

Για την παρούσα διπλωματική εργασία θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον επιβλέποντα Ζ. Κοτιώνη για την βοήθεια και καθοδήγηση όπως και συγγενείς και φίλους για την στήριξή τους καθ' όλη τη διάρκεια.

Η έρευνα δεν θα είχε ολοκληρωθεί χωρίς την συμβολή των κατοίκων της Σκιάθου που ασχολήθηκαν και αφιέρωσαν χρόνο για να μοιραστούν μαζί μας πληροφορίες και προσωπικές εμπειρίες.

Τέλος, ευχαριστούμε η μια την άλλη, καθώς κλείνουμε με αυτή την εργασία τον κύκλο των σπουδών μας.

περιεχόμενα

K1

θεωρίες των νήσων

_το πέρασμα στον ελληνικό τουρισμό

σελ.11

K2

επιλογή σημείων

_η βίγλα, ο ανεμόμυλος, ο φάρος

σελ.41

K3

πράξεις τελετουργίας

_διαμόρφωση κοινοτικής ταυτότητας

σελ.91

K4

μελέτη και αποτύπωση

_η περίπτωση της Σκιάθου

σελ.125

K5

εφαρμογή σχεδίων

_πρόταση ανασυγκρότησης

σελ.157

αναφορές

σελ.212

βιβλιογραφία

σελ.215

*περίληψη

Οι κοινότητες του Αρχιπελάγους αναπτύσσονται και εξελίσσονται στα πλαίσια της χωρικής απομόνωσης αλλά και της ιδιόμορφης αλληλεπίδρασης που προσφέρει ή επιβάλλει η θάλασσα και ο νησιωτικός χαρακτήρας τους. Η ραγδαία ανάπτυξη του τουρισμού ενισχύει τη συνεχή αναζήτηση του ειδυλλιακού, ως προβολή προκατασκευασμένων επιθυμιών. Οι ίδιοι οι κάτοικοι προσαρμόζονται στις επιβολές της νέας συνθήκης, συμβάλλοντας με τη σειρά τους στην ανακατασκευή της νησιωτικής εμπειρίας. Οικονομικές ασχολίες βασίζονται σχεδόν κατά αποκλειστικότητα στον τριτογενή τομέα, καλύπτοντας άμεσα και γρήγορα τις ανάγκες βιοπορισμού. Τοπόσημα που άλλοτε αποτελούσαν κεντρικά στοιχεία κοινωνικής συγκρότησης, διαμορφώνουν το σκηνικό του νέου φαντασιακού αφηγήματος, ενώ πλήθος περιστασιακών επισκεπτών ρυθμίζουν τη νέα πραγματικότητα.

Στην προσπάθειά μας να διερευνήσουμε και να κατανοήσουμε τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται στις νησιωτικές μονάδες, δημιουργούμε μια νέα πρόταση τοπικής γιορτής, μέσω της ανασύνθεσης κοινοτικών εορταστικών πρακτικών. Τα παραδοσιακά πανηγύρια, ως κατεξοχήν σημεία έκφρασης της κοινωνικής διάρθρωσης, εκδηλώνουν ακόμη και σήμερα την ανάγκη για ουσιαστική αλληλεπίδραση στα πλαίσια της κοινότητας. Μπορεί μια νέα μορφή τελετουργικής πρακτικής και το σύνολο των μηχανισμών που την πλαισιώνουν χωρικά να συμβάλλουν στην αναδιάρθρωση της κοινότητας και την ανανέωση των διαπροσωπικών σχέσεων;

Κεντρικός άξονας ο άνθρωπος, ως βασικός συντελεστής ενεργοποιείται, συμμετέχει και δεν παρατηρεί σαν καταναλωτής στιγμών διασκέδασης. Αφορμή για την γιορτή αποτελεί η τροφουσλλογή, θέτοντας σε επανεξέταση την σχέση των κατοίκων με το φυσικό τους περιβάλλον, ιδιαίτερα κατά τους χειμερινούς μήνες. Παράλληλα, μέσω της παραπάνω πρακτικής επιδιώκεται ο επαναπροσδιορισμός των χαρακτηριστικών τοποσήμων, ως στοιχεία αλληλένδετα με τη λειτουργία της κοινότητας, καθώς αναμένουν, υποδέχονται και φιλοξενούν την επιτέλεση της νέας γιορτής.

abstract*

The communities of the Greek Archipelagos are developing and evolving in the context of spatial isolation imposed to them by their insular character, while at the same time forming active networks of communication between them. The rapid touristic development is reinforcing the ever growing search for the ideal, as a projection of prefabricated needs and desires. The local residents are themselves adapting to the requirements of this new reality, contributing in turn to the reconstruction of the new island experience. Economic activities are based almost exclusively on the tertiary sector. Landmarks that used to be core elements of the social structure, now form the backdrop of the new imaginary narrative, while crowds of tourists regulate the new reality.

Wishing to further explore and understand the social relations developing between the borders of insular units, we compose a proposal regarding the creation of a new local festival. Traditional festivals (Panigiria), as the main locus expressing the unfolding of social relations, communicate even today the need for meaningful interaction within the community. Could a new form of ritual contribute to the reconstruction of the community and define once again the interpersonal relations within it?

People being the main focal point become active participants instead of merely observing consumers. The cause of celebration is food gathering, which results in the reevaluation of the inhabitants' relation with the surrounding natural environment, especially during the winter months. At the same time, the use of the previously mentioned practice aims at redefining specific landmarks as elements interconnected with the function of the community as they welcome and host the new celebration.

κεφάλαιο 1^ο

* θεωρίες των νήσων

_το πέρασμα στον ελληνικό τουρισμό

1.1. νησιά και νησιωτικότητα

_θεωρίες Αρχιπελάγους

Ως νησί θα χαρακτηρίζαμε κάθε κομμάτι γης που περιβάλλεται από θάλασσα. Ένα αντικείμενο, χαμένο στην ατελή εξάπλωση ενός ομοιογενούς στοιχείου¹. Σύμφωνα με τη Σύμβαση για το δίκαιο της θάλασσας², "Νήσος είναι μια φυσικά διαμορφωμένη περιοχή ξηράς που περιβρέχεται από ύδατα και βρίσκεται πάνω από την επιφάνεια των υδάτων κατά τη μέγιστη πλημμυρίδα". Λαμβάνοντας υπόψιν και κοινωνικο-οικονομικές παραμέτρους, η Ευρωπαϊκή επιτροπή³ προσθέτει πως θα πρέπει να έχει μόνιμο πληθυσμό, να μην έχει σταθερή σύνδεση με την ξηρά και να μην περιλαμβάνει πρωτεύουσα κράτους.

Εξ ορισμού λοιπόν, το νησί αποτελεί μια αυτοτελή μονάδα, χωρικά προσδιορισμένη και ξεκάθαρα οριοθετημένη. Έρχεται σε αντίθεση με τα νοητά όρια χαρτογράφησης της ηπειρωτικής επικράτειας, τα οποία συνιστούν προ ιόντα ορθολογικών διαχωρισμών και διακανονισμών. Τα χερσαία σύνορα, αν και φυσικοποιημένα σε μεγάλο βαθμό σήμερα, αποτελέσαν αντικείμενο συνεχών διαπραγματεύσεων κατά τη διάρκεια των αιώνων. Το όριο ξηράς-θάλασσας αντιθέτως, εμπεριέχει μικρά περιθώρια για αμφισβήτηση και επαναπροσδιορισμό. Ορίζεται με σαφήνεια, εκεί όπου ξεκινά η θάλασσα.

Βάσει γεωγραφικής προσέγγισης, τα νησιά διακρίνονται σε ηπειρωτικά και ωκεάνια. Τα ωκεάνια χαρακτηρίζονται σε μεγάλο βαθμό ως αυτάρκη, μιας και δεν εξαρτώνται άμεσα από τα ηπειρωτικά εδάφη. Αναπτύσσουν τη δική τους οικονομία και πολιτική υπόσταση, ενώ πολλές φορές συγκροτούν αυτόνομα κράτη. Σε αντίθεση, οι ηπειρωτικοί νήσοι διατηρούν σχέσεις αλληλεξάρτησης τόσο μεταξύ τους, όσο και με τη στεριά.

Η Μεσόγειος δεν συνιστά ωκεανό, αλλά μια κλειστή θάλασσα η οποία προσδιορίζεται από τα χερσαία σύνορά της. Τα νησιά της, και ιδιαίτερα αυτά του ελληνικού αρχιπελάγους που είναι και το πεδίο μελέτης μας, είναι μέρη ενός ευρύτερου συστήματος. Παράλληλα, αποτελούν μια σειρά από διακριτούς τόπους, μέσα στην ευρύτερη κλίμακα της θαλάσσιας έκτασης.

Χάρτης του Αιγαίου
πελάγους | Marco
Boschini(1658)_L'Archipelago con
tutte le Isole

πηγή: Αρχείο Ιδρύματος
Αικατερίνης Λασκαρίδη

_ορισμός

Όπως προαναφέρθηκε, ως νησί χωρικά θεωρούμε κάθε κομμάτι γης που περιβάλλεται από θάλασσα. Στα πλαίσια της κοινωνικής λαογραφίας όμως, ο όρος εμπεριέχει την έννοια της κοινωνικής, οικονομικά ενεργής και πολιτιστικής μονάδας, η οποία αναπτύσσει δικά της ξεχωριστά χαρακτηριστικά, στο πλαίσιο ενός μεγαλύτερου νησιωτικού συνόλου ή ηπειρωτικής έκτασης.

Έτσι εισάγεται η έννοια της νησιωτικότητας, ως βασικό χαρακτηριστικό και γνώρισμα των νησιωτικών κοινοτήτων. Προέρχεται από τις κοινές τους ιδιομορφίες, χωρικές και κλιματικές ιδιαιτερότητες. Αποτελεί έκφραση των κοινοτικών και πολιτιστικών τους αξιών, αλλά και των συνολικών προβλημάτων τους.

Με τον όρο νησιωτικότητα, εκφράζεται τόσο η συνδεσιμότητα μεταξύ των νησιωτικών μονάδων, όσο και η απομόνωσή τους. Τα νησιά μελετώνται ως κοινωνίες κλειστές στα περίχωρά τους, με διακριτά χαρακτηριστικά, ενώ παράλληλα αποτελούν κομμάτι μιας σύνθετης πραγματικότητας στο αρχιπέλαγος, σχηματίζοντας ένα ενεργό δίκτυο επικοινωνιών και ανταλλαγών.

κάτω: διάγραμμα δρομολογίων
EXPRESS SKOPELITIS

μπλε_Δ-Τ-Σ
πορτοκαλί_Τ-Π-Π
dots_θερινό δρομολόγιο

“Με τ’ αφρισμένα κύματα περνά ο Πανορμίτης και καπετάνιος με καρδιά είναι ο Σκοπελίτης!”⁷

“Φουρτούνα έπιασε ο καιρός, το κύμα αγριεύει όλα τα πλοία δέσανε, μα ένα ταξιδεύει. Ο «Σκοπελίτης» είναι αυτός που κύμα δεν τον πιάνει και έχει για καπετάνιο του πάντα εσένα Γιάννη.”

Η νησιωτική ταυτότητα ωστόσο, μπορεί να εμφανιστεί και σε περιοχές που δεν αποτελούν νησιά με τη γεωγραφική έννοια του όρου. Κάνουμε λόγο για όλες τις περιοχές στις οποίες οι κάτοικοι ζουν σε συνθήκες νησιωτικότητας, είτε λειτουργούν υπό θαλάσσια επιρροή. Ο Braudel⁴ τις χαρακτηρίζει ως “σχεδόν νησιά”, ή “νησιά που δεν περιβάλλονται από θάλασσα”. Αυτές μπορεί να είναι απομονωμένα χωριά, ακριτικές περιοχές, ορεινές κοινότητες, χερσόνησοι. Η ίδια η παρουσία της θάλασσας όμως, περικυκλώνοντας το νησί, αποτελεί ένα φυσικά ορισμένο σύνορο. Απομονώνει την κοινότητα, αποκόπτοντας την επαφή με τον υπόλοιπο κόσμο, πιο αποτελεσματικά από οποιοδήποτε άλλο περιβάλλον. Η θάλασσα φύση του νησιού είναι αυτή που το καθιστά κεντρικό στοιχείο της έννοιας της νησιωτικότητας.

Η χωρική και κοινωνική απομόνωση που διακρίνει τα νησιά, αποτελούν εγγενή στοιχεία του νησιωτικού χαρακτήρα. Ισχυροί άνεμοι και ρεύματα, δύσκολα περάσματα, ειδικά κατά τη χειμερινή περίοδο εμποδίζουν την πλοήγηση. Ακόμη και με καλοκαιρία, οι ναυτικοί δρόμοι δεν εξυπηρετούν όλα τα νησιά, πολλά εκ των οποίων δεν αποτελούν στάσεις. Ως αποτέλεσμα η έλλειψη πόρων και πρώτων υλών, φαρμάκων, περίθαλψης και προσωπικού, συνιστούν τον τρόπο που βιώνεται η νησιωτική εμπειρία.

Σκοπελίτης Δημήτρης

πηγή: <http://www.smallcyclades-lines.gr/el/home-gr/>

Από τη δεκαετία του 60 μέχρι και σήμερα, η οικογένεια Σκοπελίτη συνδέει ακτοπλοϊκά τις Μικρές Κυκλάδες. Ανεξαρτήτως καιρικών συνθηκών, ο καπετάν Μήτσος Σκοπελίτης με τον “Πανορμίτη” ξεκίνησε το 1958 εξυπηρετώντας την ταχυδρομική γραμμή των νησιών. Με την καθιέρωση του δρομολογίου όχι μόνο συνέβαλε στην κάλυψη βασικών αναγκών και την τροφοδότηση των κοινοτήτων, αλλά και στην ένταξη των νησιών στον τουριστικό χάρτη. Πλέον το πλοίο Skopelitis Express για λογαριασμό της Small Cyclades Lines και καπετάνιο τον εγγονό του, εξυπηρετεί την άγονη γραμμή των μικρών Κυκλάδων με έξι δρομολόγια την εβδομάδα (Κατάπολα, Δονούσα, Κουφονήσι, Σχοινούσα, Ηράκλεια, Νάξο) όπως επίσης και ένα δρομολόγιο για 1ο και Σαντορίνη

Καλάθια με σταφύλια |Θήρα,
(1950-1955)_Βούλα Θεοχάρη Παπαϊωάννου

πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου
Μπενάκη

δεξιά (πάνω προς κάτω)
1.Μύκονος (1955)_Δημήτρης Χαρισιάδης
πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου
Μπενάκη

2.Μύκονος (1955)_Robert McCabe
πηγή: αρχείο Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης

Παρ' όλα αυτά, η απόλυτη απομόνωση μπορούμε να πούμε πως δεν υφίσταται στο ελληνικό αρχιπέλαγος. Η θάλασσα λειτουργεί ταυτόχρονα ως μέσο που εγγυάται την αλληλεπίδραση και συνδεσιμότητα μεταξύ των νησιωτικών συμπλεγμάτων.

Η δυσαναλογία που κυριαρχεί μεταξύ των φυσικών πλουτοπαραγωγικών πηγών και του δημογραφικού δυναμικού των μικρών νήσων, αφήνει τις κοινότητες με μια ελλειμματική αγροτική παραγωγή⁵. Η εξάρτηση από εισαγόμενα προϊόντα για την κάλυψη των αναγκών τους, οδήγησε σε επαγγελματικές και παραγωγικές εξειδικεύσεις. Η αλιεία, η ναυσιπλοΐα και το εμπόριο αποτελούν βασικά πεδία δράσης αυτών, ενισχύοντας την κινητικότητα των θαλάσσιων δρόμων. Τα νησιά έτσι αποκτούν σχέσεις μεταξύ τους. Διανησιωτικές συνδέσεις που προωθούν εμπορικές συναλλαγές και συνεισφέρουν στην οικονομική ενίσχυση κάθε τοπικής οικονομίας ξεχωριστά. Καθιερώνουν ένα σύστημα επικοινωνίας και αλληλεξάρτησης, με αποτέλεσμα τη δημιουργία αυτόνομης ενότητας σε οικονομικό, πολιτικό, γεωγραφικό επίπεδο. Συγκροτούν μια άτυπα δικτυωμένη ανθρώπινη κοινότητα του αρχιπελάγους, συνεκτικός δεσμός της οποίας είναι οι κοινές μνήμες και γνωρίσματα.

_κριτήρια και περιορισμοί

Κατανοούμε πως ακόμη και στα όρια του αρχιπελάγους, υπάρχουν νησιά διαφορετικού μεγέθους και χαρακτηριστικών. Η νησιωτικότητα όπως την περιγράψαμε, δεν μπορεί να εκφράσει την πραγματικότητα όλων των κοινοτήτων, μιας και δραστηριοποιούνται σε πολύ διαφορετικά περιβάλλοντα.

Αρχικά, εδάφη τόσο μικρά όσο μια βραχονησίδα, μη ικανά να συντηρήσουν ανθρώπινη διαβίωση ή δική τους οικονομική ζωή, δεν θεωρούνται νησιά εξ' ορισμού. Εκτός αυτού η αδυναμία των περισσότερων για ανάπτυξη κοινοτικών σχέσεων τα αποκλείει από την έρευνά μας. Αντίστοιχα, πόσο μεγάλο μπορεί να είναι ένα νησί πριν αναπτύξει χαρακτηριστικά ηπειρωτικού εδάφους; Αν και το μέγεθος είναι σχετική έννοια, στο Αιγαίο δεν παρατηρούνται νησιωτικές μονάδες με πολύ μεγάλη έκταση. Θεωρούμε όμως πως νησιά όπως η Κρήτη και η Εύβοια, δεν ταιριάζουν με το πρότυπο νησιωτικής πραγματικότητας. Η σχέση τους με το θαλάσσιο στοιχείο βιώνεται διαφορετικά, μιας και αντιλαμβάνονται τον αντίκτυπο των περιορισμών της νησιωτικότητας στον ελάχιστο βαθμό.

Η Κρήτη, αν και αποκομμένη γεωγραφικά στο νότιο άκρο του Αιγαίου πελάγους, αποτελεί μια ανεξάρτητη μονάδα. Η έκταση αλλά και το κλίμα της, αφήνουν περιθώριο για καλλιέργεια ποικίλων προϊόντων και αγαθών, ενώ προσφέρει όλες τις απαραίτητες πρώτες ύλες για την οικονομική, οικιστική και εμπορική ανάπτυξη του νησιού. Έχει την απαραίτητη αυτονομία ώστε να μπορεί να επιβιώσει χωρίς να εξαρτάται από κάποιον εξωτερικό παράγοντα. Ακόμη το πλήθος πόλεων της, παρέχουν πολλαπλά σημεία κοινοτικής ανάπτυξης, που εύκολα θα συγκρίναμε με αυτά της χερσαίας επικράτειας. Αντίστοιχα η Εύβοια, σε άμεση εγγύτητα με τη στεριά, μιας και συνδέεται με αυτή μέσω γέφυρας, λειτουργεί στο μεγαλύτερο μέρος της με αστικά δεδομένα. Εξάιρεση θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελεί η παραθαλάσσια κωμόπολη της Καρύστου. Λόγω της γεωγραφικής της απομόνωση και της δυσκολίας επικοινωνίας με την υπόλοιπη Εύβοια, βασίζεται κυρίως στη θαλάσσια επικοινωνία⁶.

Κατά συνέπεια, για τη συγκεκριμένη μελέτη, επιλέγουμε

Γυναίκες σε χωράφι | Κεντρική Κρήτη (1939)
_ Νέλλη Σουγιουλτζόγλου - Nelly's

πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείο Μπενάκη

να μην εξετάσουμε την Κρήτη και την Εύβοια, όπως επίσης και βραχονησίδες που δεν είναι άμεσα εξαρτώμενες από κάποιο νησί, μέσω της λειτουργίας τους. Ο τρόπος που τα παραπάνω αντιλαμβάνονται τη νησιωτικότητα, θα οδηγούσε σε επισφαλή συμπεράσματα, όσον αφορά τη ζωή και κοινωνική συγκρότηση των νησιωτικών περιοχών. Στα πλαίσια της εργασίας μας νοούμε ως νησιά, αυτά με έκταση από 1.638 (Λέσβος) μέχρι 0,533km² (Ρήνεια Σκύρου). Επιλέγουμε να συμπεριλάβουμε μεγάλα νησιά όπως η Ρόδος, η Χίος, η Σάμος και η Ζάκυνθος, μιας και αυτά, παρά το μέγεθός τους, φαίνεται να διατηρούν το νησιωτικό τους χαρακτήρα. Επιπλέον νησιωτικές μονάδες που δεν φιλοξενούν ανθρώπινη ζωή, αλλά συνδέουν τη λειτουργία τους, ακόμη και ιστορικά, με γειτονικά νησιά, περιλαμβάνονται στην έρευνά μας. Πολλά από αυτά, όπως τα "κατσικονήσια" (βλέπε Πολύαιγος) παρέχουν ενδιαφέρον υλικό προς μελέτη, μιας και έπαιξαν κεντρικό ρόλο στην κτηνοτροφική ανάπτυξη των θαλάσσιων πεδίων.

Τόσο η συνδεσιμότητα, όσο και η απομόνωση που προσφέρει η θάλασσα, αποτελούν τις δύο βασικές πτυχές της νησιωτικής ζωής και κεντρικούς πυλώνες της κοινωνικής διάρθρωσης των νησιών. Αυτός ο διττός χαρακτήρας, οδήγησε με τον καιρό σε νέες αντιλήψεις περί νησιωτικότητας. Κατά το πέρασμα των χρόνων παράγονται μεταβαλλόμενες εικόνες, ανάμεσα στον "πραγματικό" κόσμο της νησιωτικής ζωής του Αιγαίου, που επηρεάζεται από τη συνδεσιμότητα και την απομόνωση και στον κόσμο του φαντασιακού.

Το ίδιο το ταξίδι και η μετάβαση, η εμπειρία διέλευσης των ορίων της θάλασσας, είναι ικανά να επηρεάσουν και να δημιουργήσουν συναισθήματα προσδοκίας, νοσταλγίας. Δίνουν μορφή στο ξένο και το μετατρέπουν πολλές φορές σε εξωτικό.

Με την άνοδο του τουρισμού, η αυξανόμενη ανθρώπινη αλληλεπίδραση με τα νησιά παρήγαγε νέες ανάγκες αλληλεπίδρασης μεταξύ φυσικού τοπίου και ανθρώπινης εμπειρίας. Η υποσχόμενη εμπειρία με ειδυλλιακά τοπία, φυσικά σκηνικά, αφθονία αγαθών, ιδανικό κλίμα και διασκέδαση, αποτελεί βασικό στοιχείο ουτοπικών αφηγήσεων, εφαρμοσμένων σε νησιωτικές τοποθεσίες.

Κατανοούμε πως η διαφορά μεταξύ της "πραγματικότητας" της νησιωτικής ζωής και των φαντασιακών ανακατασκευών της, εξαρτώνται από την εικόνα που σχηματίζει το άτομο, σύμφωνα με το βαθμό αλληλεπίδρασής του με αυτή. Η παράμετρος της φαντασίας μπορεί να δημιουργήσει ουτοπίες ανασυγκρότησης και διαφυγής. Ως αποτέλεσμα, ένα νησί μπορεί να είναι ένα πραγματικό μέρος, ταυτόχρονα όμως αποτελεί και μια τοποθεσία στη φαντασία, μακρινή και κοντινή, ξένη και οικεία.

απόσπασμα ταινίας:
Αλέξης Ζορμπάς - *Zorba the Greek* (1964)

1.2. μετάβαση στον ελληνικό τουρισμό

_πρώτη επαφή

Η λέξη «tourism» πρωτοεμφανίζεται το 1811 για να δηλώσει την πρακτική του να ταξιδεύει κανείς για ευχαρίστηση (Oxford English Dictionary). Όμως, ο τουρισμός με την έννοια της περιήγησης χρονολογείται από την αρχαιότητα. Η ανάγκη για επικοινωνία και ανακάλυψη νέων τόπων διευκολύνθηκε κατά πολύ μέσω των θαλάσσιων δρόμων. Ήταν η εποχή ιστορικών και γεωγραφικών καταγραφών που είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση πορτολάνων και αποτυπώσεων των γνωστών τότε νησιών -isolario.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η απαρχή του τουρισμού στην Ελλάδα θα μπορούσε να τοποθετηθεί το 1896, χρονολογία κλειδί καθώς διοργανώθηκαν οι πρώτοι Ολυμπιακοί αγώνες ή αλλιώς οι αγώνες της 1ης Ολυμπιάδας στην πόλη της Αθήνας. Από εκεί και έπειτα η Ελλάδα φαίνεται να τοποθετείται στην λίστα προορισμών καθώς προηγουμένως τα ελάχιστα καταλύματα και οι λοκάντες δεν ήταν ικανά ώστε να καλύψουν τις ανάγκες των Ευρωπαίων τουριστών. Όποιος επέλεγε να έρθει στην Ελλάδα έπρεπε να κινηθεί από θαλάσσιες διαδρομές δεδομένου ότι το δίκτυο συγκοινωνιών με την ενδοχώρα ήταν πρακτικά ανύπαρκτο, επομένως οι επιλογές ήταν αρκετά περιορισμένες⁸.

Περίπου στα μέσα της δεκαετίας 1920, η έννοια του περιηγητισμού δημιουργεί μια πηγαία τάση ιδεολογικού προσανατολισμού προς την άγνωστη μέχρι τότε ύπαιθρο. Το «περιηγείσθαι» επικεντρώνεται στο εξω-αστικό τοπίο υπονοώντας εμμέσως την βαθμιαία αλλαγή της εικόνας της ελληνικής υπαίθρου. Σταδιακά, οι ξένοι ταξιδιώτες αναζητούν την επαφή με τις εξιστορημένες αρχαιότητες ενώ παράλληλα η ελληνική ελίτ στρέφεται στον ιαματικό τουρισμό.

Μετά την ίδρυση του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού (ΕΟΤ) το 1929 η περιήγηση και παρατήρηση μετατρέπεται σε παραθέριση, η ανάγκη για γνωριμία με την ιστορία σε επιθυμία για χαλάρωση και το επίκεντρο μεταφέρεται στον αιγιαλό και τα νησιά. Παράλληλα, καθιερώνεται η τάση κωδικοποίησης στοιχείων του ελληνικού τοπίου ως μέσω προώθησης και εμπορευματοποίησης της νέας κατασκευασμένης αιγιαλικότητας. Το 1933 το 4ο Διεθνές Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής CIAM συζητάει για την «λειτουργική πόλη» εν πλω από την Μασσαλία προς την Αθήνα στο πλοίο «Πατρίς». Πέρα από την Αθήνα κάνει στάση στην Αίγινα, στην Σέριφο, στην Σαντορίνη, στην Ίο και έπειτα επιστρέφει. Στην ταινία "The Architects' Congress" ο László Moholy-Nagy αποτυπώνει στιγμές του συνεδρίου στο πλοίο αλλά και εικόνες από τα ανεπηρέαστα ακόμα από τον τουρισμό νησιά του Αιγαίου, τις κινήσεις των κατοίκων και την επαφή τους με τους συνέδρους. Ήταν ίσως η πρώτη επαφή των νησιών με τον ανερχόμενο τύπο του μαζικού τουρισμού και της κρουαζιέρας.

Το πρωτοσέλιδο της «The Broken Morning Post» από την Αυστραλία με τίτλο «Η Αθήνα δεν είναι έτοιμη»

πηγή: <https://www.onsports.gr/afieromata/story/563336/olympiakoi-agonis-1896-h-anavio-si-oi-dyskolies-kai-o-polemos-toy-diethnoys-tyroy>

πάνω: απόσπασμα ταινίας "The Architects' Congress" (1933)_László Moholy-Nagy

κάτω: Le Corbusier και Jean Bossu στο πλοίο "ΓΙΑΤΡΙΣ ΙΙ"
πηγή: <http://www.fondationlecorbusier.fr/corbuweb/>

"The Architects' Congress" (1933)_László Moholy-Nagy
 ακολουθώντας την πορεία στα νησιά:
 (από αριστερά προς δεξιά)
 1. Αίγινα
 2. Σέριφος
 3. Σαντορίνη
 4. Ίος

_βιομηχανίες τουρισμού

Κατά την διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου αλλά και του διαστήματος του μεσοπολέμου η τουριστική δράση βρίσκεται σε παύση, εκτός από λίγες περιπτώσεις ιαματικού τουρισμού και υδροθεραπείας. Όλα ξεκινούν να λειτουργούν με την μεταπολεμική ανασυγκρότηση όπου ορίζεται «Τετραετές Πρόγραμμα Ανόρθωσης» για την περίοδο 1948-1952⁹. Είναι η στιγμή όπου ξεκινά η δημόσια παρέμβαση στην τουριστική εκμετάλλευση της Ελλάδας μέσω κεντρικού προγράμματος. Σε συνέντευξη Τύπου τον Αύγουστο του 1949, ο κεντρικός υπεύθυνος για την εφαρμογή του Σχεδίου Μάρσαλ στην Ευρώπη Paul Hoffman δηλώνει ότι:

«η Ελλάδα θα έπρεπε να εγκαταλείψει τη στρατηγική της βιομηχανικής θεμελίωσης και να αντιμετωπίσει ρεαλιστικά το μέλλον της, εστιάζοντας στην ανάπτυξη τομέων όπως ο τουρισμός»

Έτσι, ξεκίνησε η ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας.

Αποψη των εγκαταστάσεων του «Ξενία» της Μυκόνου, έργου του αρχιτέκτονα Άρη Κωνσταντινίδη, 1960 (Συλλογή Β. Κολώνα) // εφημερίδα Καθημερινή, Σάββατο 24 Μαρτίου 2018 / τόμος Η Ελλάδα του 20ου αιώνα, 1960-1970 Α

πηγή: <https://silezukuk.tumblr.com/post/172269981098>

Από το 1950, όταν ξεκινά το πρόγραμμα λειτουργίας των ξενοδοχείων «ΞΕΝΙΑ», ο κρατικός μηχανισμός ακολουθεί καθολικό πλάνο εκμοντερνισμού και ανάδειξης του Ελληνικού σκηνικού. Κατασκευασμένα σε σημεία με ιδιαίτερη ιστορική σημασία ή μοναδικό φυσικό τοπίο μεταφέρουν την τουριστική δράση από την πρωτεύουσα στα νέα κέντρα εγχώριου τουρισμού. Καθώς είναι σχεδιασμένα ακολουθώντας έναν κοινό άξονα, τα ΞΕΝΙΑ στοχεύουν στην ένταξη του κτιριακού συνόλου στο εκάστοτε περιβάλλον, είτε αυτό συμβαίνει μέσω της κάτοψης και των υλικών τους, είτε από τη σύνδεση που επιτυγχάνεται με την τοπική κοινωνία¹⁰.

Συγκεκριμένα για το ΞΕΝΙΑ Μυκόνου γράφει σχετικά ο ίδιος ο Άρης Κωνσταντινίδης :

"..κι όπως είχα προσέξει τις ξερολιθιές που μαντρώνανε τα διάφορα χωράφια και που τις απάνω πέτρες τις χτίζανε οι ντόπιοι με λάσπη (-για να μην πέφτουνε) φτιάχνοντας έτσι το λεγόμενο σαμάρι. Και που το ασπρίζανε με ασβέστη, ώστε να "τρέχει", πάνω από την ξερολιθιά (-όπου το χρώμα της πέτρας ήτανε σε χρώμα σταχτίη σκούρο καφετί) σαν μια λευκή ταινία (-το σαμάρι) απάνω στο γρανιτόχρωμο μυκονιάτικο έδαφος και τοπίο. Και που αυτό έκανα κι εγώ με το ΞΕΝΙΑ (-στα σκορπισμένα κάπως χτίσματά του) που μ'ενδιέφερε να το εντάξω σαν κάτι το αυτονόητο στη μορφή (του οικισμού). Κι έχτισα λοιπόν το ξενοδοχείο με την πέτρα του τόπου (-και με ντόπιους χτιστάδες "που ξέρανε πώς να βάλουνε καλά την μια πέτρα πάνω στην άλλη"..) και που την άφησα να φαίνεται στο φυσικό της χρώμα και στη δυσική της υφή, ενώ τα στηθαία στα δώματα, που ήτανε από μετόν αρμέ (-όπως οι πλάκες που καλύπτανε τους κλειστούς χώρους και τα υπόστεγα του ξενοδοχείου), τα έβαψα λευκά, με ασβέστη, όπως κανανε οι ντόπιοι Μυκονιάτες στις ξερολιθιές και στα σαμάρια τους. Και που έτσι, όταν έβλεπες το ΞΕΝΙΑ και από μακριά, θα είχες την εντύπωση πως τα κτίρια του ΞΕΝΙΑ ήτανε κι αυτά ξερολιθιές με τα σαμάρια τους στους μαντρότοιχους που ήτανε σκορπισμένοι σε όλο το μυκονιάτικο τοπίο".

Περνώντας στην δεκαετία του '60, η ακτοπλοϊκή σύνδεση με την Ιταλία και οι πτήσεις charter αναδιαμορφώνουν τις ροές πληθυσμού ανάμεσα σε Ελλάδα και εξωτερικό. Οι οικονομικά εύπορες κοινωνικές ομάδες επιλέγουν τις διακοπές στην Ευρώπη ενώ αντίστοιχα εμφανίζεται η ιδέα του "Live your myth in Greece"²¹. Η πρώτη μεταπολεμική γενιά δημιουργεί νέα πρότυπα τουρισμού στα νέα τουριστικά κέντρα. Η ανάγκη για απώθηση των προηγούμενων δύσκολων χρόνων σε συνδυασμό με τις στοχευμένες τουριστικές καμπάνιες του ΕΟΤ, παρακινεί την μικροαστική τάξη να εκμεταλλευτεί την ευημερία που μόλις είχε αποκτήσει. Το πρότυπο του "Greek style" που προβάλλεται μαζί μέσα από τις αφίσες της εποχής προτάσσει την επανεπινοήση των παραδόσεων ώστε να εξυπηρετούν τα νέα μοντέλα της εποχής. Χαρακτηριστικό είναι ότι εκείνη την περίοδο η εγχώρια κινηματογραφική παραγωγή ταινιών μυθοπλασίας είναι κατά βάση υπεύθυνη για την εφεύρεση του «ερωτικού ελληνικού καλοκαιριού» αλλά και της υποδοχής του δυτικού κόσμου.

Πέρα από τον παραθεριστικό τουρισμό, σταδιακά εμφανίζεται και ο συνδυασμός του sight seeing και του φεστιβαλικού ή συνεδριακού τουρισμού. Η καθιέρωση του «Φεστιβάλ Επιδαύρου» (1954), του «Φεστιβάλ Αθηνών» (1955), οι «Συναυσίες των Αθηνών» (1962-1966) και τα «Συμπόσια της Δήλου» (1963-1975) του Κ. Α. Δοξιάδη σε συνδυασμό με τον «Αθηναϊκό μήνα οικιστικής» ήταν οι αιτίες δημιουργίας νέων πόλων στην πρωτεύουσα και αλλά και στο νησιωτικό σύνολο²².

πάνω αριστερά: Φεστιβάλ Αθηνών 1956 (τουριστική καμπάνια 1950-1959)
 πάνω δεξιά: Greece sound and light_Βασίλης Λιάσκας (τουριστική καμπάνια 1968)
 κάτω: Φεστιβάλ Αθηνών 1957 (τουριστική καμπάνια 1950-1959)

πηγή: <http://www.gnto.gov.gr/en/posters>

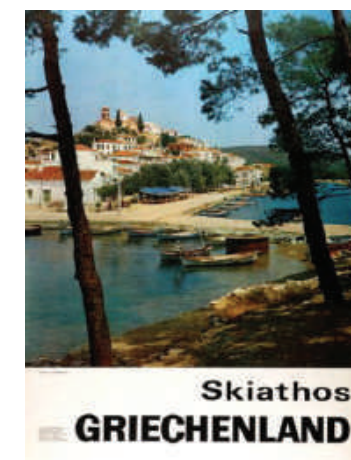
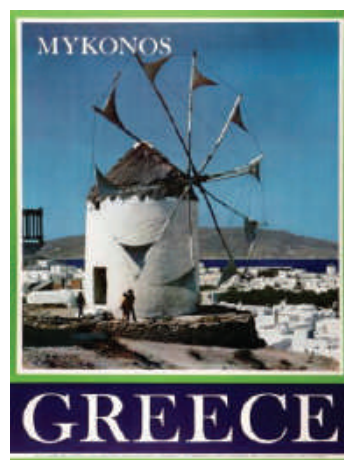
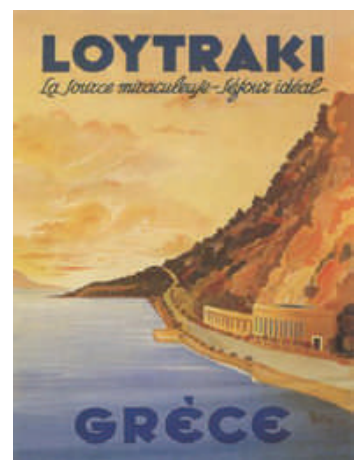
πάνω δεξιά: Motor Coach Tours (τουριστική καμπάνια 1950-1959)
 κέντρο: (τουριστική καμπάνια 1950-1959)
 κάτω δεξιά: αποτύπωση ταβέρνας στην Ύδρα_Γιάννης Μόραλης (τουριστική καμπάνια 1950-1959)

πηγή: <http://www.gnto.gov.gr/en/posters>

αποσπάσματα ταινιών:
 αριστερά: Η Παριζιάνα (1969)_σκηνή
 στην Μύκονο
 Μανταλένα (1961)_Αντίπαρος
 δεξιά: Γοργόνες και Μάγκες (1968)_
 Ύδρα

από αριστερά προς δεξιά:

1. Λουτράκι και Ιαματικά λουτρά (τουριστική καμπάνια 1930-1939)
2. Ανεμόμυλος στην Μύκονο (τουριστική καμπάνια 1960-1969)
3. Άνδρος (τουριστική καμπάνια 1940-1949)
4. Διαφήμιση για Ελλάδα_Αλέξανδρος Αλεξανδράκης (τουριστική καμπάνια 1951)
5. Ανεμόμυλος στην Μύκονο (τουριστική καμπάνια 1940-1949)
6. Yachting in Greece (τουριστική καμπάνια 1960-1969)
7. Διαφήμιση ΕΟΤ για Σκιάθο (τουριστική καμπάνια 1958)

πηγή: <http://www.gnto.gov.gr/en/posters>

Η στροφή του κινηματογραφικού βλέμματος προς τα ελληνικά νησιά φαίνεται να ξεκίνησε το 1961 με την ταινία "Μανταλένα" προβάλλοντας για πρώτη φορά στο κοινό το άγνωστο μέχρι τότε στο ευρύ κοινό νησί της Αντιπάρου. Το 1964 οι ταινίες "Κορίτσια για φίλημα" και "Το δόλωμα" χρησιμοποιούν ως σκηνικά τις νέες ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις της Ρόδου. Το 1968 αποδεικνύεται πιο έντονα ο "ρομαντισμός του ελληνικού καλοκαιριού". Στην ταινία "Κορίτσια στον ήλιο" στην Άνδρο ένα ντόπιος κτηνοτρόφος ερωτεύεται μια Αγγλίδα τουρίστρια και γεννιέται η γνωστή φράση "Στάσου, μύγδαλα!". Αντίστοιχα, στην ταινία "Επιχείρηση Απόλλων", ένας γερμανός πρίγκιπας ερωτεύεται μια ελληνίδα ξεναγό, η πλοκή ακολουθεί τις ξεναγήσεις στο Ναύπλιο και την Επίδαυρο. Στην ταινία "Γοργόνες και Μάγκες", πέρα από τις σχέσεις μεταξύ των πρωταγωνιστών, παρουσιάζεται η Ύδρα έτοιμη να υποδεχτεί τους τουρίστες και πιθανούς επενδυτές στο νησί. Στην ταινία "Η Παριζιάνα" δίνεται έμφαση στο Lifestyle της εποχής στο ανερχόμενο νησί της Μυκόνου. Το 1972 στην ταινία "Κόμησα της Κέρκυρας" το βλέμμα μεταφέρεται και πάλι στην ζωή των κατοίκων και στα χαρακτηριστικά αξιοθέατα του νησιού.

Με την εδραίωση του στρατιωτικού καθεστώτος το 1967, η διαχείριση του Ελληνικού τουρισμού περνά σε νέα χέρια. Βάση νόμου (Α.Ν 543/1968) ενισχύεται η μέγιστη συσσώρευση ξενοδοχειακών συγκροτημάτων μεγάλου όγκου δημιουργώντας την νέα ξενοδοχειακή ελίτ. Στις Κυκλάδες, όπου και παλαιότερα συνήθιζαν να αβεστώνουν το εξωτερικό των κατοικιών τους για απολύμανση και αποφυγή μεταδοτικών ασθενειών, αποφασίζεται η καθολική εφαρμογή του λευκού χρώματος χάριν της ομοιομορφίας, προβάλλοντας πλέον τα χρώματα της ελληνικής σημαίας ως χαρακτηριστικά του συμπλέγματος των νησιών. Παράλληλα, η κρατική μέριμνα ενθαρρύνει τις ιδιωτικοποιήσεις και αποσύρεται από τον ενεργό ρόλο της στην διαμόρφωση του τουρισμού. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αρχή του τέλους για το κρατικό πρόγραμμα των ΞΕΝΙΑ¹³.

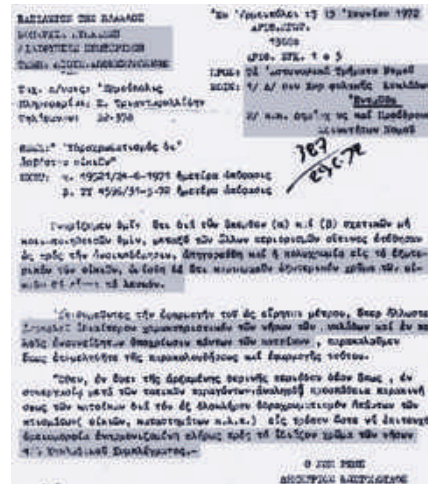
Εντολή προς τα αστυνομικά τμήματα των νησιών αναφορικά με το εξωτερικό χρώμα των κατοικιών

πηγή: <https://valueforlife.gr/travel-life/giati-ta-spitia-stis-kyklades-exoun-lefko-kai-ble-xroma-pos-ksekinise-sto-asvestoma-ton-spition-kai-ton-dromon/>

1. Διαφήμιση ΕΟΤ (τουριστική καμπάνια 1970-79)
2. Διαφήμιση ΕΟΤ (τουριστική καμπάνια 1970-79)
3. Διαφήμιση ΕΟΤ (τουριστική καμπάνια 1970-79)

πηγή: <http://www.gnto.gov.gr/en/posters>

Τώρα Τά νησιά πιά κοντά σας!

Η Ολυμπιακή Αεροπορία θέλοντας να φέρει πιά κοντά την Αθήνα με τα νησιά, αλλά και τα νησιά μεταξύ τους, έχει δρομολογήσει τις παρακάτω νέες πτήσεις:

- Μυτιλήνη - Λήμνος
- Πάρος - Ηράκλειο
- Πάρος - Ρόδος
- Κάρπαθος - Κάσος
- Ρόδος - Σητεία
- Κάρπαθος - Σητεία
- Ρόδος - Λέρος
- Αθήνα - Λέρος
- Αθήνα - Σκύρος

Άλλη μια προσφορά της Ολυμπιακής για ένα πιο ευχάριστο καλοκαίρι. Για περισσότερες πληροφορίες απευθυνθείτε στην Ολυμπιακή ή στον ταξιδιωτικό σας πράκτορα.

ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ ΑΕΡΟΠΟΡΙΑ
& ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ ΑΕΡΟΠΛΑΝΑ

Διαφήμιση Ολυμπιακής Αεροπορίας (1984)

πηγή: <https://gr.pinterest.com/pin/520236194447739698/>

μοντέλα και πρότυπα

Από το 1974 και έπειτα, το κύμα αστικοποίησης προσαρμόζει σταδιακά την ελληνική οικονομία σε ένα πλέγμα δραστηριοτήτων καθοδηγούμενο κατά βάση από τον τριτογενή τομέα. Η παραγωγή τελικών προϊόντων συνεχώς υποβαθμίζεται και την θέση της παίρνει η παροχή υπηρεσιών, κυρίως μέσω της ανάδειξης της Ελλάδας ως τον ιδανικό τουριστικό προορισμό. Σε μια περίοδο ξαφνικής οικονομικής έκρηξης, οι γεωργικές και καλλιεργήσιμες εκτάσεις μεταλλάσσονται σε τουριστικές ζώνες. Η επαναπροβολή των αρχαιοτήτων σε συνδυασμό με το απελευθερωμένο ελληνικό προφίλ συγκρατούν την νέα στερεοτυπική εικόνα της χώρας. Αυτή η εικόνα πλέον ονομάζεται μαζικός τουρισμός ή διεθνώς ορίζεται ως τουρισμός των 3S (sun – sand – sea). Στην περίπτωση της Ελλάδας το μοντέλο αυτό μπορεί να τροποποιηθεί σε 4S (sun – sand – sea – sex). Η εμπορευματοποίηση του ελληνικού τοπίου και της αρχιτεκτονικής του αποτυπώνεται αλλοιωμένα στις καμπάνιες τουρισμού, αφού πλέον οι προσδοκίες των δυτικών τουριστών έχουν επηρεάσει την εγχώρια εικονογραφία¹⁴. Για να αναπτυχθεί ωστόσο και ο εγχώριος τουρισμός, τα κρατικά προγράμματα υποστηρίζουν τον κοινωνικό τουρισμό, προωθώντας διαφορετικά μοντέλα διακοπών ανάλογα την περίπτωση του πελάτη. Η λογική του size fits all φαίνεται να κυριαρχεί στα περισσότερα ελληνικά νησιά. Η μεσαιωνική πολιορκία των οικισμών φιλοξενεί πλέον νέες χρήσεις όπως bar, club, ενοικιαζόμενα δωμάτια και μικρές επιχειρήσεις τουριστικού λιανικού εμπορείου δημιουργώντας ένα ετεροτοπικό σκηνικό.

Η καθιέρωση των πλήρων πακέτων διακοπών -κοινώς all inclusive-, η απομόνωση του τουρίστα από την τοπική κοινότητα

και τα πρότυπα τουριστικής προβολής μεγαλώνουν συνεχώς το διάκενο, δημιουργώντας δύο εκ διαμέτρου αντίθετους κόσμους. Προσπαθώντας να προσφέρει περισσότερες υπηρεσίες από τον κλασικό «οργανωμένο μαζικό τουρισμό», τα πακέτα αυτά περιλαμβάνουν διατροφή, διασκέδαση και ποτά στον χώρο του bar, οργανωμένες ξεναγήσεις σε αξιοθέατα κ.α. Η βασική διαφορά είναι πως σε αυτήν την περίπτωση όλες οι υπηρεσίες προσφέρονται από τον ίδιο πάροχο στον ίδιο χώρο. Τα "resorts" μιμούνται πρόχειρα την μορφή των παραδοσιακών οικισμών, παρέχοντας μια σχετική αυτονομία στους τουρίστες, η οποία πρακτικά καθορίζεται από τους παρόχους των υπηρεσιών και τα εκάστοτε μοντέλα τουρισμού.

Η διάρκεια των διακοπών μεταβάλλεται ταυτόχρονα με τους γρήγορους ρυθμούς ζωής μιλώντας πλέον για τουρισμό ζημέρου ή "city breaks". Ταυτόχρονα, η τουριστική περίοδος επιμηκύνεται, επομένως παρατηρούνται συνεχώς και πιο έντονες εποχικά γεωγραφικές συγκεντρώσεις. Με βάση την στατιστική έρευνα «Τάσεις της τουριστικής κίνησης 2008-2015» του ΕΟΤ, οι προβαλλόμενες μορφές «εναλλακτικού» τουρισμού ή τουρισμού «ειδικών ενδιαφερόντων» (αγροτουρισμός, οικοτουρισμός, συνεδριακός, θρησκευτικός, ιατρικός, πολιτιστικός, γαστρονομικός τουρισμός, τουρισμός περιπέτειας, κλπ.) θα μπορούσαν να συμβάλουν στην άμβλυση της εποχικότητας, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους και της καταλληλότητας αρκετών περιοχών της χώρας που ευνοούν την ανάπτυξή τους. Αυτό, όμως, αφορά περισσότερο στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου στους μήνες «στήριξης» (άνοιξη και φθινόπωρο). Ταυτόχρονα, προτείνει την δημιουργία κατάλληλων υποδομών για το προϊόν «διακοπές χειμερινού ήλιου» κυρίως σε περιοχές του Ν. Αιγαίου και της Κρήτης. Καθώς η εποχικότητα δεν έχει αντιμετωπιστεί ακόμα, σε πολλές περιπτώσεις ο αριθμός των εισερχόμενων τουριστών ξεπερνά κατά πολύ τον συνολικό αριθμό των μόνιμων κατοίκων επηρεάζοντας τον πληθυσμικό δείκτη συγκέντρωσης.*

*ως πληθυσμικός δείκτης συγκέντρωσης ορίζεται σύμφωνα με τον Ε.Β.Μαρμαρά ο λόγος του αριθμού αλλοδαπών ως προς τον συνολικό αριθμό κατοίκων μιας δεδομένης περιοχής
κείμενο: "Σύγχρονες τάσεις αστικοποίησης στο Αιγαίο Πέλαγος"_Το Αιγαίο: Μια διάσπαρτη πόλη (10^ο Διεθνής Έκθεση Αρχιτεκτονικής Μπιενάλε Βενετίας)

δεξιά (πάνω προς κάτω):
1. Πάρνηθα (1962)_ Ιωάννης Λάμπρου
2. Στιγμές χαλάρωσης στον Αστέρα
Βουλιαγμένης (1961)_ Δημήτρης
Χαρισιάδης

πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείο
Μπενάκη

Τουριστικός οδηγός για την Μύκονο

πηγή: <https://travelwithme247blog.com/10-best-things-to-do-in-mykonos/>

–σύγχρονα δεδομένα και αναλύσεις

Αναφορικά με τα πιο πρόσφατα τουριστικά δεδομένα, ο κορεσμός των καταλυμάτων σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση των τελευταίων χρόνων επαναφέρει την έννοια της φιλοξενίας με οικονομική απολαβή. Η ενεργοποίηση του ιδιωτικού χώρου έναντι εισοδήματος αναστρέφει τους ρόλους του ξένου και του οικοδεσπότη. Η έξαρση του καλοκαιριού σηματοδοτεί τις μετακινήσεις των μόνιμων κατοίκων προς την ύπαιθρο των νησιών, ενώ την θέση τους στην χώρα - ή άλλες δημοφιλείς τοποθεσίες - διαδέχονται οι προσωρινοί ενοικιαστές. Πρόκειται για δύο ξεχωριστές ροές που μετακινούνται χωρικά αλλά για διαφορετικά χρονικά διαστήματα. Η γενικευμένη αυτή τάση οδήγησε σε εκ νέου εκμετάλλευση του κτιριακού αποθέματος δημιουργώντας συνθήκες επανα-κατοίκησης. Η εμφάνιση του island hopping αντικατέστησε πλέον τον θεσμό της κρουαζιέρας, προσφέροντας λιγότερες πολυτέλειες και την ελάχιστη διαμονή σε έναν τόπο, ως μια νέα μορφή άεργης περιπλάνησης και νεονομαδισμού¹⁵.

Σε βάθος χρόνου, ο τόπος σαν τουριστικό προϊόν διαμορφώνεται μέσα από μια ευρύτερη νέα συλλογική μνήμη. Τα νησιά λειτουργούν ως πάροχοι υπηρεσιών βασισμένα στην

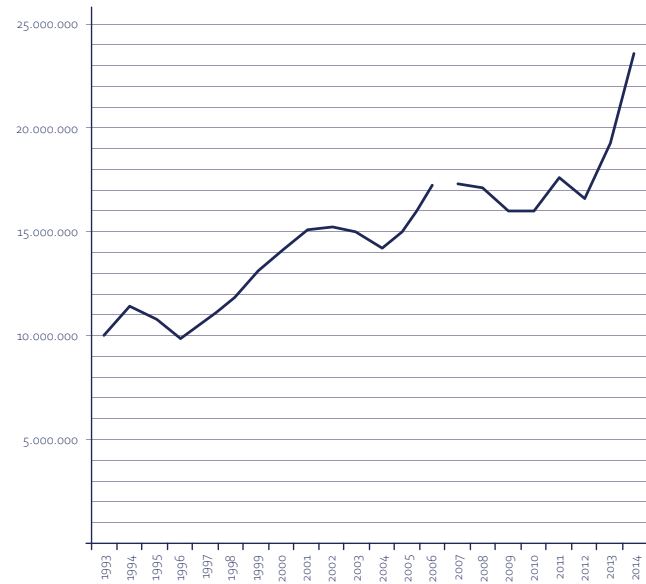
1. EOT "Greece, explore your senses (τουριστική καμπάνια 2007)

2. EOT "Live your myth in Greece" (τουριστική καμπάνια 2005)

πηγή: <http://www.gnto.gov.gr/en/posters>

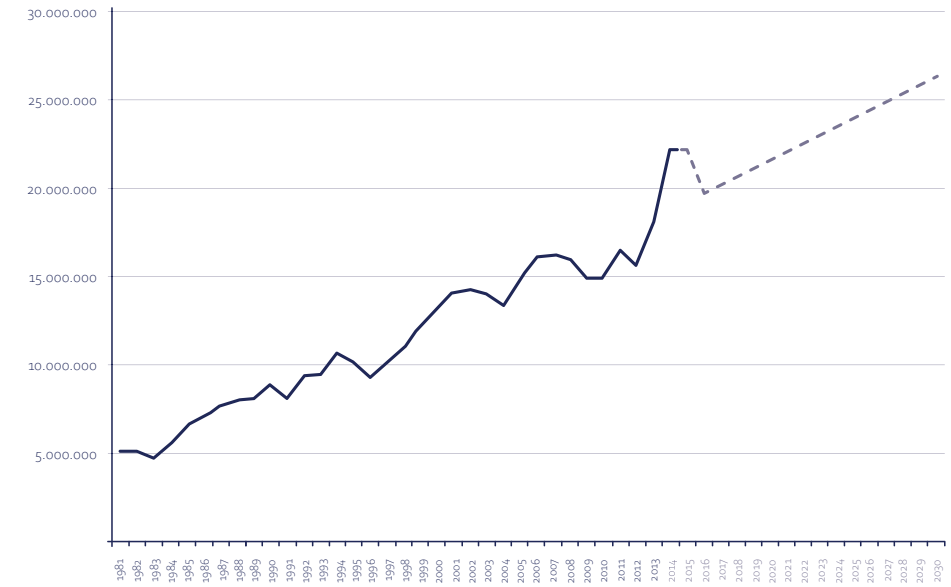
οικονομία του παραθερισμού, εφαρμόζοντας κοινές τακτικές οι οποίες υπηρετούν το πρότυπο του ιδανικού ελληνικού καλοκαιριού και καταργούν την μοναδικότητα. Η στρατηγική του "place branding" – ως μέρος του "place marketing" της δεκαετίας του '90 – στοχεύει στην απόδοση μιας συγκεκριμένης ταυτότητας της περιοχής, ώστε να διαμορφωθεί η νέα κεντρική ιδέα για τα χαρακτηριστικά και την χωρική της υπόσταση. Παράλληλα, προωθεί την εξιδανίκευση της επιθυμητής συνολικής εμπειρίας του ατόμου, βασιζόμενη όχι στην ίδια την εμπειρία αλλά στην αναπαράσταση αυτής.

Εξέλιξη αφίξεων στα σύνορα 1993-2014

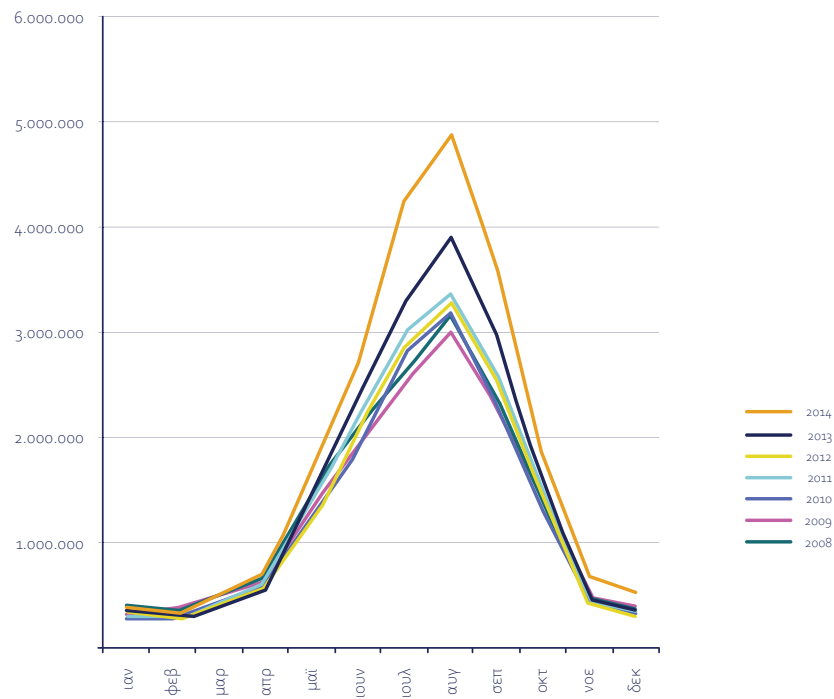
* από το 2007 και έπειτα η ΕΛΣΤΑΤ υπολογίζει τις αφίξεις στα σύνορα των μόνιμων κατοίκων
πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Αφίξεις τουριστών 1981-2030

πηγή: 1981-2010 ΕΛΣΤΑΤ (ΕΣΥΕ)_επεξεργασία ενδεικτικής πρόγνωσης Α.Χατζηδάκης

Εποχικότητα αφίξεων τουριστών στα σύνορα 2008-2014

πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Μέση διάρκεια παραμονής τουριστών σε ξενοδοχεία 2013

πηγή: ΕΛΣΤΑΤ
επεξεργασία στοιχείων: Άτλας των νησιών_Πανεπιστήμιο Αιγαίου
τελική μορφή: προσωπικό αρχείο

κεφάλαιο 2^ο

* επιλογή σημείων

_η βίγλα, ο ανεμόμυλος, ο φάρος

SONETTI, Bartolommeo Dalli. Isolario, Venice (1485) PAROS ANTIPAROS

πηγή: Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

2.1. η βίγλα

_ιστορικά δεδομένα

Οι βίγλες, στα Ελληνικά φρουκτωρίες (φρουκτός= πυρός+ ώρα=φροντίδα) είναι οχυρά κτίσματα τα οποία συνθέτουν ένα παράκτιο δίκτυο παρατήρησης και μετάδοσης μηνυμάτων, σημαντικά για το αμυντικό σύστημα των νησιών του Αιγαίου, από τον 10^ο μέχρι και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Αποτελέσαν μια συστηματική μέθοδο μετάδοσης προσυμφωνημένων μηνυμάτων με χρήση φωτιάς ή καπνού, με σκοπό την παρατήρηση και έγκαιρη ειδοποίηση των κατοίκων σε περίπτωση εχθρικής επιδρομής.

Οι νησιωτικές κοινότητες, στα πλαίσια της νησιωτικότητας, δεν μπορούν να μελετηθούν μονάχα από την πλευρά της στεριάς. Αντιθέτως, είναι σημαντική η κατανόηση της σχέσης των κατοίκων κάθε οικιστικής ενότητας με το θαλάσσιο χώρο. Ιδιαίτερα στα νησιά του Αιγαίου πελάγους, παρατηρούμε μια σχέση αλληλεξάρτησης μεταξύ των οικισμών, των λιμανιών και των ναυτικών δρόμων, μέσω συστημάτων και διαδικασιών εποπτείας, που επηρεάζουν την αρχική χωροθέτηση και εξέλιξη των οικιστικών συγκροτημάτων.

Παρατηρώντας τη θέση των οικισμών των νησιών, καταλήγουμε σε δύο περιπτώσεις χωροθέτησής τους, με βάση το βαθμό αποστασιοποίησης (άρα και έκθεσής) τους από τη θάλασσα. Η μία σε άμεση πρόσβαση με το νερό, ενώ η δεύτερη σε ασφαλή απόσταση από τα φυσικά όρια της στεριάς και τα λιμάνια.

Για να κατανοήσουμε τους λόγους της παραπάνω διαφοροποίησης, είναι χρήσιμο να αναφερθούμε στα χρονικά πλαίσια και γεγονότα που όρισαν τις σχέσεις/ δυναμικές των κοινοτήτων και οδήγησαν σε πολεοδομικές εναλλαγές. Κατά τον 13^ο αιώνα, με την Δ' Σταυροφορία και την κατάρρευση της βυζαντινής αυτοκρατορίας, αναπτύσσεται και πάλι έντονη οικιστική δραστηριότητα στα παράλια²⁶. Μέχρι τότε αποτελούνταν από δίκτυα κάστρων και οικισμών σε απόμακρες ορεινές θέσεις, με εξαίρεση μερικές παράλιες κοινότητες που διατηρούσαν αρχαία ελληνικά και ρωμαϊκά ναυτικά χαρακτηριστικά. Δύο αιώνες αργότερα, όποτε και το μεγαλύτερο τμήμα του Αιγαίου καταλαμβάνεται από τους Οθωμανούς, οι πολεμικές θαλάσσιες

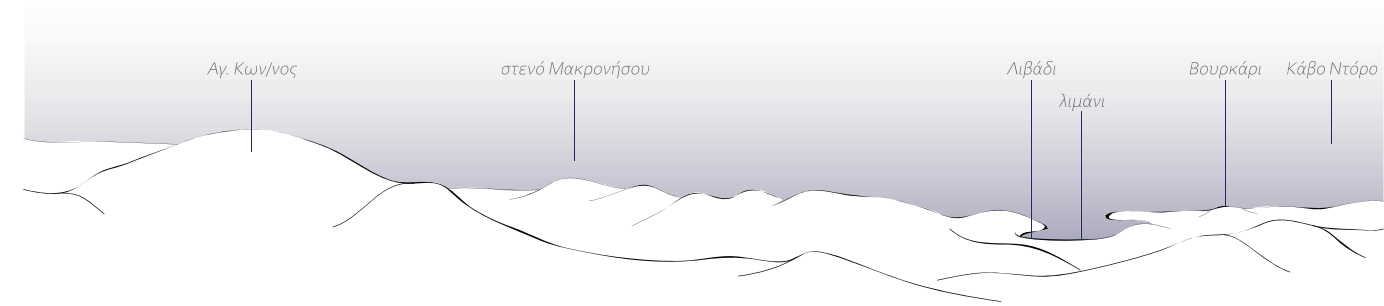
συνθήκες, οι συνεχείς λεηλασίες και πολιορκίες, οδηγούν στη μερική ή ολοκληρωτική εγκατάλειψη παράλιων οικισμών, μιας και τα οχυρωμένα δίκτυα είναι αυτά που κατά κόρον καταφέρνουν και επιβιώνουν. Οι παράλιοι οικισμοί που καταφέρνουν να επιβιώσουν, είναι αυτοί που διαθέτουν λιμάνια, τα οποία έχουν σημαντικό ρόλο στον έλεγχο των ναυτικών περασμάτων ή συμμετέχουν στην πειρατική ναυτιλία. Η σταθερή ανάπτυξη θαλάσσιας κίνησης μέσω της παραοικονομίας του πολέμου, οδηγεί σταδιακά στον επανεποικισμό των κοινοτήτων από τους προηγούμενους κατοίκους. Βεβαίως, πέραν των πολεμικών συγκρούσεων, η συνεχής και σταθερή πειρατική λειτουργία, αποτέλεσε με τη σειρά της στοιχείο ώθησης της οικιστικής εξέλιξης.

Το φαινόμενο της πειρατείας δεν μπορούμε να πούμε πως μεμονωμένα ανέστειλε τη διαδικασία ανάπτυξης παράλιου οικιστικού δικτύου, μιας και σε πολλές περιπτώσεις οδήγησε στη δημιουργία οικισμών, που εξελίχθηκαν αργότερα σε μεγάλα εμπορικά κέντρα. Ο συνδυασμός των παραπάνω καταστάσεων με τη συνεχή και ενεργό παρουσία πειρατών στο Αιγαίο όμως, ήταν που οδήγησε τις κοινότητες στην λήψη αποφάσεων ως προς την πολεοδομική τους θέση, ανάλογα με τις ανάγκες τους.

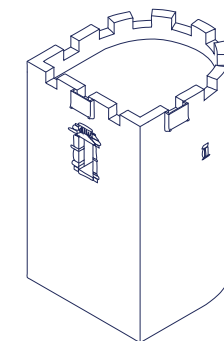
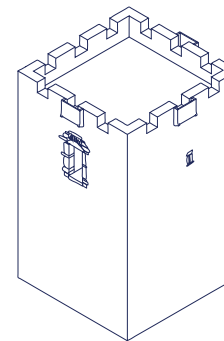
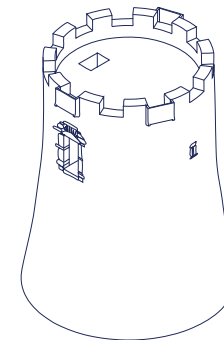
Η ταύτιση των συμφερόντων τους με τη θάλασσα, ωθεί τις περισσότερες κοινότητες να διατηρήσουν μια ενεργή σχέση με αυτή. Επιλέγουν παρά τους κινδύνους, να κατοικήσουν οχυρωμένους οικισμούς σε κοντινή απόσταση από τα λιμάνια. Οι πυρήνες όλων των οικιστικών ενοτήτων αναπτύχθηκαν με μια κοινή λογική δημιουργίας μηχανισμών ελέγχου και εποπτείας των λιμανιών και θαλάσσιων δρόμων, με στόχο την εξασφάλιση της βιωσιμότητάς τους. Αυτές οι ανάγκες καλύφθηκαν με τη δημιουργία ενός συστήματος μόνιμων κοινοτικών θεσμών, τις λεγόμενες βίγλες, οι οποίες αποτελούσαν ένα δίκτυο επιλεγμένων στρατηγικά τοποθεσιών, απ' όπου ήταν δυνατή η εποπτεία της θάλασσας αλλά και των στεριανών αποβάσεων των νησιών.

Όπως αναφέρθηκε, οι βίγλες αποτελούσαν βασικά στοιχεία του αμυντικού συστήματος των παραθαλάσσιων κοινοτήτων ολόκληρης της Μεσογείου. Ανάλογα με την περιοχή απαντώνται με διάφορες ονομασίες, όπως φρουκτωρίες, πύργοι, πυργίσκοι, φανόπυργοι, πρόβολοι, φυλάκια, ενώ το σχήμα τους περιορίζεται σε κυκλικές, ημικυκλικές και τετραγωνικές κατόψεις.

Στον ελληνικό χώρο παρουσιάζουν κατά πλειοψηφία κυλινδρικό και τετραγωνικό σχήμα, με εξαίρεση τη Βίγλα Κουλά της Χίου, που είναι ημικυλινδρική²⁷. Η τοιχοποιία τους αποτελείται από λίθους τοπικής προέλευσης. Η λιθοδομή συνδέεται με

Εποπτεία του οριζοντα από την Χώρα της Τζιάς
πηγή: Μπελαβίλας Ν. (1997)

ασβεστοκονίαμα και κουρασάνι, ενώ διαιρείται σε οριζόντιες στάθμες με συνεχείς αρμούς δόμησης. Τυπικά, το ύψος του κτίσματος φτάνει περίπου τα 12 μέτρα, με μέση διάμετρο, στην περιοχή του κορμού, τα 7.5 μέτρα.

Η βάση (σκάρπα), είναι σε πολλές περιπτώσεις διαμορφωμένη με τέτοια κλίση ώστε να αυξάνεται η επιφάνεια έδρασης, για λόγους ευστάθειας, αλλά και για την αντιμετώπιση επιθέσεων, εξοστρακίζοντας βλήματα και κάνοντας την επαφή με τον κορμό του κτιρίου πιο δύσκολη.

Στο εσωτερικό τους και μέχρι τα 2/3 του ύψους τους, οι βίγλες είναι γεμάτες με χώμα και αργούς λίθους. Σε στάθμη 8 μέτρων περίπου από το έδαφος, διαμορφώνεται ένα δωμάτιο με χαμηλή θόλο, μια οπή της οποίας επιτρέπει την επικοινωνία με το δώμα της βίγλας, όπου υπάρχουν οι πολεμιστές.

Η θύρα βρισκόταν στο επίπεδο του δωματίου και ποτέ από την πλευρά της θάλασσας. Η πρόσβαση σε αυτή γινόταν μέσω ανεμόσκαλας ή σχοινού με γάντζο, ώστε επιδρομείς και πειρατές να μην μπορούν να παραβιάσουν εύκολα το κτίσμα, αυξάνοντας παράλληλα τις πιθανότητες επιτυχούς αντίκρουσης των επιθέσεων.

Ο βιγλάτορας σε περιπτώσεις επιδρομής δεν εγκατέλειπε τη βίγλα, αλλά "μαχόταν στα οικεία"²⁸. Στο δώμα πάνω από τη θύρα, όπως επίσης και σε σημεία περιμετρικά της βίγλας, υπήρχαν καταχύστρες, όπου διοχέτευαν καυτό υγρό απωθώντας τους επιδρομείς. Πέραν από αμυντικούς μηχανισμούς η βίγλα διέθετε και ελαφρύ οπλισμό, που συνήθως αποτελούνταν από ένα κανόνι, δυο εσπιγκάρδες, ένα αρκεβούζιο και δύο μουσκέτα.

Σε κοντινή απόσταση υπήρχαν μικρά βοηθητικά κτίσματα που λειτουργούσαν ως καταφύγιο για τα ζώα του βιγλάτορα ή ως αποθήκη τροφίμων και ξυλείας.

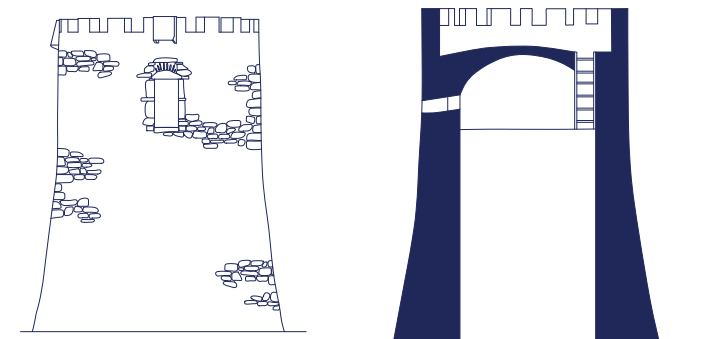

Murs de Messène 1831-1838

πηγή: Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη

_το υποκείμενο

Κάθε βίγλα απασχολούσε δύο βιγλάτορες οι οποίοι εκλεγόταν μεταξύ των ανδρών της κοινότητας και απασχολούνταν με βάρδιες. Ο κάθε βιγλάτορας γυρνούσε εκ περιτροπής κάθε δεύτερη Κυριακή στο χωριό, προκειμένου να δει την οικογένειά του και επιστρέφοντας πριν από τη δύση του ηλίου, να φέρει τα τρόφιμα της εβδομάδας. Οι βιγλάτορες ήταν υπεύθυνοι και για τη φροντίδα των βιγλών που επέβλεπαν, μιας και οι συχνές πολιορκίες οδηγούσαν σε ανάγκη για πολλές άμεσες επιδιορθώσεις (μεγαλύτερες ζημιές αναλάμβαναν φυσικά τοπικοί μαστόροι).

_τοποθεσία

Οι βίγλες τοποθετούνταν σε θέσεις που όριζε το γεωφυσικό υπόβαθρο του νησιού και εξυπηρετούσαν την καλύτερη εποπτεία της θάλασσας. Η απόσταση μεταξύ δύο φρουκτωριών, εξαρτώντο από τις εδαφολογικές ιδιαιτερότητες κάθε νησιού και τη μέγιστη απόσταση που επιτρέπει καθαρή ορατότητα μεταξύ τους υπό οποιεσδήποτε καιρικές συνθήκες.

Αν και όπως αναφέρθηκε ήταν οπλισμένες, ο χαρακτήρας τους δεν ήταν πολεμικός. Στόχος τους ήταν η έγκαιρη προειδοποίηση των κατοίκων του νησιού, για την προετοιμασία, οχύρωση και ασφάλεια κατά των επιδρομών. Πολλές φορές λόγω της κοντινής απόστασης των νησιών, η βίγλες επικοινωνούσαν και με δίκτυα άλλων κοινοτήτων, μεταφέροντας έτσι τα μηνύματα και από νησί σε νησί. Η εγγύτητα των νησιωτικών ακτών του αρχιπελάγους έχει ως αποτέλεσμα όχι μόνο την εύκολη ανίχνευση του θαλάσσιου χώρου, αλλά και την παρατήρηση των βιγλών από μέρους των ναυτικών, γεγονός που μπορούσε να λειτουργήσει αποτρεπτικά σε περίπτωση επιθετικής διάθεσής τους.

_οι βίγλες σήμερα

Οι βίγλες συνέχισαν να λειτουργούν έως τα μέσα του 18ου αιώνα, όποτε η πειρατεία άρχισε να εκλείπει. Σήμερα αν και πολλές από αυτές έχουν καταστραφεί, υπάρχουν αρκετές διατηρημένες σε καλή κατάσταση, ενώ πολλοί δήμοι συμμετέχουν σε προγράμματα αναστήλωσής τους. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το νησί της Σίφνου, όπου κάθε χρόνο την παραμονή του Αγίου Πνεύματος, οι κάτοικοι του νησιού αναβιώνουν την επικοινωνία του δικτύου των αρχαίων πύργων- φρυκτωριών και ακροπόλεων, με καπνούς και κάτοπτρα στις ογδονταπέντε θέσεις βιγλών σε όλη τη Σίφνο (σε τρία από αυτά οι βίγλες διατηρούν την αρχική τους μορφή).

1 - 2. Αναβίωση του δικτύου επικοινωνίας των πύργων στη Σίφνο

πηγή: <http://e-sifnos.com/explore-sifnos/ancient-towers.php>

3. Αναβίωση του δικτύου επικοινωνίας των πύργων στη Σίφνο (2012)_@Σπύρος Πριόβολος

Χάρτης βίγλες στα χωρικά πλαίσια μελέτης

2.2. ο ανεμόμυλος

_ιστορικά δεδομένα

Με τον όρο μύλος, ορίζεται κάθε συνδυασμός δύο κυκλικών πετρωμάτων που είναι σε θέση να αλέσουν οποιονδήποτε σπόρο. Αρχικά η κίνηση αυτών γινόταν χειροκίνητα ενώ στη συνέχεια με τη βοήθεια των υποζυγίων οι οποίοι ονομάζονταν ζωόμυλοι¹⁹. Με την πάροδο του χρόνου, ανακαλύφθηκαν οι δυναμικές ιδιότητες του νερού και του αέρα. Η ανάγκη αξιοποίησης αυτών ως φυσικών πόρων οδήγησε στην εφεύρεση κατασκευών, οι οποίες εκμεταλλεύονταν τις ανεξάντλητες ενέργειές τους.

Ο ανεμόμυλος είναι μια κατασκευή οριζόντιου άξονα περιστροφής, η οποία λειτουργεί με την δύναμη του ανέμου (αιολική ενέργεια). Χρησιμοποιήθηκε για την άλεση διάφορων σπόρων, όπως σιτηρά, φάβα, καλαμπόκι και για την άντληση νερού. Θεωρείται πως ο πρώτος ανεμόμυλος σχεδιάστηκε και κατασκευάστηκε από τον Ήρωνα της Αλεξάνδρειας τον 1^ο αιώνα μΧ. Αρχική εμφάνιση έκαναν γύρω στο 750 μΧ στην Μεσοποταμία και στην Κίνα, η διάδοσή τους στην Ευρώπη έγινε μετά την Πρώτη Σταυροφορία μεταξύ 1096 και 1099. Ως τις αρχές του 19ου αιώνα η κατασκευή του ανεμόμυλου έγινε ευρέως γνωστή, βέβαια μετά την εμφάνιση της ατμομηχανής η οικοδόμησή τους είχε περιοριστεί και μετά την έντονη βιομηχανική έξαρση εγκαταλείφτηκε²⁰.

Οι ανεμόμυλοι υπήρξαν αρκετά διαδεδομένοι στον ελλαδικό χώρο, κυρίως στα νησιά του Αιγαίου, καθώς εκεί βρήκαν τις ιδανικότερες συνθήκες απόδοσης. Τα ελληνικά νησιά είχαν τους δυνατότερους ανέμους για την λειτουργία τους όπως επίσης και πλούσιο πρωτογενή τομέα. Η γεωργική παραγωγή αποτέλεσε μία από τις κύριες ασχολίες των νησιωτικών κοινοτήτων, παράλληλα τα σιτηρά, το κύριο υλικό για τη διατροφή τους. Έτσι, από τον 12^ο έως τον 19^ο αιώνα, οι ανεμόμυλοι αποτέλεσαν ένα από τα πιο σημαντικά οικοδομήματα των παραδοσιακών αγροτικών κοινοτήτων. Βοήθησε την οικονομική ανάπτυξη της κοινότητας και βελτίωσε την ποιότητα ζωής²¹.

Bernhard von Breydenbach and his journey to the Holy Land (1483-4) - a bibliography (1911)

πηγή: <https://archive.org>

_τυπολογίες και μορφολογικά στοιχεία

Με τον όρο μύλος δεν νοείται μόνο ο μηχανισμός του εργαστηρίου αλλά και το οικοδόμημα το ίδιο μέσα στο οποίο λειτουργεί αυτός, και τα δύο στοιχεία συγκροτούσαν ένα ενιαίο σύνολο. Αποτελούσε έναν συνδυασμό αρχιτεκτονικής και τεχνολογίας, αλληλοεπηρεάζοντας και διαμορφώνοντας το ένα το άλλο, η κατασκευή τους πραγματοποιούνταν ταυτόχρονα²². Όπως αναφέραμε, η κατασκευή του ανεμόμυλου διαδόθηκε πανελλαδικά. Με το πέρασμα του χρόνου και με την καθημερινή εξέλιξη της κατασκευαστικής τεχνολογίας, η τυπολογία των ανεμόμυλων συνεχώς εξελισσόταν, με στόχο την κατασκευή ενός πιο πρακτικού μοντέλου. Οι μορφές των ανεμόμυλων λοιπόν, διαφέρουν από χώρα σε χώρα, με αρκετές διαφορές τόσο μορφολογικά όσο και λειτουργικά. Στην Ελλάδα οι τύποι των αλεστικών ανεμόμυλων που συναντάμε είναι τέσσερις.

ονομαστικά:

τύπος 1: Ταράλης κατακόρυφου άξονα ή ταβλόμυλος

τύπος 2: Ταράλης οριζόντιου άξονα

τύπος 3: Αξетроχάρης ή μονόπαντος ή μονόκερος

τύπος 4: Ξετροχάρης

Μύλος και μυλωνάς | Μύκονος ('60)_Κώστας Μπαλάφας

πηγή: <https://atexnos.gr/η-μύκονος-του-κώστα-μπαλάφα/>

Μύλος και μυλωνάς | Μύκονος ('60)_Κώστας Μπαλάφας

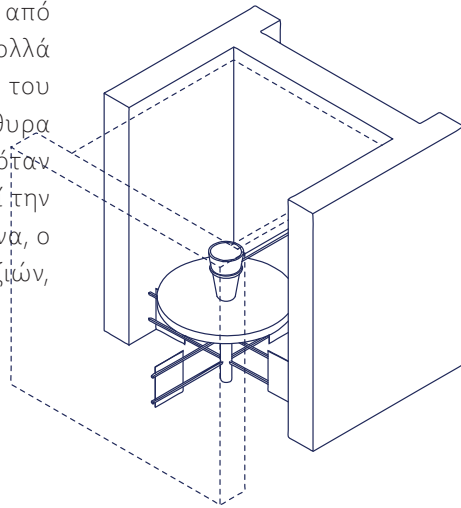
πηγή: <https://atexnos.gr/η-μύκονος-του-κώστα-μπαλάφα/>

Τα οικοδομικά υλικά των ανεμόμυλων αποτελούνταν από τοπικές πρώτες ύλες. Οι περισσότεροι κατασκευάστηκαν από πέτρα και ασβέστη, ενώ οι εσωτερικοί μηχανισμοί τους από σκληρά ξύλα (π.χ οξιά) για να μη φθείρονται από τη τριβή²³. Οι ανεμόμυλοι ήταν εκτεθειμένοι σε μεγάλες εντάσεις ανέμων, έτσι τυπολογικά και τα 4 κτήρια είναι ογκώδη με σκοπό τη σταθερότητα του ξύλινου μηχανισμού στο εσωτερικό τους. Οι μυλόπετρες αποτελούνταν από 2 μέρη, το πάνω μέρος ονομαζόταν παναρέα και το κάτω καταρέα. Αυτές δένονταν περιμετρικά με σιδερένια είτε ξύλινα στεφάνια²⁴. Οι 3 πρώτοι τύποι είναι μονώροφοι, διαθέτουν δώμα και λειτουργούσαν μόνο προς μια κατεύθυνση του αέρα, αν η διεύθυνση του ανέμου δεν προσανατολιζόταν προς τη φορά των πτερύγων, οι ανεμόμυλοι αχρηστεύονταν. Ο 4ος τύπος είναι δίπατος με ορισμένες εξαιρέσεις τριώροφων που συναντιούνται στη Μύκονο. Διαθέτει κωνική – περιστρεφόμενη στέγη και παραμένει λειτουργικός σε οποιαδήποτε κατεύθυνση του ανέμου. Αυτός αποτελεί τον πιο διαδεδομένο τύπο ανεμόμυλου σε όλα τα ελληνικά νησιά, κυρίως λόγω της λειτουργικότητάς του²⁵.

αναλυτικά :

τύπος 1: Ταράλης κατακόρυφου άξονα ή ταβλόμυλος.

Ο ταράλης κατακόρυφου άξονα αποτελεί τον αρχαιότερο τύπο ανεμόμυλου που μπορούμε να συναντήσουμε στην Ελλάδα. Σήμερα σώζονται ελάχιστα ερείπια αυτών, στα νησιά Άνδρο, Σέριφο και Κάρπαθο, όμως υπάρχουν αρκετές περιγραφές για να συμπεράνουμε την μορφολογική τυπολογία και τον τρόπο λειτουργίας τους. Στον συγκεκριμένο τύπο, τα πτερύγια της πτερωτής είναι οριζόντια τοποθετημένα στον κύριο όγκο του μύλου, κάθετα στον άξονα και πάνω από τις μυλόπετρες. Στο δώμα του κτιρίου υπάρχουν πολλά ανοίγματα με σκοπό την κίνηση της πτερωτής, μέσω του ρεύματος του αέρα που δημιουργείται. Τα παράθυρα διέθεταν ξύλινα παραθυρόφυλλα, τα οποία έκλειναν όταν ήθελαν να μειωθεί ο αέρας. Η δύναμη του ανέμου κινεί την πτερωτή και αυτή με τη σειρά της τον κατακόρυφο άξονα, ο οποίος με τη βοήθεια ενός συστήματος ξύλινων γραναζιών, μεταφέρει την κίνηση στις μυλόπετρες

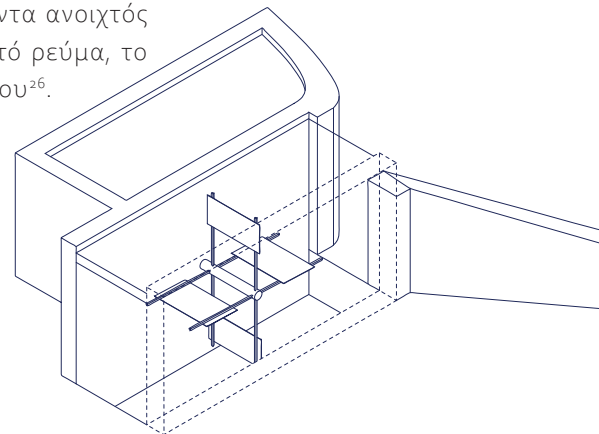
Ανεμόμυλος στη Όλυμπο Καρπάθου

πηγή: © Cleo Manoliou

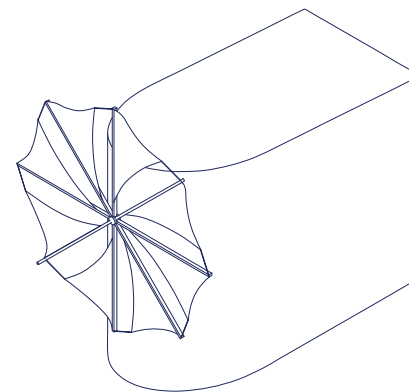

τύπος 2 : Ταράλης οριζόντιου άξονα.

Ο ταράλης οριζόντιου άξονα αποτέλεσε την μετεξέλιξη του ταράλη κατακόρυφου άξονα. Αυτός ο τύπος ανεμόμυλου αποτελείται από δύο χώρους. Στον πρώτο, κινούνται τα φτερά του μύλου τα οποία ήταν κατασκευασμένα από ξύλο και ύστερα από λαμαρίνα. Στον δεύτερο και κύριο χώρο βρίσκονται οι μυλόπετρες και η ρόδα, σε αυτόν εισέρχεται κανείς από μια ξύλινη πόρτα η οποία ήταν διαχωρισμένη οριζόντια στα δυο. Ο πρώτος χώρος έμενε πάντα ανοιχτός μπροστά και πίσω, για να δημιουργείται δυνατό ρεύμα, το οποίο με τη σειρά του γύριζε τα φτερά του μύλου²⁶.

τύπος 3 : Αξетроχάρης ή μονόπαντος ή μονόκερος

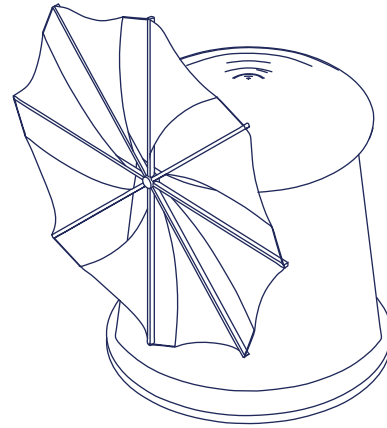
Ο αξетроχάρης συναντάται μόνο στην Κρήτη και στην Κάρπαθο, τυπολογικά το μπροστινό του μέρος είναι ημικυκλικό και το πίσω ορθογώνιο. Η πόρτα της εισόδου βρίσκεται πάντα στο πίσω μέρος του για να προστατεύεται από τον αέρα. Εκεί, σχηματίζεται μια μικρή αυλή με χαμηλό αυλότοιχο²⁷. Στους ανεμόμυλους της Καρπάθου δεν εμφανίζονται ανοίγματα σε σύγκριση με αυτούς της Κρήτης, οι οποίοι διαθέτουν μικρά παράθυρα. Σε περιπτώσεις όπου η κυκλοφορία των ανέμων γινόταν σε υψηλότερο επίπεδο, υψώνανε τον μηχανισμό του ανεμόμυλου και έκτιζαν μερικά σκαλοπάτια, είτε τους κατασκεύαζαν εξαρχής διώροφους και τοποθετούσαν στον πάνω όροφο τον μηχανισμό .

τύπος 4 :Ξετροχάρης

Ο ξετροχάρης ανεμόμυλος, κυριαρχεί σχεδόν σε όλα τα ελληνικά νησιά μέχρι σήμερα. Υπήρξε ο πιο δημοφιλής τύπος σε όλες τις περιοχές του Αιγαίου από τον 16^ο αιώνα και μετά . Οι παλαιότερες εικονογραφημένες παραστάσεις ξετροτράχηδων ανεμόμυλων χρονολογούνται το 1486-1496 και όλοι συναντώνται στο νησί της Ρόδου²⁸.

Σχεδιαστικά, το σχήμα τους είναι κυλινδρικό με κωνική στέγη. Τα πανιά τους ήταν τριγωνικά με μήκος 5-15 μέτρα και πλάτος το 1/5 του μήκους τους. Οι διαστάσεις των ανεμόμυλων ήταν τέτοιες ώστε ο μυλωνάς να κάνει μονάχα τις απαραίτητες κινήσεις και όχι περιττές. Η είσοδος στον μύλο γινόταν από μια μικρή ξύλινη πόρτα η οποία οδηγούσε στο ισόγειο, εκεί βρισκόταν ο χώρος στον οποίο τοποθετούνταν τα τσουβάλια των σιτηρών. Μια στενή κυκλική σκάλα οδηγούσε στον πάνω όροφο όπου βρισκόταν ο ξύλινος άξονας, το ξύλινο σύστημα μετάδοσης της κίνησης όπως επίσης και οι μεγάλες μυλόπετρες. Ένας ξετροχάρης ανεμόμυλος μπορούσε να αλέσει 20-70 κιλά σιτηρών την ώρα, ανάλογα με την ένταση του ανέμου.

Η στέγη του, γνωστή ως τρούλα ήταν αυτή που τον καθιστούσε χρηστικό σχεδόν όλες τις μέρες του χρόνου και για αυτό θεωρείται σημαντικό να αναφερθούν λεπτομερώς ο τρόπος κατασκευής και λειτουργίας της. Ο σκελετός της τρούλας κατασκευαζόταν από αγριόξυλα και καλάμια, η ίδια πατούσε σε μια σταθερή ξύλινη βάση, το δαχτυλίδι. Η βάση αυτή κούμπωνε πάνω στα φαλάγγια, τα οποία ήταν προσαρμοσμένα στην κορυφή της τοιχοποιίας του μύλου. Πάνω στο δαχτυλίδι γλιστρούσαν τα πανάρικα στα οποία στηριζόταν η κινητή στέγη. Για να περιστραφεί η τρούλα, ο μυλωνάς χρησιμοποιούσε ένα μοχλό, τη μανέλα που έμπαινε στις μανελότρυπες των πανάρικων και κρατώντας κόντρα πάνω στους πάλους (κάθετα ακίνητα ξύλα), ωθούσε σε περιστροφή τη στέγη. Μαζί με τη στέγη γύριζε και ο μηχανισμός του μύλου, το αξόνι, η ρόδα και η φτερωτή, έτσι η λειτουργία του ανεμόμυλου ήταν ανεξάρτητη από τις διευθύνσεις των ανέμων²⁹.

Κατσίκες βόσκουν μπροστά στον ανεμόμυλο (1963)_ Lala Aufsberg

πηγή: © Bildarchiv Foto Marburg

_το υποκείμενο

μυλωνάς < μεσαιωνική ελληνική μυλωνάς < αρχαία ελληνική μυλών (μύλος) + -ας

[ΕΙΥΜ. < μεσν. μυλωνάς < αρχ. μυλών, -ώνος «μύλος, το οίκημα όπου λειτουργεί ο μύλος» < μύ/ᾱ (βλ.λ.)]

Ο μυλωνάς αποτέλεσε ένα από τα πιο σημαντικά πρόσωπα της νησιώτικης κοινότητας, καθώς χάρη σε αυτόν και στον ανεμόμυλό του τρεφόταν μια ολόκληρη κοινωνία.

Οι μυλωνάδες δεν είχαν συγκεκριμένο ωράριο λειτουργίας και οι μέρες ανάπαυσής τους ήταν λιγιστές, ιδίως αυτοί που κατείχαν τον 4^ο τύπο ανεμόμυλου που προαναφέρθηκε -δηλ ξετροχάρης. Ο μύλος αποτέλεσε για αυτούς πέρα από το εργαστήριό τους, το σπίτι τους. Σε πολλές περιπτώσεις, έμεναν σε ένα μικρό κρεβάτι στο ισόγειο του ανεμόμυλου. Σε εκείνους όπου δεν υπήρχε χώρος για να τοποθετηθεί κρεβάτι, ενσωματώνονταν χώροι στο υπάρχον κτήριο (π.χ. ο μύλος του Παπαδάκη, στο χωριό Όθος της Καρπάθου), είτε κτιζόντουσαν βοηθητικοί χώροι δίπλα σε αυτούς³⁰.

Όταν ο μυλωνάς ήταν έτοιμος να θέσει σε λειτουργία

Ανεμόμυλος στην Πάρο_Στέλλας Ζαχαρίας

πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείο Μπενάκη

Γυναίκα χειρίζεται χειρόμυλο (1939)_Ανώγεια

πηγή: <http://www.anogeia.gr/photo-gallery>

τον ανεμόμυλο, ξεδίπλωνε ένα από τα πανιά της πτερωτής σαν ειδοποιητήριο σήμα καλώντας τους κατοίκους του νησιού. Αυτοί με τη σειρά τους έφταναν, έχοντας κάρα είτε υποζύγια για να τους βοηθήσουνε στη μεταφορά. Όταν οι ντόπιοι συγκεντρώνονταν στον αυλόγυρο του ανεμόμυλου, τοποθετούσαν με τη βοήθεια του μυλωνά τα σακιά τους στο εσωτερικό του μύλου. Συνήθως, η ολοκλήρωση του αλέσματος διαρκούσε αρκετές ώρες, έτσι το προαύλιο του ανεμόμυλου μεταμορφωνόταν σε χώρο κοινωνικοποίησης για τους κατοίκους. Γέλια, τραγούδια και αυτοσχέδια γλέντια μετέτρεπαν την πολύωρη αναμονή σε χρόνο συναναστροφής και καλοπέρασης. Όταν το άλεσμα τελείωνε, ο μυλωνάς σταματούσε τον ανεμόμυλο τραβώντας τα πανιά με το πηδάλιο προς την αντίθετη κατεύθυνση. Από το άλεσμα, κρατούσε συνήθως το 10% ως αμοιβή, το λεγόμενο αξάι ή ξάι³¹.

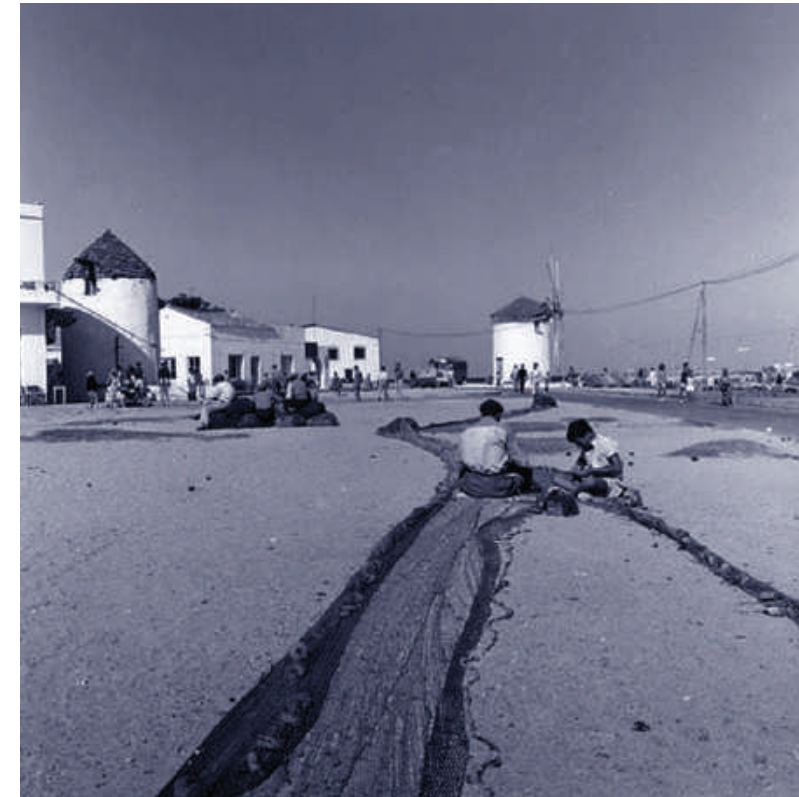
_τοποθεσία . τα μυλοτόπια

Οι τοποθεσίες όπου κτίζονταν οι ανεμόμυλοι ονομάζονταν μυλοτόπια. Η επιλογή της τοποθέτησής τους στο τοπίο ήταν από τα πιο σημαντικά ζητήματα που έπρεπε να λύσουν ο μυλωνάς και ο τεχνίτης. Δυο ήταν τα κριτήρια: οι κατευθύνσεις του αέρα, που δεν ήταν εύκολο να προβλεφθούν κι οι προθέσεις των πειρατών να κλέψουν το σιτάρι και το αλεύρι. Έτσι, έπρεπε να βρεθεί ένας τόπος ευνοϊκός προς τους ανέμους και μακριά από τα λιμάνια. Μετά την επιλογή της τοποθέτησής τους, έπρεπε να λυθεί το ζήτημα του προσανατολισμού. Βάζοντας στο χώμα έναν πάσσαλο με μια κορδέλα δεμένη στην άκρη, παρατηρούσαν την κατεύθυνσή της και εκεί τοποθετούσαν τον άξονα του μύλου³². Αυτό ισχύει για τις τρεις πρώτες τυπολογίες ανεμόμυλων που αναφέραμε, καθώς η τετάρτη διαθέτει την περιστρεφόμενη στέγη.

Ιδανικές τοποθεσίες ήταν εκείνες όπου οι τοπικοί αγέρηδες είχαν την μέγιστη ένταση. Ο καταλληλότερος άνεμος για τη λειτουργία τους υπάρχει στο Αιγαίο και λιγότερο στο Ιόνιο, για αυτό εκεί συναντάμε και τους περισσότερους ανεμόμυλους. Στις Κυκλάδες συγκεκριμένα, θεωρείται πως λειτούργησαν πάνω από 600 ανεμόμυλοι³³. Συνήθως οι θέσεις αυτές ήταν σε κάποιο ύψωμα, μέσα στο χωριό, στην άκρη του ή περιμετρικά στους γύρω λόφους. Μετά την εξάλειψη της πειρατείας, άρχισαν να κατασκευάζουν ανεμόμυλους και σε παραθαλάσσιες περιοχές καθώς εκεί είναι που συναντάμε τους δυνατότερους ανέμους.

Πολλές φορές χτίζανε τον έναν ανεμόμυλο δίπλα στον άλλον ή μεμονωμένα. Όταν η τοποθέτησή τους γινόταν διαδοχικά, ο κάθε ιδιοκτήτης άφηνε ανοιχτό το αλεστικό μέτωπο του διπλανού του, για να μην εμποδίζει την ορμή του αέρα. Παρόμοια, όταν χτιζόντουσαν κοντά σε κάποια κατοικημένη περιοχή πρόσεχαν οι αποστάσεις τους από τα γύρω οικοδομήματα να ήταν τέτοια ώστε να μην παρεμποδίζεται πάλι η ομαλή λειτουργία του³⁴. Σε όλες τις περιπτώσεις που αναφέρθηκαν, φρόντιζαν τα μονοπάτια να είναι προσπελάσιμα από υποζύγια (πχ γαϊδούρια).

Οι ανεμόμυλοι δεν αποτέλεσαν απλώς ουδέτερα κτίσματα τα οποία έστεκαν στις νησιώτικες περιοχές. Αντιθέτως, ενσωματώθηκαν γρήγορα στο περιβάλλον της τοπικής κοινότητας και με το πέρασμα των χρόνων εξελίχθηκαν σε λειτουργικά μέρη του κοινοτικού συνόλου χαρακτηρίζοντάς τα έτσι σε τοπόσημα.

δεξιά (πάνω προς κάτω):
1. Δίχτυα στο λιμάνι | Παροικιά (1962)_ Ιωάννης Λάμπρος
2. Ανεμόμυλοι και εκκλησία | Μύκονος (γύρω στα 1935)_ Βούλα Θεοχάρη Παπαϊωάννου

πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείο Μπενάκη

_οι ανεμόμυλοι σήμερα

Οι ανεμόμυλοι πλέον αποτελούν αρχιτεκτονικά απομεινάρια μιας προβιομηχανικής περιόδου που σήμερα έχει εκλείψει. Η τεχνική πρόοδος και ο εκσυγχρονισμός που ακολούθησε σταδιακά κατέστησε τη λειτουργία τους παραγωγικά και οικονομικά ασύμφορη. Ο τελευταίος ανεμόμυλος που λειτούργησε στην Ελλάδα είναι αυτός του Παλήκαρου στο Ξαπλοβούνι της Κιμώλου, μέχρι τον Ιούλιο του 1993. Σήμερα οι ανεμόμυλοι θεωρούνται μνημεία της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και προστατεύονται από την νομοθεσία.

Παράδειγμα από τον διαρκή κατάλογο των κηρυγμένων αρχαιολογικών χώρων και μνημείων της Ελλάδος:

*"Χαρακτηρίζουμε ως έργα τέχνης και ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία που χρειάζονται ειδική κρατική προστασία, συμφώνως προς τας διατάξεις του Ν. 1469/1950, τους ανεμόμυλους που βρίσκονται στις περιοχές Απειράνθου και Κάτω Σαγκρί Νάξου, στη θέση Σίφνου Θήρας, στον Αρτεμώνα Σίφνου και στη Χώρα Σίφνου του Νομού Κυκλάδων γιατί: Αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα της τοπικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, ενώ η συμβολή τους στην οικονομία των περιοχών που βρίσκονται είναι αναμφισβήτητη."*³⁵

Παρόλα αυτά, όπου και αν ταξιδέψει κανείς στο Βόρειο Αιγαίο, στις Κυκλάδες, στο Ιόνιο, στα Δωδεκάνησα αντικρίζει ερειπωμένους και κατεστραμμένους τους περισσότερους ανεμόμυλους. Σε λιγιστούς έχει γίνει σωστή και συστηματική συντήρηση ώστε να θυμίζουν το παρελθόν τους και τον λόγο ύπαρξής τους. Οι τρούλες των ανεμόμυλων διαλύονται, έτσι η βροχή εισέρχεται στο εσωτερικό τους, η οποία με τη σειρά της καταστρέφει τους ξύλινους μηχανισμούς³⁶. Πολλοί γκρεμίστηκαν με σκοπό την αξιοποίηση των υλικών τους, ενώ πολλοί κληρονόμοι και ιδιοκτήτες ανεμόμυλων, τους κατέστρεψαν για την εκμετάλλευση του οικοπέδου.

Η πλειοψηφία των καλοδιατηρημένων μύλων, έχει αξιοποιηθεί κυρίως για τουριστικούς λόγους. Πολλοί λειτουργούν ως μουσεία και εκθεσιακοί χώροι πολιτισμού, ενώ άλλοι έχουν μετατραπεί σε χώρους εστίασης όπως εστιατόρια, καφέ και μπαρ. Με την ανάπτυξη του τουρισμού και τη συνεχή αυξανόμενη χρήση πλατφόρμων καταχώρησης και ενοικίασης καταλυμάτων, τύπου Airbnb, ολοένα και περισσότεροι ανεμόμυλοι ανακαινίζονται

πάνω: οι ανεμόμυλοι της Μυκόνου το καλοκαίρι
πηγή: <https://www.itsalltriptome.com/greece-mykonos-budget-guide/>

δεξιά: ερείπιο ανεμόμυλου στην Σάμο, στο εσωτερικό υπάρχουν τμήματα του μηχανισμού και έχει αναπτυχθεί δέντρο σικιάς
@David John
πηγή: <http://www.my-favourite-planet.de>

και μετατρέπονται σε χώρους τουριστικής διαμονής. Βέβαια οι αναστηλώσεις που γίνονται δεν είναι πάντα ικανοποιητικές καθώς υπάρχει αλλοίωση της μορφής τους, για παράδειγμα κατασκευάζουν μπαλκόνια, δημιουργούν μεγαλύτερα ανοίγματα με κουφώματα, προσθέτουν ορόφους, κάτι το οποίο δεν συνάδει με την αρχική τους λειτουργία. Ακόμα και εκείνοι οι μύλοι που δεν εκμεταλλεύονται άμεσα τουριστικά, οδηγούν στην εξιδανίκευση του εκάστοτε νησιού μέσω του μοντέλου του σύγχρονου τουρίστα³⁷.

Χάρτης ανεμόμυλοι στα χωρικά πλαίσια μελέτης

2.3. ο φάρος

_ιστορικά δεδομένα

Οι πρώτες αναφορές κατασκευής και λειτουργίας πυρσών κατά την ελληνική αρχαιότητα, ανήκουν στα Ομηρικά έπη, όπου συνήθιζαν να ανάβουν εύφλεκτες ύλες σε κορυφές πύργων ή λόφων προς διευκόλυνση της ναυσιπλοΐας, δημιουργώντας έτσι «πρωτογενείς» φάρους. Σύμφωνα με κάποιες ιστορικές πηγές, πριν τον διάσημο φάρο της Αλεξάνδρειας, υπήρξαν φάροι έναντι της άκρας του ακρωτηρίου της Έλλης (φάρος Σιγείου), στη La Corunna (Λα Κορούνια) Ισπανίας (Πύργος του Ηρακλέους) και στον Πειραιά.

Η ονομασία «Φάρος» θεωρείται ότι προέρχεται από το όνομα της νησίδας «Φάρος» πλησίον της Αλεξάνδρειας, επί της οποίας τον 3^ο π.Χ. αιώνα κατασκευάστηκε ο ομώνυμος φάρος από τον αρχιτέκτονα Σώστρατο τον Κνίδιο. Ο «Φάρος της Αλεξάνδρειας», αποτέλεσε τον πιο φημισμένο φάρο της αρχαιότητας και ένα από τα επτά θαύματα του κόσμου. Το ύψος του «πύργου» έφτανε τα 156,9 μέτρα -χαρακτηρίζοντας το το υψηλότερο κτίσμα της αρχαιότητας- ενώ η φωτοβολία του ήταν 30 ναυτικά μίλια. Έπειτα από 3 διαδοχικούς σεισμούς το 796 π.Χ., το 1303 μ.Χ. και το 1323 μ.Χ., καταστράφηκε ολοκληρωτικά³⁸.

Κατά τη Βυζαντινή περίοδο ελάχιστες αναφορές υπάρχουν για την κατασκευή / ύπαρξη «πυρσών». Πέραν του έμπρακτου ενδιαφέροντος του αυτοκράτορα Αναστασίου Α' (491-518) στην επισκευή του φάρου της Αλεξάνδρειας, στη περίοδο αυτή αναφέρονται μόνο τρεις φάροι: ένας στην ευρωπαϊκή ακτή του Βοσπόρου, απέναντι από τις Συμπληγάδες, ο φάρος της Κωνσταντινουπόλεως και ο φάρος στο Πανί στην ακτή της Προποντίδας. Τα υλικά που φαίνεται να χρησιμοποιούσαν μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα, συμπίπτουν με αυτά της αρχαιότητας, δηλαδή με καύση ξύλου, άνθρακα ή φυτικών ελαίων και χρήση ρητινωδών ουσιών. Αργότερα τα φωτιστικά μηχανήματα λειτουργούσαν με κοινό έλαιο και πετρέλαιο. Εξ άλλου, αυτό επέβαλε και η πληθώρα των υφάλων, βραχονησίδων και σκοπέλων, που για πολλά κράτη δημιουργούσε σοβαρά προβλήματα προσεγγίσεως και εφοδιασμού των φάρων και συνεπώς και αναπτύξεώς τους³⁹.

Έτσι, εφευρέθηκαν οι αυτόματοι πυρσοί ασετιλίνης, λειτουργούσαν μόνο κατά τη διάρκεια της νύχτας, δεν

Ο φάρος της Αλεξάνδρειας (engraving) / Magdalena van de Pasee (1614)

πηγή: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1872-1012-3494

απαιτούσαν κτιριακή εγκατάσταση - πέρα από μια μικρή βάση από σκυροκονίαμα - ούτε συνεχή παρουσία φαιοφυλάκων γεγονός που σίγουρα μείωσε σημαντικά το κόστος εγκατάστασης και συντήρησης και ταυτόχρονα δημιούργησε νέα πλαίσια ανάπτυξης και επέκτασης του φαιρικού δικτύου.

Στις μέρες μας, τα φωτιστικά μηχανήματα όλων των πυρσών λειτουργούν με ηλεκτρική ενέργεια που τους παρέχεται είτε μέσω Φ/Β συστημάτων, είτε από το δίκτυο της ΔΕΗ.

αριστερά: φάρος Καστρί Οθώνων
κάτω: φάρος Στροφάδια

πηγή: αρχείο Υπηρεσίας Φάρων

εξέλιξη ελληνικού φαιρικού δικτύου

Σύμφωνα με κάποιες ιστορικές πηγές, φάροι υπήρξαν πολύ πριν από το 1650 στο Αρχιπέλαγος του Αιγαίου, στο Μυρτώο και στο Κρητικό πέλαγος και συγκεκριμένα στα σημαντικότερα λιμάνια της εποχής, όπως στη, Χίο (1420) Μυτιλήνη (1782), Ρόδο (1490) και στη Μεθώνη.

Την εποχή της τουρκοκρατίας, το πλέον βέβαιο είναι ότι δεν υπήρξαν πυρσοί στις Ελληνικές ακτές. Αυτό ισχυροποιείται και από το γεγονός ότι την εποχή αυτή, οι συνθήκες διαβίωσης των Ελλήνων και ο φόβος της πειρατείας στα νησιά και γενικά στις παράκτιες περιοχές, αποτέλεσαν ισχυρούς αποτρεπτικούς παράγοντες στην κατασκευή ή/και στην λειτουργία φάρων.

Οι περισσότεροι πυρσοί κατασκευάστηκαν μεταξύ του 1822 και του 1910.

Από το 1822, η Μεγάλη Βρετανία, υπό την προστασία της οποίας τελούσε τα νησιά του Ιονίου Πελάγους, είχε μεριμνήσει με συστηματικό σχεδιασμό για την κατασκευή φάρων σε επιλεγμένες θέσεις. Έτσι ιδρύθηκαν σταδιακά οι φάροι στο Φρούριο Κερκύρας (1822), Βαρδιάνοι Αργοστολίου (1824), Λάκκα και Μαντόνα Παξών (1825), Καπαρέλι και Άγιοι Θεόδωροι Αργοστολίου (1828), Στροφάδες (1829) και Κρυονέρι Ζακύνθου (1832). Μετά την προσάρτηση των Επτανήσων στο Ελληνικό κράτος το 1863 οι φάροι αυτοί κληρονομήθηκαν από τους Άγγλους.

Επίσημα ο πρώτος φανός του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους, άναψε το 1829 ή το 1830 στο λιμάνι της Αίγινας, όταν αυτή ανακηρύχθηκε Πρωτεύουσα της Ελληνικής Πολιτείας (εκκλησάκι Αγ. Νικολάου Θαλασσινού). Ωστόσο ο φανός αυτός για άγνωστη αιτία αργότερα καταστράφηκε. Μέχρι το 1831, λειτουργήσαν δύο ακόμα πυρσοί, ο ένας στη αριστερή πλευρά του λιμένα της Κέας και ο άλλος στις Σπέτσες.

Ουσιαστικά, η πρώτη θεσμοθετημένη μέριμνα του κράτους για την οργάνωση του Φαιρικού Δικτύου έγινε το 1834 με αντίστοιχο Βασιλικό Διάταγμα (ΦΕΚ 4/ «Περί Οργανισμού Λιμενίων Αρχών»). Βάση αυτού του διατάγματος υπεύθυνοι για την σωστή λειτουργία και παρακολούθηση των πυρσών ορίστηκαν οι εκάστοτε τοπικές λιμενικές αρχές.

Μέχρι το 1848, κατασκευάστηκαν και λειτούργησαν ακόμα τρεις πυρσοί, δύο στον Πειραιά και ένας στο Γαιδουρονήσι της Σύρου (φάρος Γάιδaros). Στη συνέχεια και μέχρι το 1887 κατασκευάστηκαν και τέθηκαν σε λειτουργία 35 νέοι πυρσοί με πρώτους του φάρους, στη Ψυτάλλεια, στη Φάσσα της Άνδρου και επί της νησίδας «Μανδήλι» (όλοι τους διατηρούνται ακόμα)

φάρος Φάσσα | Άνδρος

πηγή: αρχείο Υπηρεσίας Φάρων

φάρος Παππός | Ικαρία

πηγή: αρχείο Υπηρεσίας Φάρων

Εξαιτίας των έντονων πιέσεων που δεχόταν το Υπουργείο Εσωτερικών και το Υπουργείο Ναυτικών από τις ευρωπαϊκές εταιρείες ναυσιπλοΐας για περαιτέρω βελτίωση του Ελληνικού φαρικού δικτύου προχώρησε στην ίδρυση της Υπηρεσίας Φάρων (νόμος ΑΥΠΒ' 1887/ΦΕΚ 140), ως ανεξάρτητο τμήμα του Υπουργείου Ναυτικών αποκλειστικά. Αυτή η κίνηση βοήθησε αισθητά την ανάπτυξη του εμπορίου, το οποίο εκείνη την περίοδο βασιζόταν σχεδόν εξ ολοκλήρου στους ναυτικούς δρόμους. Την χρονιά αυτή το Ελληνικό Φαρικό Δίκτυο απαριθμούσε 49 Φάρους, συμπεριλαμβανομένων αυτών των Επτανήσων. Μέχρι την περίοδο εκείνη η τοποθεσία ενός φάρου αποφασίζονταν με προσωπική αντίληψη του εκάστοτε διευθύνοντος την Υπηρεσία Φάρων, η οποία βασιζόταν κυρίως σε αιτήσεις των τοπικών πληθυσμών, των διερχομένων ναυτικών, των ναυτιλιακών πρακτόρων των ευρωπαϊκών ατμοπλοϊκών εταιρειών, αλλά και σε περιπτώσεις μεγάλων ναυαγίων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το δίκτυο των φάρων να μην αναπτύσσεται ως προϊόν συστηματικού και συνολικού σχεδιασμού.

Το ίδιο έτος, με αφορμή την μελέτη με τίτλο «Έκθεσις περί του φωτισμού των Ελληνικών παραλιών» που εκπόνησε η αρμόδια Ελληνική Επιτροπή, υπογραμμίσθηκαν οι κυριότερες γραμμές των

πλοίων που πελαγοδρομούσαν (γραμμές πελαγοδρομίας) καθώς και των πλοίων που ακτοπλοούσαν (γραμμές ακτοπλοΐας). Με γνώμονα αυτές τις χαράξεις όπου κρίθηκε αναγκαίο οι μελετητές πρότειναν την εγκατάσταση νέων πυρσών. Από τότε άρχισαν να κατασκευάζονται από το Ελληνικό κράτος νέοι πυρσοί μεταξύ αυτών υπήρχαν και πυρσοί των οποίων τα φωτιστικά μηχανήματα ήταν πιο σύγχρονα σε σχέση με άλλους, όπως ο Φάρος «Αρμενιστής» Μυκόνου, ο «Γέρο Γόμπος», νοτιοδυτικά της Κεφαλληνίας και οι φανοί του λιμένος Κυπαρισσίας – οι τελευταίοι δεν υπάρχουν σήμερα.

Το 1913, με τη προσάρτηση της Μακεδονίας, της Κρήτης και των νήσων του Αιγαίου, προστίθενται στο δίκτυο και άλλοι 18 φάροι που είχαν κατασκευαστεί υπό Τουρκική κατοχή. Μέχρι το 1917 λειτουργούσαν 214 πυρσοί και 38 σταθεροί φανοί. Στα χρόνια του μεσοπολέμου το φαρικό δίκτυο επεκτείνεται και το 1934 αριθμεί 331 πυρσούς, από τους οποίους οι 32 έχουν κατασκευαστεί από την Γαλλική εταιρία «Administration Générale des Phares de l' Empire Ottoman»⁴⁰.

Ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος αποδείχθηκε ιδιαίτερα καταστροφικός για το Ελληνικό Φαρικό Δίκτυο καθώς οι φάροι αποτελούσαν σημεία με στρατηγική σημασία. Από τους 388 πυρσούς

(206 φάροι και 182 φανοί), απομένουν το 1945 να λειτουργούν μόνο 28, εκ των οποίων 19 ήταν επιτηρούμενοι φάροι. Μετά την απελευθέρωση ξεκινούν σταδιακά οι εργασίες αποκαταστάσεως. Το 1947 με την προσάρτηση των Δωδεκανήσων προστίθενται 4 ακόμη φάροι (δύο στη Ρόδο, ένας στην Κανδηλούσα και ένας στην Κάλυμνο). Το 1951 ψηφίζεται ο «Περί Φάρων» νόμος 1629/1951, σύμφωνα με τον οποίο ορίζεται η λειτουργία του φαρικού δικτύου ασκείται αποκλειστικά από την τότε Διεύθυνση Φάρων του Πολεμικού Ναυτικού. Με την ολοκλήρωση των εργασιών αποκατάστασης στα τέλη του 1953 αριθμούνται 445 πυρσοί, από τους οποίους οι 94 ήταν επιτηρούμενοι.

Από το 1980 έως το 1998 η Υπηρεσία Φάρων ολοκλήρωσε τη μελέτη και σταδιακή αντικατάσταση των μέχρι τότε παλαιών φωτιστικών μηχανισμών με σύγχρονους ηλεκτρικούς ή ηλιακούς. Σήμερα πλέον, όλοι οι πυρσοί του Ελληνικού Φαρικού Δικτύου λειτουργούν αποκλειστικά με τη χρήση ηλεκτρικής ενέργειας μέσω παροχής από το υπάρχον δίκτυο της ΔΕΗ, είτε μετατρέποντας την ηλιακή ενέργεια σε ηλεκτρική, με τη χρήση αυτόματων φωτοβολταϊκών συστημάτων.

Η Υπηρεσία Φάρων, είναι ο αρμόδιος κρατικός φορέας που έχει την αποκλειστική δικαιοδοσία εγκατάστασης και λειτουργίας, του συνόλου πυρσών του Φαρικού Δικτύου της Χώρας στα πλαίσια ασφάλειας της ναυσιπλοΐας. Μέχρι σήμερα, το Ελληνικό φαρικό δίκτυο συνεχίζει να επεκτείνεται, μετρώντας σήμερα περισσότερους από 1300 πυρσούς, από τους οποίους οι 120 είναι λιθόκτιστοι φάροι, 34 από τους οποίους έχουν χαρακτηριστεί ως Ιστορικά Διατηρητέα Μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς.

δεξιά (πάνω προς κάτω):
1. φάρος Γριά | Άνδρος
2. φάρος Καψάλι | Κύθηρα

πηγή: αρχείο Υπηρεσίας Φάρων

_τεχνικά χαρακτηριστικά

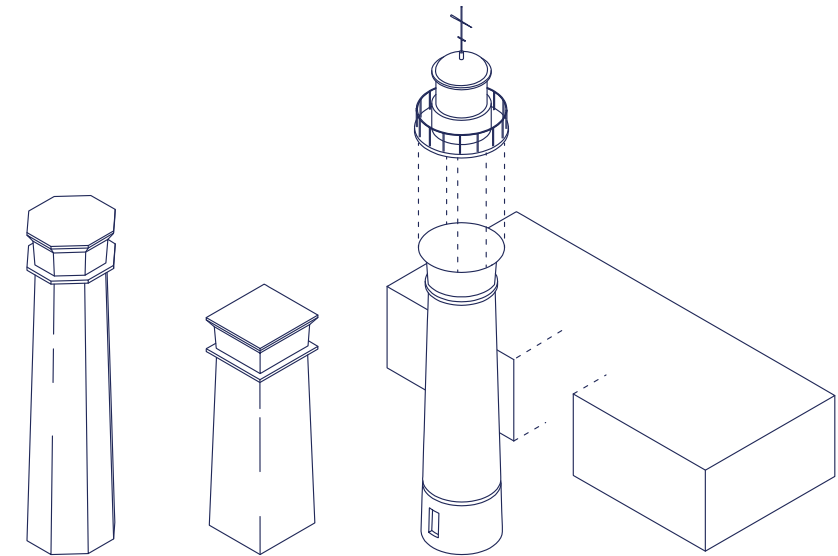
Όσον αφορά τα τεχνικά χαρακτηριστικά ενός φάρου, πρέπει πρώτα να διευκρινιστούν ορισμένοι όροι οι οποίοι σχετίζονται με αυτόν και πολλές φορές συγχέονται. Με τον ευρύτερο όρο πυρσός εννοείται οποιοδήποτε ναυτιλιακό βοήθημα, το οποίο εκπέμπει ευδιάκριτο φως και επισημαίνει προκαθορισμένο γεωγραφικό σημείο. Οι πυρσοί με τη σειρά τους διακρίνονται σε φάρους, φανούς και φωτοσημαντήρες. Ο πυρσός ο οποίος χρησιμεύει στην πελαγοδρομία, στην προσαιγιάλωση ή στην ακτοπλοΐα ονομάζεται φάρος. Φανός είναι ο πυρσός που χρησιμεύει στην ακτοπλοΐα, στην ένδειξη εισόδου όρμων, λιμένων, διαύλων και λιμενοβραχιόνων, καθώς και στην ένδειξη κεφαλής προβλητών ή κρηπιδωμάτων και φωτοσημαντήρας είναι κάθε πυρσός που είναι τοποθετημένος σε αγκυροβολημένο σημαντήρα για την επισήμανση υφάλων, κινδύνων, έργων ή εγκαταστάσεων.

Δομικά ο φάρος αποτελείται από τον πύργο, στην κορυφή του οποίου τοποθετείται ο φωτιστικός κλωβός. Σε περιπτώσεις όπου ήταν απαραίτητη η νυχτερινή βάρδια και η παραμονή του φαιοφύλακα, στη βάση του πύργου υπάρχει διαμέρισμα και βοηθητικοί χώροι. Οι οικίσκοι των φάρων συνήθως είχαν παραλληλόγραμμο σχήμα ή σε άλλες περιπτώσεις παρατηρήθηκαν κατόψεις σχήματος Γ, Τ, Π ή περίκεντρες. Βάση της κάτοψης των πύργων τους διακρίνονται σε κυλινδρικούς, τετράγωνους, εξαγωνικούς και οκταγωνικούς. Πιο διαδεδομένη αποτελεί η κυλινδρική μορφή καθώς φαίνεται να αντεπεξέρχεται καλύτερα στα έντονα καιρικά φαινόμενα. Για παρόμοιους λόγους προτιμάται και ο οκταγωνικός τύπος - παράλληλα είναι λιγότερο δαπανηρός - ενώ σε περιπτώσεις όπου ο φάρος είναι σχετικά προστατευμένος συναντάται ο τετραγωνικός τύπος.

Οι διαφορές αυτές προκύπτουν κυρίως εξαιτίας της χρονικής περιόδου όπου κατασκευάστηκαν οι φάροι. Οι πρώτοι φάροι υπό της αγγλικής κατοχής του Ιονίου (περ 1822-1861) έχουν

Οπτικό φανού

πηγή: αρχείο Υπηρεσίας Φάρων

διαφορετικές τυπολογίες φάρων

@προσωπικό αρχείο

συνήθως μικρές κατόψεις, ικανές να φιλοξενήσουν ένα έως δύο άτομα. Το ίδιο ισχύει και για τα πρώτα χρόνια του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Αντίθετα, οι φάροι που κατασκευάστηκαν επί της βασιλείας του Όθωνα αντιμετωπίστηκαν σαν δημόσια κτίρια - συνήθως τελωνεία -, οι κατόψεις μεγάλωσαν αισθητά και η κατασκευή ήταν πιο προσεγμένη. Εξαιτίας της επαφής με το κοινό προστέθηκαν νέοι χώροι, όπως χώρος αναμονής. Μεταξύ 1837 και 1890 κατασκευάστηκαν υπό Οθωμανική κατοχή φάροι στην Κρήτη, τα Δωδεκάνησα και τα νησιά Ανατολικού Αιγαίου. Παράλληλα, η πρώτη φάση ανέγερσης αμιγώς ελληνικών φάρων πραγματοποιείται την περίοδο 1831-1865 κυρίως σε περιοχές της Στερεάς Ελλάδας, της Πελοποννήσου, του Ιονίου και των Κυκλάδων. Όταν πλέον την κατασκευή των φάρων στο Αιγαίο αναλαμβάνει η Γαλλική εταιρία, το μέγεθος των κατόψεων μειώνεται και προσαρμόζεται με δυνατότητα φιλοξενίας 4 ή περισσότερων ατόμων. Ταυτόχρονα, η θέση του πύργου και των υπόλοιπων βοηθητικών χώρων περνάει από πειραματικά στάδια. Αρχικά τα 2 κτίσματα ενώνονται σε μια γωνία, στην συνέχεια και με την κατασκευαστική εμπειρία των τεχνητών αποσπάται ο πύργος από την ορθογωνική κάτοψη των βοηθητικών χώρων και η μετάβαση γίνεται μέσω ενός στενού διαδρόμου ή ακόμα σε άλλες περιπτώσεις οι 2 όγκοι συγχέονται και ο πύργος ενσωματώνεται στο κέντρο του χαμηλού κτίσματος. Παράλληλα είναι η περίοδος

που το σύνολο του φάρου πλαισιώνει περιμετρικά χαμηλός περίβολος. Έπειτα, η νεοσύστατη αρμόδια υπηρεσία αναθέτει σε Έλληνες απόφοιτους το σχεδιασμό και υλοποίηση των φάρων. Χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου είναι τα έντονα εκλεκτικιστικά στοιχεία, η αυστηρή συμμετρία και η γεωμετρικότητα των όγκων παραπέμποντας έμμεσα σε νεοκλασικά αστικά πρότυπα. Για την περίοδο 1880-1900, παρατηρείται τόσο για τους ύστερους γαλλικούς φάρους όσο και για τους πρώιμους ελληνικούς μια τάση τυποποίησης των λιθόκτιστων φάρων, γεγονός που προκύπτει από την έντονη φαροδομία. Σταδιακά, με την ανάπτυξη των νέων υλικών και κατασκευαστικών μεθόδων παρατηρείται μείωση των λιθόκτιστων φάρων, ο τελευταίος των οποίων ολοκληρώθηκε το 1926 στην Απολυτάρρα των Αντικυθήρων⁴¹.

Από όλα τα παραπάνω μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η αρχιτεκτονική τυπολογία των φάρων βασίζεται σε 3 βασικούς πυλώνες: τον τύπο της κάτοψής του, την παρουσία ή απουσία βοηθητικών κτισμάτων και τέλος τον σχεδιασμό της όψης⁴².

υλικά και κατασκευή

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, το χαρακτηριστικό υλικό των επανδρωμένων φάρων αποτελεί ο λίθος, προϊόν συνήθως τοπικής προέλευσης που εξυπηρετούσε τις έντονες καιρικές συνθήκες και πρόσφερε την ανάλογη αντοχή. Αντίστοιχα, όπου υπήρχε παραγωγή και ήπιο κλίμα παρατηρούνται κατασκευές από πλίνθο. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις πιθανή είναι η μεταφορά πρώτων υλών από άλλα νησιά *πχ. ο φάρος Γουρούνη

στο Β άκρο της Σκοπέλου είναι κατασκευασμένος από «πόρι», υλικό αρκετά πιο ελαφρύ από τον κλασικό λίθο που προέρχεται από ηφαιστειακό τόφφο και πιθανότερος τύπος προέλευσής του είναι η Κίμωλος. Παράλληλα, το κονίαμα προερχόταν από αδρανή υλικά της ευρύτερης τοποθεσίας ενώ σε τελικό στάδιο, όπου χρειαζόταν, η κατασκευή ολοκληρωνόταν με επιπλέον στρώσεις επιχρίσματος. Αξίζει να σημειωθεί πως εξαιτίας της δυσπρόσιτης θέσης τους, σε πολλές περιπτώσεις η μεταφορά των υλικών και των συνεργείων γινόταν μέσω θάλασσας.

το υποκείμενο

Ο φαροφύλακας, το μοναδικό ανθρώπινο στοιχείο των απομακρυσμένων κατασκευών ήταν υπεύθυνος για την παρακολούθηση της κανονικής λειτουργίας των στελεχωμένων φάρων και την εκτέλεση βασικών εργασιών επισκευής εγκαταστάσεων και μηχανημάτων. Πριν την αυτοματοποίηση των συστημάτων, βασικό καθήκον του φαροφύλακα ήταν να μην σταματήσει να εκπέμπει ο φάρος το φωτεινό σήμα του, θέση υψηλής ευθύνης που δεν επέτρεπε περιθώρια λάθους. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, οι επανδρωμένοι φάροι είχαν σχεδιαστεί ώστε να καλύπτουν τις βασικές και ελάχιστες ανάγκες τουλάχιστον 2 φαροφυλάκων. Οι βάρδιες τις περισσότερες φορές δεν ήταν ταυτόχρονες και συνήθως καθορίζονταν από το πόσο δύσκολη ήταν η πρόσβαση στον φάρο, ωστόσο πάντα έπρεπε να υπάρχει κάποιος υπεύθυνος. Κατά τη διάρκεια του χειμώνα, ο αποκλεισμός στον φάρο για περισσότερο από μια κανονική βάρδια

αριστερά: η κατάσταση σήμερα στον φάρο Αφορεσμένου | Αγ. Νικόλαος Κρήτης

πηγή: <https://flashnews.gr/post/255337/prospatheies-gia-thn-synthrhsh-kai-apokatastash-toy-faroy-aforesmenoy>

δεξιά: φάρος Λιβάδα | Τήνος

πηγή: αρχείο Υπηρεσίας Φάρων

ήταν ένα ενδεχόμενο για το οποίο ο φαροφύλακας έπρεπε να είναι προετοιμασμένος τόσο ψυχολογικά όσο και με προμήθειες. Η προσέγγιση του φάρου γινόταν μέσω κάποιας διαδρομής/ μονοπατιού είτε σε ακραίες περιπτώσεις μέσω θαλάσσης. Στις περισσότερες περιπτώσεις, εξαιτίας της θέσης τους, είχαν σοβαρές ελλείψεις σε πόσιμο νερό και παροχή ηλεκτρικής ενέργειας.

Παρά την όποια απόσταση από τον πλησιέστερο οικισμό, παρατηρήθηκε από παλιά ιδιαίτερη σχέση των κατοίκων της περιοχής τόσο ως προς τον ρόλο και την σημασία του φάρου αλλά και προς τον φύλακά του. Ο φαροφύλακας, απομονωμένος για μεγάλα διαστήματα, βασιζόταν στην επικοινωνία με τους ντόπιους και αντίστοιχα η τοπική κοινότητα τον αντιμετώπιζε σαν πηγή ενημέρωσης για θέματα της θάλασσας. Η φαινομενικά απρόσωπη σχέση των κατοίκων με την επιβλητική μορφή του φάρου μετατρέποταν σε προσωπική μέσω του φαροφύλακα.

Οι φαροφύλακες αναγκαζόντουσαν να αποδεχτούν την απόσταση και από τους οικογενειακούς δεσμούς και να προσαρμοστούν σε καταστάσεις απομόνωσης. Όταν ο καιρός το επέτρεπε ή εάν υπήρχε μεγάλη ανάγκη βοήθειας - πχ θέμα υγείας, μέλη της οικογένειάς του μπορούσαν να μείνουν για ορισμένο χρονικό διάστημα στις εγκαταστάσεις του φάρου. Η απομόνωση και η επαφή με τον κόσμο ήταν δύο ακραίες καταστάσεις, η μετάβαση από την μία στην άλλη απαιτούσε ένα μικρό διάστημα προσαρμογής.

Στις μέρες μας, από τους 320 φαροφύλακες που απασχολούσε παλαιότερα η Υπηρεσία φάρων, πλέον έχουν απομείνει μόνο 61 στους 144 φάρους. Λόγω της εξέλιξης των τηλεπικοινωνιών

_το φαρικό δίκτυο σήμερα

Το ελληνικό φαρικό δίκτυο αριθμεί σήμερα 144 φάρους, μέσης ηλικίας περίπου 2 αιώνων. Εξ ορισμού αποτελούν παραδοσιακά «βιομηχανικά μνημεία» με ιδιαίτερη αρχιτεκτονική κατασκευή και εξακολουθούν να έχουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη και ασφάλεια της ναυσιπλοΐας στον Ελλαδικό χώρο, καθώς ανέκαθεν ήταν άμεσα συνδεδεμένοι με την ναυτική παράδοση της χώρας αποτελώντας πάγιο σημείο αναφοράς για τους ναυτικούς. Νομικά προστατεύονται από τον Ν.3028/02 «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς», καθώς επίσης και από τον Ν.2038/92 «περί Κύρωσης της Σύμβασης για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς

δεξιά:φάρος Μονεμβασιάς και ο φαροφύλακας

πηγή: https://www.huffingtonpost.gr/entry/farofelakas-ochi-etoimo_gr_5c5815a9e4b00187b5529fa9

της Ευρώπης»⁴³. Ωστόσο, μόνο οι 20 από αυτούς βρίσκονται σε καλή κατάσταση, 30 σε μέτρια ενώ στους υπόλοιπους τα σημάδια του χρόνου είναι αρκετά έντονα και οι φθορές σαφώς διακριτές. Το 1980 στα πλαίσια εκσυγχρονισμού του φαρικού δικτύου πολλοί φάροι μετατράπηκαν ενεργειακά οπότε και δεν ήταν απαραίτητη η επάνδρωσή τους. Η απουσία του ανθρώπινου παράγοντα είναι αυτή που σταδιακά επιτάχυνε την φθορά τους, καθώς οι ελάχιστες επισκέψεις των αρμόδιων συνεργείων δεν επαρκούσαν ώστε να διατηρηθούν αυτοί σε καλή κατάσταση δεδομένου των ακραίων καθημερινών συνθηκών. Οι φωτοσημαντήρες επισκίασαν την χρησιμότητα των φάρων. Οικονομικότερη κατασκευή, εύκολη τοποθέτηση και συντήρηση, ορισμένοι από τους λόγους που οδήγησαν στην προτίμησή τους, φτάνοντας σήμερα να καλύπτουν σχεδόν όλους τους σημαντικούς θαλάσσιους δρόμους και να φτάνουν σε αριθμό τους 1.188.

Το 1988 η Υπηρεσία Φάρων του ΓΕΝ ανέλαβε να εκπονήσει πρόγραμμα συντήρησης και αποκατάστασης όλων των κτισμάτων και προώθησε το σχέδιο αυτό προς ένταξη στο Β' Κοινοτικό πλαίσιο στήριξης. Το Υπουργείο Πολιτισμού και οι Εφορείες Νεότερων Μνημείων αξιολόγησαν έναν προς έναν όλους τους φάρους, 20 από αυτούς κρίθηκαν ως διατηρητέα μνημεία και έχρηζαν αποκατάστασης. Το πρόγραμμα ωστόσο έμεινε στα χαρτιά λόγω έλλειψης χρηματοδότησης. Το ταμείο της Υπηρεσίας Φάρων θα μπορούσε να καλύψει τα έξοδα αποκατάστασης για 3-4 φάρους το χρόνο, ολοκληρώνοντας έτσι το πρόγραμμα σε βάθος 40 χρόνων. Με το Γ' Κοινοτικό πλαίσιο στήριξης ωστόσο εγκρίθηκαν κονδύλια για την έναρξη πιλοτικού προγράμματος αποκατάστασης. Από τότε και σταδιακά μέχρι σήμερα έχουν ολοκληρωθεί οι διαδικασίες αποκατάστασης σε 21 φάρους και μέσω του προγράμματος ΕΣΠΑ 2014-2020 προστεθούν ακόμα 15 φάροι σε αυτήν την λίστα⁴⁴.

Να σημειωθεί ότι σε πολλές περιπτώσεις οι εργασίες ξεκίνησαν με χρηματοδότηση από ιδιωτική πρωτοβουλία, είτε μέσω μη κερδοσκοπικών Ιδρυμάτων είτε μέσω του συστήματος αναδοχής φάρων. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα στο νησί Ίος, όπου με πρωτοβουλία των Τοπικών Αρχών ο φάρος αναπαλαιώθηκε και είναι ανοικτός προς το κοινό. Παρόμοια πρωτοβουλία εκδηλώθηκε πρόσφατα και από τον Δήμο Γυθείου για τον ιστορικό φάρο Κρανέας ο οποίος - σε συνεργασία με τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού - θα επισκευαστεί έτσι ώστε να στεγάσει το Ναυτικό Μουσείο της Μάνης. Το 2014, εκδόθηκε ο νόμος Ν.4278/2014 (ΦΕΚ 157Α/4-8-14) της Βουλής των Ελλήνων σχετικά με τους Πυρσούς και το Ελληνικό Φαρικό δίκτυο. Με βάση

η κατάσταση σήμερα στον φάρο Αφορεσμένου | Αγ. Νικόλαος Κρήτης

πηγή: <https://flashnews.gr/post/255337/prospatheies-gia-thn-synthrhsh-kai-apokatastash-toy-faroy-aforesmenoy>

τον παραπάνω νόμο οι εγκαταστάσεις των πυρσών γενικά είναι εγκαταστάσεις δημόσιας ωφέλειας (Άρθρο 5)⁴⁵.

Ο νόμος αυτός προβλέπει μεταξύ άλλων και τη δυνατότητα «αναδοχής» (Άρθρο 20). Με πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος που εκδίδει η ΥΦ καλούνται φυσικά ή νομικά πρόσωπα να αναλάβουν χωρίς αμοιβή υποχρέωση εκτέλεσης εργασιών ή κάλυψης δαπανών εγκατάστασης, συντήρησης, επισκευής ή ανάδειξης ενός ή περισσότερων φάρων για ορισμένο χρονικό διάστημα. Τα πρόσωπα που επιλέγονται ανακηρύσσονται Ανάδοχοι Φάρου και αποκτούν δικαιώματα σχετικά με την επικοινωνιακή τους προβολή και τη χρήση του φάρου⁴⁶.

Παρόλο που οι φάροι ανήκουν στην δικαιοδοσία της Υπηρεσίας Φάρων του Πολεμικού Ναυτικού, γίνονται συνεχώς προσπάθειες ανάδειξης αυτών των μνημείων έτσι ώστε η κοινότητα να έρθει σε επαφή με αυτούς και την ιστορική σημασία τους. Δικαίωμα να επισκεφτούν ένα πέτρινο φάρο έχουν ιδιώτες, εκπαιδευτικά ιδρύματα, αθλητικοί σύλλογοι, ομάδες περιπατητών, συστήματα προσκόπων, επιστημονικές ομάδες και οποιοσδήποτε επιθυμεί να επισκεφτεί ένα φάρο αφού πρώτα εξασφαλίσουν την απαραίτητη άδεια από την Υπηρεσία. Παράλληλα με το πιλοτικό πρόγραμμα για την ανασυγκρότηση του δικτύου η Υπηρεσία Φάρων παρατήρησε βιωματικά τις σύγχρονες ανάγκες και πιθανές ελλείψεις στις εγκαταστάσεις, καθώς το 2000, στελέχη του Πολεμικού Ναυτικού πέρασαν μέρος των διακοπών τους σε φάρους. Στόχος ήταν η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης τόσο για το μόνιμο προσωπικό των φάρων όσο και για τους επισκέπτες και το ευρύ κοινό.

Η Παγκόσμια Ημέρα Φάρων καθιερώθηκε το 2003 με πρωτοβουλία της Διεθνούς Ένωσης Φαροφυλάκων και γιορτάζεται κάθε χρόνο την τρίτη Κυριακή του Αυγούστου. Αυτή την ημέρα επιλεγμένοι φάροι ανοίγουν προς το κοινό προς ενημέρωση για την σημασία τους στην ναυτική ζωή αλλά και το απαιτητικό έργο των φαροφυλάκων.

	σταθερό
	διαλείπον
	αναλάμπον
	ισοφασικό
	σπινθηρίζον
	σπινθηρίζον διακεκομμένα
	εναλλασσόμενο
	δέσμη διαλείψεων
	σύνθετη δέσμη διαλείψεων
	μακρά αναλαμπή
	σύνθετη δέσμη αναλαμπών
	δέσμη σπινθηρισμών
	ταχισπινθηρίζον
	δέσμη ταχισπινθηρισμών
	ταχισπινθηρίζον διακεκομμένα

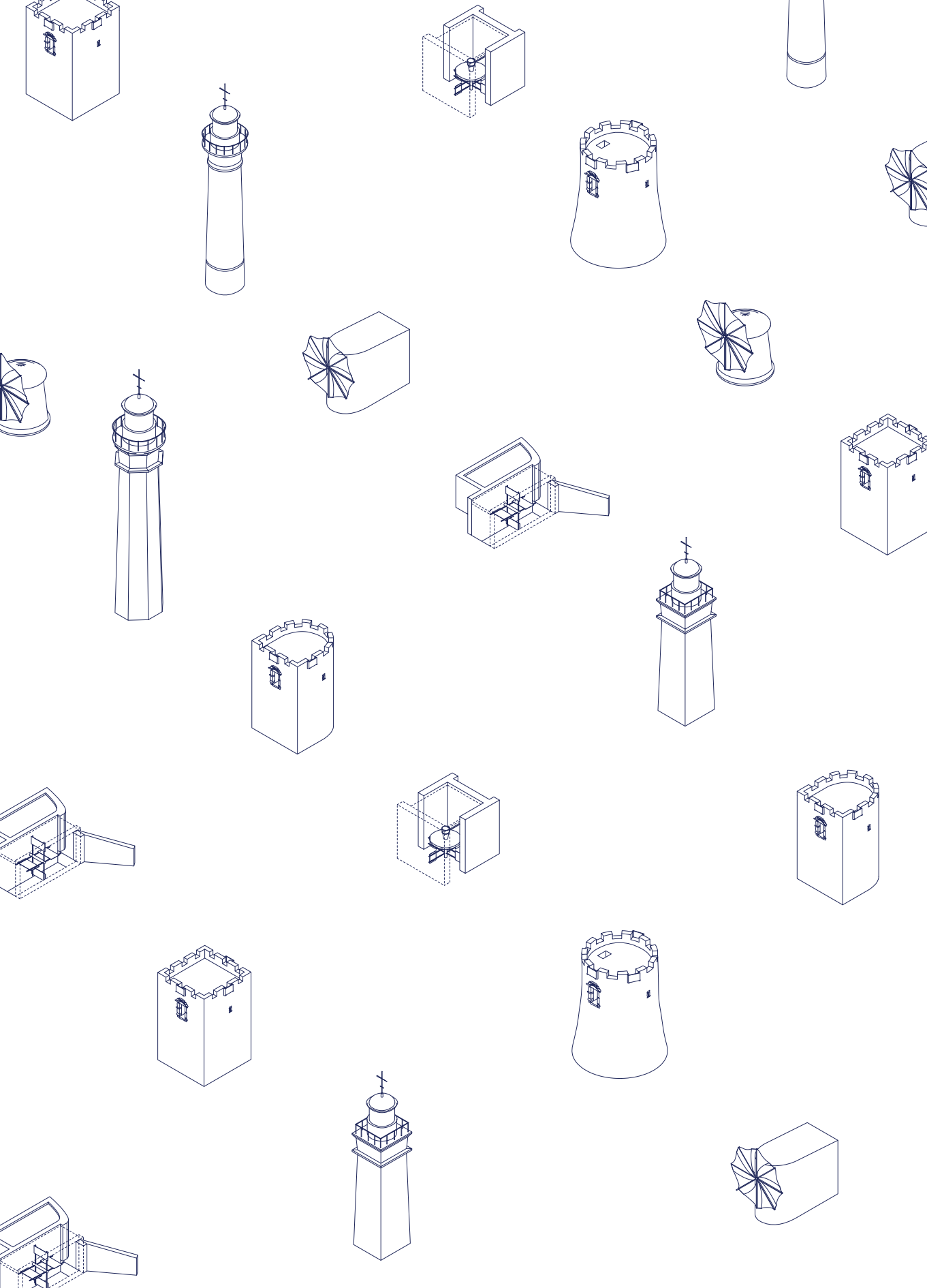

ο φάρος Μεγάλο Έμβολο ανοιχτός για το κοινό την παγκόσμια
 ημέρα φάρων | Αγγελόκαστρο Θεσσαλονίκης
 πηγή: Eurokinissi

αριστερά: είδη φωτεινών σημάτων
 πηγή: <http://www.faroi.com/main/general.htm>

Χάρτης: φάροι στα χωρικά πλαίσια μελέτης

Μετά από όλα τα παραπάνω, μπορούμε να διακρίνουμε κοινά σημεία και διαφορές στον τρόπο με τον οποίο αυτά τα 3 ήδη κτιριακών αποθεμάτων επηρέασαν και επηρεάζουν την τοπογραφία της εκάστοτε περιοχής αλλά και τον ανθρώπινο παράγοντα. Οι κοινές μορφές των σημείων τα καθιστούν τοπόσημα ενώ τα γεγονότα που εμπλέκονται με τον χώρο και τόπο τους δημιουργούν το ιδιαίτερο παρελθόν τους.

Ξεκινώντας από την βίγλα, ελάχιστα παραδείγματα έχουν μείνει να υπενθυμίζουν την ογκοπλασία και την συμβολή της στις παλαιότερες κοινωνικές δομές. Σε βάθος χρόνου, το σώμα και το σχήμα της διαμελίζονται και ενσωματώνονται στην υλικότητα του περιβάλλοντος από το οποίο και προήλθαν. Μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις μέσω ατομικής πρωτοβουλίας ή τοπικών συλλόγων επιδιώκεται η διάσωση τους, σε υλικό όσο και θεωρητικό επίπεδο.

Στην περίπτωση των ανεμόμυλων, η ανάπτυξη της τεχνολογίας τους κατέστησε οικονομικά ασύμφορους. Η διαδικασία και η αναμονή δεν συμβάδιζαν πλέον με τον γρήγορο τρόπο ζωής και τις απαιτήσεις των κατοίκων. Επιπλέον, η επίδραση του τουρισμού φάνηκε παραπάνω από καταλυτική μετατρέποντας τον ανεμόμυλο σε σύμβολο του ελληνικού καλοκαιριού, προσκαλώντας επισκέπτες για διαμονή στο εσωτερικό του. Όποιος από αυτούς δεν ενδείκνυται για ανάλογη εκμετάλλευση δέχεται την φυσική φθορά.

Το πλήθος των φάρων του ελληνικού δικτύου μένει σταθερό, δεδομένου ότι η χρήση τους συνδέεται άμεσα με τους ναυτιλιακούς και εμπορικούς δρόμους. Η αλλαγή που δέχτηκαν ήταν η αυτοματοποίηση των μηχανισμών, επομένως δεν είναι πλέον αναγκαία η επάνδρωσή τους, γεγονός που επιταχύνει τους ρυθμούς εμφάνισης κατασκευαστικών αλλοιώσεων. Παράλληλα, εξαιτίας οικονομικότερων λύσεων (πχ φωτισημαντήρες) η κατασκευή νέων φάρων αποτελεί πολυτέλεια.

Σε μία κρίσιμη στιγμή για τα 3 παραπάνω σημεία, εμφανίζονται δράσεις προσέγγισης τους. Παρά το γεγονός πως οι κοινότητες σήμερα, αν και δεν συνδέονται βιωματικά με την ενεργή δράση τους, τείνουν να δείχνουν έντονο ενδιαφέρον προς αυτά. Μεμονωμένες και οργανωμένες προσπάθειες συντελούν στην ανάπτυξη νέων σχέσεων και δεσμών, μια γενικότερη τάση προς ανακάλυψη του παρελθόντος τους που ετεροχρονισμένα αποκαλύπτει διαφορετικά πιθανά σενάρια εξέλιξης που αξίζει να συζητηθούν.

κεφάλαιο 3^ο

- * πράξεις τελετουργίας
_διαμόρφωση κοινοτικής ταυτότητας

3.1. τόποι συγκέντρωσης

παράδοση < παραδίδω < παρα- + δίδω

Σύμφωνα με τον Β. Πούχνερ, η παράδοση ορίζεται ως «μια συνέχιση ενός πολιτισμικού γίνεσθαι του Έθνους, από ένα απώτερο παρελθόν». Με τον όρο παράδοση λοιπόν, νοούμε την κληροδότηση παλαιότερων εθνικό-πολιτιστικών στοιχείων στις μεταγενέστερες γενιές. Το κύριο μέρος των στοιχείων αυτών, είναι οτιδήποτε σήμερα ονομάζουμε ήθη και έθιμα. Η μετάδοση αυτών από γενιά σε γενιά γίνεται μέσω του προφορικού λόγου και την τακτά επαναλαμβανόμενη, αναπαραγωγή πρακτικών⁴⁷. Τα ήθη αποτελούν χαρακτηριστικά της άγραφης παράδοσης, είναι οι αντιλήψεις και οι αξίες που επικρατούν σε κάθε τοπική κοινωνία ορίζοντας σχέσεις και συμπεριφορές. Με τον όρο έθιμα, θεωρούνται όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά τα οποία αποκτούν τυποποιημένες τάσεις συνήθειας και επαναληπτικότητας . Ο Μ.Γ. Μερakλής αναφέρει πως «τα έθιμα είναι ήθη που παίρνουν μian ορισμένη σταθερά επαναλαμβανόμενη τελεστική μορφή», εμπεριέχουν με λίγα λόγια την έννοια της δράσης⁴⁸.

Τα έθιμα με τη σειρά τους ταξινομούνται σε δύο κατηγορίες. Η γέννηση του ανθρώπου, η τέλεση του γάμου και η τέλεση του θανάτου αποτελούν τον «κύκλο της ανθρώπινης ζωής», ενώ οι θρησκευτικές εορτές και οι παραδοσιακές ασχολίες τους, αποτελούν τον «ετήσιο κύκλο». Με βάση αυτές τις δύο κατηγοριοποιήσεις δημιουργήθηκαν τα έθιμα. Αποτελούν πάγιο χαρακτηριστικό γνώρισμα της πολιτισμικής ταυτότητας των κοινωνιών και η αναπαραγωγή τους είναι καίρια για την διατήρηση αυτής. Όπως αναφέραμε, τα έθιμα εκφράζονται από την αναπαραγωγή δράσεων, διάφορων δηλαδή πρακτικών. Όταν αναφερόμαστε σε αυτά, εννοούμε τις τελετουργίες οι οποίες πραγματοποιούνται για την έκφραση αυτών. Ο Β. Πούχνερ μας βοηθάει πάλι να αντιληφθούμε τις έννοιες έθιμο, τελετουργία και δρώμενο ως στοιχεία κοινά, χαρακτηριστικά αναφέρει ότι «προσδιορίζουν έναν ευρύ χώρο συμβολικών "πραττομένων" και πράξεων, που τελούνται για κάποιο μαγικό ή θρησκευτικό ή και για έκδηλο σκοπό, ρυθμίζονται από ένα ορισμένο τυπικό και επαναλαμβάνονται σε ορισμένη ημερομηνία του εορτολογίου ή άλλη συγκυρία»⁴⁹. Αυτές οι εκδηλώσεις πρακτικών επαναλαμβάνονταν σταθερά κάθε χρόνο την ίδια μέρα , στον ίδιο χώρο και με την ίδια σειρά. Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί πως η τελετουργία αποτελεί μία ιεροπραξία που αποβλέπει πάντα σε ένα

Χορός μετά την μεταφορά προικιών /
Καρουσάδες | Κέρκυρα (1957)

πηγή: Λεύκωμα Μαρίας Χρουσάκη
<https://vlahatasamis.blogspot.com/2009/09/1950.html>

σκοπό. Επίσης δεν είναι μια μεμονωμένη πράξη, αλλά μια σύνθεση επιτελεστικών πράξεων με πλούσιο περιεχόμενο συμβολικών αξιών η κάθε μία από αυτές.

Μας είναι ήδη γνωστό από τα αρχαία χρόνια η ύπαρξη της τελετουργίας, ως μέσο πρακτικής για την συγκέντρωση της κοινότητας με σκοπό την τιμήση των Θεών τους. Η αρχαία ελληνική θρησκεία χαρακτηριζόταν από πράξεις λατρείας. Τα ομηρικά έπη και οι απεικονίσεις των αρχαϊκών αγγείων αποτελούν μάρτυρες της καθημερινότητας των αρχαίων Ελλήνων. Οποιαδήποτε αλλαγή, περιόδου είτε έτους ήταν συσχετιζόμενη με τελετουργίες. Θυσίες ζώων, προσφορές καρπών, αθλητικοί αγώνες, θεατρικές παραστάσεις κ.α πραγματοποιούνταν ως μέσο έκφρασης της λατρείας τους.

οί δ' εἰς Ἄλκινόοιο κίον καὶ δαῖτ' ἀλέγνον.
τοῖσι δὲ βούν ἰέρευσ' ἱερὸν μένος Ἄλκινόοιο
Ζηνὶ κελαινεφεῖ Κρονίδῃ, ὃς πᾶσιν ἀνάσσει.
μῆρα δὲ κήαντες δαίνυντ' ἔρικυδέα δαῖτα
τερπόμενοι· μετὰ δέ σφιν ἐμέλλετο θεῖος ἄοιδός,
Δημόδοκος, λαοῖσι τετιμένος.

Κι εκείνοι πήγαν να χαρούν του Αλκίνου το γιορτάσι.
και βόδι αυτός τους έσφαξε, θυσία στο γιο του Κρόνου,
το Δία το μαυρονέφελο, που 'ναι όλων βασιλέας.
και τα μεριά σαν έκαψαν, στο θεόλαμπρο τραπέζι
φραινόνταν· και τραγούδα τους ο κοσμοτιμημένος
και θεϊκός τραγουδιστής Δημόδοκος.

Ομήρου Οδύσσεια, Ιλιάδα, ραψωδία ν (ν24-ν28), μτφρ. Αρ. Εφταλιώτη⁵⁰

Η ομαλή καθημερινότητα των ανθρώπων εκείνης της εποχής ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την ημερολογιακή τήρηση των τελετουργιών καθώς πίστευαν πως χάρη σε αυτές, οι θεοί τους προστάτευαν και τους ευνοούσαν.

Παρόμοια ο ελληνικός λαός, πίστευε και τιμούσε από πάντα τους δικούς της Αγίους. Με τους δικούς του τρόπους δημιούργησε και αναπαρήγαγε διάφορα έθιμα τα οποία έδειχναν την λατρεία τους και την πίστη τους σε αυτούς. Η αφετηρία των εθίμων και οι υπαρξιακές ρίζες αυτών είναι αρκετά δύσκολο να ερευνηθούν, βέβαια βρίσκουν απαρχές σε μια προβιομηχανική εποχή όπου η μοναδική ασχολία των ανθρώπων αποτελούσε ο πρωτογενής τομέας. Μικρές κοινότητες αποτελούμενες από αγροτικούς πληθυσμούς εκδήλωναν τις θρησκευτικές και

Greek dance | Tripoudi or Terpoudia (1608)

πηγή: Salomon Schweigger

μεταφυσικές αντιλήψεις τους μέσα από τις εξωτερικές εκδηλώσεις των διάφορων τελετουργιών τους⁵¹. Οι επιτελέσεις αυτών σε σύγκριση, εμφανίζουν ποικίλες διαφορές έχοντας όμως κοινούς σκοπούς. Πέρα από την θρησκευτική σημασία τους, είχαν άμεση συμβολή στην ανάπτυξη σχέσεων, και στη δημιουργία κοινωνικών δομών οι οποίες ήταν κρίσιμες για την κοινωνική συγκρότηση και την αναπαραγωγή της κοινότητας στον χώρο και στον χρόνο. Κάθε κοινότητα, χαρακτηρίζεται από τις δικές της αντιλήψεις και από τις δικές της συνήθειες, έτσι τα έθιμα και η αναπαραγωγή τους, διαφέρουν τόσο στη θεματολογία τους όσο και στη μορφή τους.

Μια από τις πιο συνηθισμένες πρακτικές λατρείας προς τους Αγίους είναι αυτή των πανηγυριών, οι οποίες πραγματοποιούνται με βάση το εορτολογικό ημερολόγιο. Συγκεκριμένα η λέξη πανηγύρι είναι εκφορά της λαϊκής και καθιερωμένης αρχαίας λέξης πανήγυρις (< πᾶς + ἄγυρις), που σημαίνει συνάθροιση λαού, αγορά.

Η οργάνωση των πανηγυριών στο χώρο, παρακολουθούν χρονικά την δημιουργία και την ιστορική εξέλιξη της κοινότητας, προσφέροντάς μας σημαντικές πληροφορίες για την δημιουργία και συγκρότησή της. Η αντίληψη των ανθρώπων εκείνης της εποχής και η πολιτισμική τους δραστηριότητα βασίζεται αλληλένδετα στη σχέση μεταξύ ανθρώπου και φύσης. Αυτό μας πληροφορεί ότι η μορφολογία του φυσικού χώρου μεταβάλλεται ανάλογα με τις εξελίξεις των κοινωνιών που φιλοξενεί.

Ως αφετηριακή μορφή, τα πανηγύρια λειτουργούσαν ως τυπικές ιερουργίες, με σκοπό την λατρευτική έκφραση της κοινότητας προς την θεϊκή δύναμη που πίστευαν. Βέβαια στην συγκεκριμένη περίπτωση, με τον όρο κοινότητα νοούνται οι οικογένειες που ζούσαν σε μαχαλάδες ανάμεσα σε χωράφια. Η κάθε μία από αυτές, είχαν τον Άγιο προστάτη τους και τον τιμούσαν κτίζοντας μικρά εξωκλήσια δίπλα σε αυτά⁵². Εκεί τελούνταν οι ιερουργίες, στις οποίες παρευρίσκονταν οι οικογένειες – ιδιοκτήτες τους. Με το πέρασμα των χρόνων, αυτές οι περιοχές εξελίχθηκαν, και η ανάπτυξή τους αποτυπωνόταν με την οικοδόμηση σπιτιών, γύρω από τα ήδη υπάρχοντα. Τα εξωκλήσια με τη σειρά τους μετατράπηκαν από ιδιόκτητα σε κοινά ιερά προσκυνήματα του λαού και γύρω από αυτά ξεκίνησαν οι αναπαραγωγές πανηγυρικών εκδηλώσεων.

*Κοσμάς Κυνουρίας | Ιούλιος (1952) –
Δημήτρης Χαρισιάδης*

*πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου
Μπενάκη*

Ο άνθρωπος δημιουργεί πολιτισμό στην προσπάθειά του να οικειοποιηθεί το φυσικό περιβάλλον. Πολιτισμός είναι ο,τι δημιουργεί μια κοινωνία από τη στιγμή της εμφάνισής της, από τη στιγμή που παράγει ιστορία. Η φύση, καθώς δαμάζεται από τον άνθρωπο – κοινωνικό ον, κοινωνικοποιείται. Η κοινωνικοποίηση της φύσης και ο συνεχής διάλογος με τον πολιτισμό επηρεάζουν τις ίδιες τις λειτουργίες της. Η ιστορία της ανθρώπινης κοινωνίας είναι μια διαρκής παρέμβαση στις φυσικές διαδικασίες. Ο φυσικός χώρος, που φιλοξενεί την ανθρώπινη κοινωνία, αποτελεί το πλαίσιο δραστηριότητάς της αλλά και πεδίο επέμβασης.

– Β. Νιτσιάκος ⁵³

Σε μία εποχή απομόνωσης των αγροτικών κοινοτήτων, όπου ο διαχωρισμός των δύο φύλων ήταν αυστηρός, τα πανηγύρια που διεξάγονταν λειτουργούσαν ως μέθοδοι κοινωνικοποίησης. Αποτελούσαν αφορμή για τη δημιουργία νέων σχέσεων μέσα στην τοπική κοινότητα, εντείνοντας την γνωριμία μεταξύ ανδρών και γυναικών. Έτσι η θρησκευτική διάσταση των πρακτικών, επισκιάζόταν εμμέσως από αυτή της κοινωνικής.

«Και τώρα τους έπεριμενε να έλθουν πάλιν... και άνελογίζετο πώς άλλοτε, όταν ήταν νέος ακόμη, μετά τὸν πρώτον χωρισμὸν ἀπὸ τὴν γυναῖκά του, ἡ πανηγυρίς αὐτὴ τῆς Παναγίας τῆς Κοιμήσεως ἔγινεν ἀφορμὴ διὰ νὰ ἐπέλθῃ συνδιαλλαγή μετὰ τῆς γυναικὸς του. Κατόπιν τῆς συνδιαλλαγῆς ἐκείνης ἐγεννήθη ὁ τρίτος υἱός.»

– Α. Παπαδιαμάντης⁵⁴

Αυτές οι σχέσεις γνωριμίας λοιπόν, οδηγούσαν μετέπειτα στον σχηματισμό ενώσεων και στην πραγματοποίηση μυστηρίων. Οι δεσμοί αυτοί, αποτελούσαν βασικοί μηχανισμοί για την δημιουργία κοινωνικών συμμαχιών και για την κοινωνική μορφολογία της κοινότητας. Για παράδειγμα ο γάμος και η κουμπαριά, «επιτελούσαν λειτουργίες διασύνδεσης ομάδων ή ατόμων που ασχολούνταν με συμπληρωματικές ή αλληλοεξαρτώμενες παραγωγικές δραστηριότητες. (γεωργών με κτηνοτρόφους, χανιτζήδων με κυρατζήδες κλπ)» (Βασίλης Νιτσιάκος)⁵⁴. Αυτό το γνώρισμα μας βοηθάει να αντιληφθούμε την οικονομική ανάπτυξη και εξέλιξη των τοπικών κοινοτήτων μέσα από μια αλυσίδα σχέσεων που είχαν ως αφετηρία των χώρο των πανηγυριών.

Η έννοια της οικονομίας προϋποθέτει σε πολλές περιπτώσεις την επίδειξη ισχύος και την εκδήλωση περιουσιακών στοιχείων. Η οικογενειακή αίγλη του κάθε μέλους της κοινότητας, μετατρέποταν σε κοινόχρηστη προβολή μέσα από το μοίρασμα αγαθών που πραγματοποιούνταν την ημέρα των πανηγυριών⁵⁶. Ένα από τα τελετουργικά στοιχεία του πανηγυριού είναι αυτό της κατανάλωσης. Διάφορα είδη καταναλωτικών αγαθών, προσφέρονται από κάθε οικογένεια της κοινότητας υπό την μορφή δώρου στα υπόλοιπα μέλη της, δημιουργώντας έτσι μία έμμεση εκδήλωση της οικονομικής τους δύναμης. Αυτό φυσικά δεν αναιρεί την ευαίσθητη έννοια της προσφοράς ως πράξη αλληλεγγύης. Η τελετουργική μορφή της προσφοράς στο πεδίο του πανηγυριού, αποτελεί δίχως αμφιβολία δραστηριότητα που παράγει ανθρώπινους δεσμούς, ενεργοποιώντας την αίσθηση της

επόμενη σελίδα

1. Καστρί (1892)_Henry Convert

2. Ανάσταση στον Ναό Τριών Ιεραρχών | Σκιάθος (1950)_Δημήτρης Χαρισιάδης

πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη

3. Κωνσταντίνος Μάνος_Λεύκωμα: εικόνες από την Ελλάδα (1964-1966)

4. Σαλαμίνα_William J. Woodhouse (1890-1935)

συλλογικότητας και του κοινού.

Άλλες τελετουργικές πρακτικές που αποτελούν βασικά στοιχεία των πανηγυριών είναι τα τραγούδια και οι χοροί. Μέσω αυτών δηλώνεται η ιστορία και η συλλογικότητα της κοινότητας, εκφράζοντας συμβολικά την κοινή ιστορική τους μοίρα. Δημοτικά τραγούδια όπως κλέφτικα, ακριτικά, ιστορικά κ.α. εκφράζουν τα συναισθήματά τους και αναπαράγουν τις κοινές παρελθοντικές εμπειρίες τους. Οι κυκλικοί χοροί με τη σειρά τους αντανακλούν μέσα από την συμβολική τους υπόσταση τις συναισθηματικές δομές που τους ενώνουν σαν κοινότητα και λαό.

1. Προετοιμασίες γάμου | Ανύγεια Κρήτης (περ. τέλη '60)

πηγή: @kerasamalthias

2. Κορίτσια στην σκάλα στο μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονα | Μύκονος _Robert McCabe

πηγή: https://www.athensvoice.gr/culture/photography/650714_robert-mccabe-o-megalos-filellinas-amerikanos-fotografos

Αναμφισβήτητα τα έθιμα της εκάστοτε κοινωνίας, η οποία τα θέσπισε και τα τελεί, εκφράζουν την ταυτότητά της και τα κοινά της πιστεύω. Αυτό αντιπροσωπεύει το κοινό σημείο σύνδεσης των ατόμων. Ο θρησκευτικός χαρακτήρας των εθίμων και σε αυτήν την περίπτωση πάλι υποχωρεί, οδηγώντας στην ένωση των ατόμων μέσω του πολιτισμικού και ιστορικού παρελθόντος τους. Πέρα από την έκφραση των λατρευτικών αντιλήψεών τους, δημιουργείται η έκφραση μιας ενιαίας εθνικής συνείδησης, σημαντικό χαρακτηριστικό για την συγκρότηση και τον δεσμό του κοινωνικού ιστού της⁵⁷. Η οικειοποίηση των ατόμων με τις πολιτισμικές τους αξίες, μέσω των πρακτικών, τους μετασχηματίζει από μονάδες σε μέλη μιας συλλογικότητας, εμποδώνοντας έτσι το αίσθημα της αλληλεγγύης.

Η επιτέλεση των πρακτικών κάθε κοινότητας αποτελεί βασικό κομμάτι για την οργάνωσή τους μέσα στον χρόνο και για την υπενθύμιση της πραγματικής τους ταυτότητας. Οι εποχές που ακολούθησαν μεταβίβασαν τις αγροτικές κοινότητες και την ύπαιθρο σε μια μεταβιομηχανική εποχή όπου η παρακμή της ταυτότητάς ήταν αναπόφευκτη. Η μετανάστευση των κατοίκων σε αστικά κέντρα, η παραμέληση του πρωτογενή τομέα και η τουριστική έξαρση, απογύμνωσαν σταδιακά τον χαρακτήρα της κοινότητας, μετατρέποντάς την σε μια ερημική ανομοιομορφη περιοχή.

Η ιστορία του χωριού και της ερήμωσης και το μέγεθος του κενού που απλώθηκε βαθμιαία έχουν αποτυπωθεί στο κτισμένο χώρο. Κατά μήκος των δρομίσκων, τα καλοκατοικημένα, συντηρημένα σπίτια διαδέχονται εκείνα που, προσεκτικά κλεισμένα και ακατοίκητα το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου, περιμένουν τους ιδιοκτήτες τους να τα ξανανοίξουν για λίγες μέρες στις γιορτές η το καλοκαίρι. Αλλά πάλι, οριστικά κλειστά, διατηρούν τη μνήμη μιας οικογένειας που έφυγε για να μην ξαναγυρίσει ποτέ. Τέλος, μερικά είναι πια ερείπια, πολλές φορές ερείπια ιδιαίτερα επιβλητικά. Έτσι, οι χωρικοί του σήμερα περιδιαβαίνουν καθημερινά μέσα στο παρελθόν τους, σε ένα χωριό που τους πέφτει πια πολύ μεγάλο και που η παρουσία τους δεν αρκεί για να τους ξαναδώσει ζωή.

– Β. Νιτσιάκος⁵⁸

Μέσα από τα λόγια του Νιτσιάκου, αντιλαμβανόμαστε την εικόνα που σήμερα μπορεί να χαρακτηρίσει την πλειοψηφία των μικρών κοινοτήτων. Θα καταπιαστούμε από την λέξη γιορτή για να δώσουμε έμφαση στη δυναμική λειτουργία που κατέχουν οι αναπαραγωγές των εθίμων, ως μηχανισμοί ανασυγκρότησης της σύγχρονης κοινότητας.

Λεύκωμα "Πρόσωπα των Κυθήρων" (1929-1938) _ Παναγιώτης Φατσέας

Τα πανηγύρια αποτελούν αφορμές ανταμύματος μεταξύ των ατόμων που μετανάστευσαν και εκείνων που έμειναν πίσω. Η επαναληπτική σημερινή απομίμηση - αναβίωση των παραδοσιακών πανηγυριών ανεφοδιάζει τη μνήμη και αναβαπτίζει τους κατοίκους των περιοχών, στη βάση της κοινής τους καταγωγής ως χωριανούς. Ο τόπος της εκάστοτε κοινότητας σε συνδυασμό με την αναπαραγωγή τελετουργιών μέσα σε αυτόν, συγκροτούν και ανασυνθέτουν την συλλογική ταυτότητα του λαού. Δημιουργείται ένα είδος ταυτοποίησης τόσο ατομικό όσο και συλλογικό. Τα άτομα αναγνωρίζουν τον εαυτό τους μέσα στον τόπο τους και ταυτόχρονα τους γύρω τους ως ένα σύνολο με πλούσιο ιστορικό παρελθόν, πραγματοποιώντας έτσι μια ανασυγκρότηση χωροχρονικών συνθηκών.

Ο εκσυγχρονισμός και η ανάπτυξη των επιστημών κατέρριψαν τις μεταφυσικές αντιλήψεις, αναδεικνύοντας τις δυνατότητες ευδοκίας χωρίς την ανάγκη τελετουργικών πρακτικών, ακυρώνοντας έτσι τον λόγο ύπαρξής τους. Η πλειοψηφία των παραδοσιακών εθίμων, έχει αποκτήσει εμπορική μορφή, μετασχηματίζοντας τις παραδόσεις σε καταναλωτικά αγαθά, πλήρως εξαρτώμενα από την τουριστική επισκεψιμότητα της κοινοτικής περιοχής. Η σημασιολογική υπόσταση των εθίμων έχει χαθεί, μέσα στην εποχή της εμπορευματοποίησης και στα σύγχρονα πιστεύω. Πολλά από τα πανηγύρια έπαψαν να αναπαράγονται, ορισμένα 'μετακινήθηκαν' τους θερινούς μήνες του χρόνου, με σκοπό την τουριστική συμμετοχή. Ενώ άλλα, πλαισιώνονται κυρίως με τον χαρακτήρα της ψυχαγωγικής εκδήλωσης⁵⁹.

Μεταφορά επιταφίου στην Πάτμο

πηγή: <http://viaros-monastiriaka.gr/πάτμος-ο-επιτάφιος-της-παναγίας/>

Η Ικαρία και τα πανηγύρια της, αποτελούν ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά παράδειγμα. Η μουσική, τα τραγούδια, οι χοροί και τα κέρασματα, φαίνεται να παραμένουν άθικτες τελετουργικές πρακτικές των πανηγυριών, με την ταυτότητά τους να τα χαρακτηρίζουν ως παραδοσιακά. Τα γνωστά σε όλους πανηγύρια, ως εκδηλώσεις εορτασμών του πολιούχου Αγίου κάθε χωριού, έχουν μετατραπεί σε μία μέθοδο εύρεσης οικονομικών πόρων, αποσκοπώντας την τουριστική συμμετοχή σε αυτά. Τους καλοκαιρινούς μήνες οι κάτοικοι του νησιού, κυρίως οι μεγαλύτεροι ηλικιακά, νιώθουν ξένοι στον ίδιο τους τον τόπο. Κάθε καλοκαίρι πλήθος κόσμου συρρέει στο νησί, με σκοπό την παρουσία τους στα ικαριώτικα πανηγύρια, εκτοπίζοντας άθελά τους, ντόπιους κατοίκους από αυτά. Έτσι οι νησιώτες, έχουν ως μοναδική ευκαιρία συγκρότησης και συμμετοχής στα πανηγύρια τους τις μέρες εκτός τουριστικής περιόδου.

Παραδόσεις και τελετουργίες γεννημένες με βάση την νοοτροπία μιας προβιομηχανικής εποχής, σταμάτησαν να αναπαράγονται (πχ. Ράντισμα χωραφιών και τάισμα των βοοειδών με κόλλυβα, 16 Δεκεμβρίου, Λέσβο). Άλλες που είχαν μέσα τους τον ζώομορφο μεταμφιεστικό χαρακτήρα (οι μεταμφιέσεις του Δωδεκαημέρου), όπως για παράδειγμα τα Ρουγκατσάρια, τα Μπαμπούγερα, οι Μαμό(γ)εροι κ.α., εντάχθηκαν στον ορισμό του φολκλορισμού, κυριαρχώντας στις εθιμικές εκδηλώσεις της Ελλάδας⁶⁰. Αυτό δεν ισοδυναμεί με μια ουσιώδη αναπαραγωγή καθώς όπως αναφέραμε οι εποχιακές αντιλήψεις που τις γέννησαν έχουν εξαλειφθεί. Βέβαια η τέλεση αυτών και η οποιαδήποτε εκδήλωση εθίμων, είναι σημαντική για την αναζήτηση και αναγνώριση της ταυτότητάς μας μέσα στον χρόνο.

πανηγύρι Λαγκαδά Ικαρίας_Σπύρος Σταβέρης

πηγή: <https://www.behance.net/gallery/519119/ikaria>

3.2. φορεσιά και τοπικότητα

_ιστορίες ενδυμάτων

Ως ένδυμα θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε οτιδήποτε καλύπτει το ανθρώπινο σώμα⁶¹. Αντίστοιχα ενδυμασία, ως όρος που εμφανίστηκε κατά το 18ο αιώνα, είναι το σύνολο των ενδυμάτων και αντικειμένων που λειτουργούν συμπληρωματικά σε αυτά, όπως παπούτσια, τσάντες, καπέλα, μαντίλια, μακιγιάζ, χτένισμα⁶². Έχουν ως αποτέλεσμα την ανάδειξη ιδιαίτερων χαρακτηριστικών μιας ομάδας ή το διαχωρισμό ενός ατόμου από αυτή.

Ο άνθρωπος άρχισε να καλύπτει το σώμα του ως τρόπο να προστασίας από τα καιρικά φαινόμενα, κατά τη μέση παλαιολιθική εποχή. Ωστόσο, η διακόσμηση και το στόλισμα του σώματος υπολογίζεται πως ξεκίνησε ως φαινόμενο πολύ πιο πριν. Το βάψιμο προσώπου και σώματος, η δερματοστιξία και η χρήση φυλαχτών αντικειμένων φαίνεται πως αποτελούν τις πρώτες μορφές ενδυμασίας. Σκοπός τους να προφυλάξουν το άτομο, ως μέρη τελετουργικών θρησκευτικών, είτε να λειτουργήσουν πρακτικά ως ιεραρχικά διακριτικά και μέσα μύησης στα πλαίσια της φυλής.

Με το τέλος της παλαιολιθικής εποχής, όταν το κλίμα της γης (Παγγαία) άρχισε να γίνεται ψυχρό, εκδηλώθηκε η ανάγκη προστασίας από το κρύο, με δέρματα ζώων να αποτελούν τις πρώτες μορφές ρουχισμού. Κατά τη διαμόρφωση και την εξέλιξη των πρώτων οικισμών της Νεολιθικής περιόδου (6000-3000π.Χ.), αναπτύσσονται λειτουργίες πολιτιστικού και οικονομικού χαρακτήρα, που διαμορφώνουν τις πρώτες κοινοτικές δομές. Η καλλιέργεια και η εξημέρωση ζώων είναι ενέργειες που αναπτύσσονται και οδηγούν στην εξέλιξη της διαπλεκτικής διαδικασίας σε υφαντική, μέσω της καλλιέργειας λιναριού και της χρήση μαλλιού. Μάλλινα και λινά υφάσματα, κατασκευασμένα σε αργαλειό και διακοσμημένα με γεωμετρικά μοτίβα, αρχίζουν σταδιακά, κατά την εποχή του Χαλκού (3000-1200π.Χ.), να αντανακλούν την κοινωνική συγκρότηση και τον καταμερισμό εργασιών των αναπτυσσόμενων κοινοτήτων, ενώ ξεκινά και η διάκριση μεταξύ γυναικείων και ανδρικών ενδυμάτων.

Το ένδυμα έχει ήδη αρχίσει να αποκτά συμβολικό χαρακτήρα. Η κοινωνική του υπόσταση που διέπεται σε μεγάλο βαθμό από την υλική του αξία, γίνεται αντιληπτή και μέσω της διαφορετικής χρήσης του. Για παράδειγμα, τα λινά υφάσματα της αρχαίας Αιγύπτου, δεν παρουσιάζουν διαφορά ως προς την υλικότητα. Η εφαρμογή και το δέσιμό τους όμως, σε συνδυασμό με τη χρήση κοσμημάτων και καλλυντικών, λειτουργούν ως στοιχεία χαρακτηριστικά της κοινωνικής τάξης. Αυτές οι επιρροές έκαναν τη μετάβασή τους στον ελληνικό χώρο μέσω πολιτισμών του Αιγαίου, όπως ο Μινωικός και ο Κυκλαδικός⁶³. Χαρακτηριστική είναι η χρήση έντονων χρωμάτων και πολυάριθμων κοσμημάτων ως μέσο κοινωνικής ιεράρχησης.

Πότνια Θηρών, κομμάτι μινωικής τοιχογραφίας που ανακαλύφθηκε στον οικισμό του Ακροτηρίου Θήρας

πηγή: <https://www.patris.gr/>

_κοινωνική εικόνα

Κατανοούμε λοιπόν, πως πέρα από την πρακτική λειτουργία του ενδύματος, η ενδυμασία καλύπτει πνευματικές, κοινωνικές ανάγκες. Βρίσκεται σε άμεση σύνδεση με το άτομο που τη φοράει και την εικόνα που προβάλλει -ή επιδιώκει να προβάλλει- στο κοινωνικό του περιβάλλον. Ως αποτέλεσμα, αποτελεί πηγή πληροφοριών για την προσωπική και κοινωνική ταυτότητα, εκφράζοντας ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής και εποχής.

Ως κοινωνικό φαινόμενο, αποτελεί δηλωτικό στοιχείο και των ελληνικών κοινοτήτων. Οι παραδοσιακές φορεσιές, άμεσα συνυφασμένες και προσαρμοσμένες στην πραγματικότητα του κοινωνικού συνόλου, αποτελούν σημαντικό στοιχείο πολιτισμικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. Η εξέλιξή τους, συνδέεται με την ιστορία και την κοινωνική ζωή των κοινοτήτων, αλληλεπιδρώντας δυναμικά με τις ιδιαιτερότητες της κάθε μιας. Έτσι, εκφράζουν τα ιστορικά, κοινωνικά και πολιτιστικά στοιχεία της εποχής, τοπικές συνήθειες και παραδόσεις. Μέσα από τη μελέτη τους μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες για τον τρόπο ζωής, τις συνήθειες των κατοίκων, το κλίμα, ακόμη και τον πλούτο και τις εργατικές δραστηριότητες της περιοχής.

Η φορεσιά, προσφέρει μια ομοιομορφία η οποία λειτουργεί με περιορισμούς και κανόνες, έξω από τα πλαίσια της μόδας. Εξυπηρετεί λειτουργικούς σκοπούς, βασιζόμενη σε παραδοσιακά μοτίβα και προσδίδει ένα κοινό χαρακτηριστικό στα άτομα που τη φορούν. Συμβάλλει στην κοινωνική συνοχή της ίδιας της κοινότητας ενώ παράλληλα τη διαχωρίζει από άλλες.

Ακόμη και στα πλαίσια της ίδιας της κοινότητας, παρατηρούνται διαφορετικές εκφάνσεις και παραλλαγές της ίδιας φορεσιάς. Σε όλες τις εκφράσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς, η υλική υπόσταση αποτελεί έναν άμεσο τρόπο επικοινωνίας, μιας και τα υλικά αγαθά, πέρα από βιοτικές ανάγκες, λειτουργούν σε κοινωνικό επίπεδο και ως σημειολογικά χαρακτηριστικά, με πολλαπλούς συμβολισμούς.

Η φορεσιά, συγκεκριμένα, λειτούργησε ως εκφραστικό αντικείμενο επικοινωνίας, αποτελώντας μέσο πληροφόρησης της κοινωνικής ταυτότητας των ατόμων. Όσο πιο στενή είναι η κοινωνία, τόσο μεγαλύτερο επικοινωνιακό και συμβολικό χαρακτήρα αποκτά. Στα πλαίσια αυτής, δηλώνει τη θέση των ατόμων στο κοινωνικό σύστημα και τις ιεραρχικές σχέσεις που το διέπουν, αντικατοπτρίζοντας την προσπάθεια προσαρμογής σε αυτό. Ως αποτέλεσμα, οι ελληνικές φορεσιές στην πλειοψηφία

δεξιά (από πάνω προς κάτω):
1. Κοιμήσεως της Θεοτόκου | Όλυμπος,
Κάρπαθος @George Tatakis
πηγή: <https://pculiar.com/el>

2. Κεχαγιάδες Σαμοθράκης
πηγή: <https://tangelonias.blogspot.com>

τους δεν έχουν ως στόχο την ανάδειξη του σώματος, αλλά την κατοχύρωση κοινωνικού κύρους, μέσω της περίτεχνης κατασκευής και του πλούσιου διάκοσμού τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι φορεσιές των ευκατάστατων νεαρών γυναικών οι οποίες ξεχώριζαν από τα περίτεχνα κεντήματα και τα φλουριά ανά "αρματιές" που στόλιζαν το στήθος και το κεφάλι.

Οι γυναικείες φορεσιές, εκτός από την κοινωνική θέση και την ηλικία σηματοδοτούσαν και τον ενδοοικογενειακό της ρόλο. Αρχικά, σε αντίθεση με τις ανδρικές, μπορούν να παρουσιάσουν αρκετές διαφοροποιήσεις μεταξύ τους. Το χρώμα, ο κεντημένος διάκοσμος, η μορφή του ενδύματος, το μαντίλι, τα κοσμήματα, ήταν δηλωτικά στοιχεία της θέσης της γυναίκας στην κοινωνία. Επικοινωνούσαν εάν ήταν ανύπαντρη, νύφη, νιόπαντρη, χήρα, γυναίκα με ξενιτεμένο άντρα, ηλικιωμένη. Για παράδειγμα ο κεφαλόδεσμος της παραδοσιακής φορεσιάς της Καλύμνου, αποτελείται από μια διπλής όψεως μαντίλα⁶⁴. Η μία όψη αναπαριστά έναν αετό ή γλάστρα και δηλώνει πως η κοπέλα είναι ελεύθερη, ενώ η δεύτερη ένα στεφάνι και φοριέται μόνο από τις παντρεμένες. Σε αντίθεση, έρχεται η μαύρη μαντίλα που φορούν αποκλειστικά οι χήρες, αλλά και οι γυναίκες των ναυτικών που βρίσκονται σε ταξίδι, ως ένδειξη θλίψης.

Μέσω της παραδοσιακής φορεσιάς, αναδεικνύεται παράλληλα η έννοια της τοπικότητας και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε περιοχής. Η ανδρική, αν και λιτή σε διακόσμηση σε σύγκριση με τη γυναικεία και σε περιορισμένο χρωματολόγιο, παρουσιάζει έντονες διαφορές ανάλογα με την τοποθεσία προέλευσής της. Επηρεάζεται άμεσα από τις κλιματολογικές συνθήκες, έτσι σε αστικές περιοχές συνηθίζεται η φουστανέλα, ενώ σε βόρειες και νησιωτικές περιοχές, μάλλινο παντελόνι με χοντρές κάλτσες και βράκα με αδιάβροχη επένδυση αντίστοιχα.

αριστερά:
Γυναίκες με παραδοσιακή νυφική φορεσιά
Σκιάθου

πηγή: <https://www.pinterest.com>

δεξιά (πάνω προς κάτω):

1. Όλυμπος, Κάρπαθος_Κώστας Μπαλάφας

2. Γυναίκες στην Κάρπαθο@ Patricia Fenn

πηγή: flickr.com

Όλυμπος, Κάρπαθος (δεκαετία 60')_Κώστας Μπαλάφας

πηγή: <https://www.pinterest.com>

Νυφική ενδυμασία Κέρκυρας

πηγή: <https://faiakonnisos.blogspot.com/>

_κατηγοριοποίηση

Στοιχεία, λοιπόν, όπως το επάγγελμα, η ηλικία, το φύλο, η κοινωνική θέση του ατόμου, ο γεωγραφικός προσανατολισμός της κοινότητας, καθορίζουν τα επιμέρους χαρακτηριστικά τη κάθε φορεσιάς, με αποτέλεσμα ένα πλήθος παραδοσιακών φορεσιών στα πλαίσια της ελληνικής επικράτειας.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, θα μπορούσαμε να τις κατατάξουμε αρχικά σε ορεινές, πεδινές και νησιωτικές και αυτές με τη σειρά τους σε αστικές και επαρχιακές, λαμβάνοντας υπόψιν και το σαφή διαχωρισμό με βάση το φύλο. Σε επόμενο επίπεδο θα μπορούσαμε να τις διαχωρίσουμε με βάση χαρακτηριστικές στιγμές του κύκλου της ζωής όπως γέννηση- γάμος- μητρότητα-θάνατος. Τέλος, θα μπορούσαμε να κάνουμε ακόμη ένα διαχωρισμό σε καθημερινή και γιορτινή (και νυφική) οι οποίες επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο της κάθε οικογένειας.

_ένδυση του καθημερινού

Η κατασκευή της φορεσιάς απασχολούσε παραδοσιακά τις γυναίκες τόσο στα πλαίσια της ένδυσης, όσο και της προετοιμασίας της προίκας. Από μικρή ηλικία εκπαιδευόταν στην κατεργασία της πρώτης ύλης και διαδικασίες ύφανσης.

Πέρα από έκφραση λαϊκής δημιουργίας λοιπόν, αποκαλύπτει και τον κοινωνικό ρόλο της γυναίκας τόσο στο πλαίσιο της κοινότητας όσο και της οικογένειας. Εκτός της οικιακής εργασίας και της φροντίδας των παιδιών, ήταν υπεύθυνη για όλες τις περιφερειακές εργασίες που οδηγούσαν στην ομαλή λειτουργία του νοικοκυριού. Ο ανεφοδιασμός απαραίτητων πρώτων υλών και η προμήθεια βασικών αγαθών αποτελούν αναγκαίες ενέργειες της καθημερινότητάς και εξυπηρετούν άμεσα τη λειτουργία του σπιτιού.

Αυτές οι πρακτικές οπτικοποιούνται και εκφράζονται πάνω στην καθημερινή φορεσιά. Κατασκευάζεται από ελαφριά υφάσματα, απλή και λιτή από κεντήματα, έχοντας ως βασικό σκοπό τη λειτουργικότητα και την ελευθερία κινήσεων. Παράλληλα, εμφανίζονται πολλαπλοί τρόποι προσαρμογής τους στις καθημερινές εργασίες, ορισμένες φορές με προσθήκη αντικειμένων και μικροκατασκευών ως λύσεις για την πρακτική τέλεση των απαραίτητων ενεργειών.

3.3. διαδρομή

_ανάγκες και αφορμές

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, στα πλαίσια της ελληνικής παράδοσης παρατηρούνται ορισμένες τακτικές και κοινές δράσεις των κατοίκων οι οποίες αφορούν τόσο την καθημερινή ζωή και λειτουργίες όσο και την συμμετοχή σε θρησκευτικά δρώμενα ή γιορτές του κύκλου της ζωής.

Δεδομένου ότι η μετακίνηση των κατοίκων και οι μεταφορές ειδών πρώτης ανάγκης πραγματοποιούνταν κατά βάση μέσω μονοπατιών, οι συνδέσεις μεταξύ των οικισμών ή άλλων σημείων δημιουργούσαν ένα άτυπα οργανωμένο δίκτυο διαδρομών. Επομένως, το περπάτημα ή η μεταφορά με κάποιο υποζύγιο συσχετίστηκαν άμεσα με την επιτέλεση βασικών ενεργειών. Η διαδρομή αποτελούσε πλέον τμήμα της δράσης και στόχος δεν ήταν απλά η άφιξη στον εκάστοτε προορισμό.

Σε καθημερινό επίπεδο και με σταθερή επανάληψη, η βασική ανάγκη του κάθε νοικοκυριού για διασφάλιση πόσιμου νερού ή ξύλων προς καύση προϋπέθετε διαδρομές εκτός των οικισμών. Οι βρύσες συνήθως βρισκόντουσαν σε απόσταση, η μετάβαση στο σημείο τις περισσότερες φορές περιλάμβανε την αναμονή και συνάντηση με άλλους κατοίκους, ενώ η επιστροφή συνδέθηκε με την μεταφορά. Με σπανιότερο ρυθμό επανάληψης, παρόμοια λογική ακολουθούσε και το άλεσμα στους μύλους ή η επιστροφή από την συγκομιδή των χωραφιών. Η διάρκεια της διαδρομής ήταν αυτή που την κατέστησε μέρος του συνόλου του σκοπού. Αντίστοιχα, στην ηπειρωτική χώρα -κυρίως στην δυτική Μακεδονία- το φαινόμενο της μετακινούμενης κτηνοτροφίας βασίζεται στην εποχιακή μετακίνηση των κοπαδιών. Η διαδρομή στα παραδοσιακά μονοπάτια ανάμεσα στα βοσκοτόπια, σε συνδυασμό με τις απαραίτητες στάσεις (κονάκια) μπορούσε να διαρκέσει έως και 6 μήνες⁶⁵.

Ο γάμος, γεγονός που χαρακτήριζε έντονα τις ζωές των ανθρώπων παλαιότερα, συμπεριλάμβανε πλήθος επιτελεστικών πράξεων, πριν, κατά την διάρκεια και μετά την τέλεσή του. Μία από αυτές ήταν ο θεσμός της προίκας – ο οποίος καταργήθηκε μέσω

αριστερά (πάνω προς κάτω):

1. Μαζεύοντας ξύλα (1953)_Paul Almasy
2. Τρύγος | Λευκίμμη Κέρκυρας_Αικατερίνη Πολυμέρου Καμηλάκη
3. Γυναίκα με τα νεροβάρελα πάει στη βρύση | Δελβινάκι Ιωαννίνων (1913)_Fred Boissonnas

πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείο Μπενάκη

νόμου το 1983 – και η μεταφορά της από το πατρικό της νύφης στην νέα μόνιμη κατοικία της. Η διαδικασία είχε ως εξής: αρχικά το πατρικό στολιζόταν παντού με τα κομμάτια της προίικας, κέρασμα για τους καλεσμένους οι οποίοι θαύμαζαν τα εργόχειρα. Έπειτα, αποθήκευαν την προίικα σε μπαούλα ή μετέφεραν τα κομμάτια ξεχωριστά στο κεφάλι τους. Η διαδρομή περνούσε από όλο το χωριό, ώστε να θαυμάσουν όσοι δεν είχαν πάει πριν για επίσκεψη. Με την συνοδεία μουσικών γινόταν μικρή στάση στην κεντρική πλατεία του οικισμού για χορό. Έπειτα συνέχιζαν την πορεία μέχρι την νέα κατοικία. Εάν αυτήν ήταν σε διαφορετικό οικισμό την μετέφεραν με υποζύγιο. Η διαδικασία επαναλαμβανόταν στο σπίτι του γαμπρού, όπου πάλι γινόταν έκθεση της προίικας⁶⁶.

Μεταφορά της προίικας στην Όλυμπο
@George Tatakis

πηγή: <https://pculiar.com/el>

δεξιά (πάνω προς κάτω):

1. Μεταφορά προίικας σε μπαούλα
πηγή: @Παλιές φωτογραφίες της Ελλάδας-
Old photos from Greece

2. Μεταφορά προίικας | Μέτσοβο (1973)
πηγή: Λαογραφικό Μουσείο Μετσόβου

_επιτελέσεις διαδρομών

Η σύνδεση των κατοίκων με το περπάτημα φαίνεται πως επηρέασε το εορταστικό ημερολόγιο. Πολλά είναι τα παραδείγματα τοπικών γιορτών που συνδέονται με την μετάβαση σε ένα συγκεκριμένο σημείο-τοπόσημο αλλά και την μεταφορά θρησκευτικών συμβόλων - όπως οι εικόνες.

Χαρακτηριστικά, στο νησί της Σκιάθου παρατηρούνται 2 διαδρομές θρησκευτικού χαρακτήρα: κατά τον εορτασμό της Παναγίας Κουνίστρας όπου η εικόνα μεταφέρεται από την κεντρική εκκλησία του οικισμού στο μοναστήρι σε εξωτερική τοποθεσία στις 21/11 αλλά και στην αγρυπνία που πραγματοποιείται στο Ναό της Γεννήσεως του Χριστού, στο Χριστό στο Κάστρο, με αφορμή την εορτή της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος.

Αντίστοιχα, στην Ανάφη στις 7-8 Σεπτεμβρίου, το πανηγύρι της Παναγίας Καλαμιώτισσας ήταν κοινός τόπος συνάντησης των κατοίκων. Κατά την παραμονή οι κάτοικοι ακολουθούσαν την διαδρομή για το μοναστήρι ή πήγαιναν εκεί διά θαλάσσης. Μαζί τους μετέφεραν οτιδήποτε μπορεί να τους ήταν χρήσιμο για το γλέντι που ακολουθούσε και την παραμονή τους στα κελιά. Μετά τις ακολουθίες, σέρβιραν κοινό δείπνο και έπειτα ο χορός. Την επόμενη μέρα, αφού επέστρεφαν από το μοναστήρι, το γλέντι μεταφερόταν στην χώρα. Πλέον, το μοναστήρι είναι προσβάσιμο μέσω οχημάτων, επομένως η διάρκεια μετάβασης και παραμονής στον χώρο έχει μειωθεί κατά πολύ⁶⁷.

Στο νησί της Τήνου, πραγματοποιείται ακόμα και σήμερα κάθε 15 Αυγούστου το προσκύνημα στον Ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Η διαδρομή για τους επισκέπτες ξεκινάει από την αποβίβαση από το πλοίο και ολοκληρώνεται μετά από ένα χιλιόμετρο στον Ναό, ιδανικά στα γόνατα. Δεδομένου ότι πολλοί την επισκέπτονται μόνο για αυτήν την μέρα περνούν πρόχειρα το βράδυ στο προαύλιο της εκκλησίας.

Παναγία Καλαμιώτισσα | Ανάφη
@giannitsou.1

πηγή: sindesmosanafis.gr

δεξιά (πάνω προς κάτω):
1. Πλατεία | Τήνος (γύρω στα 1935)_ Έλλη
Παπαδημητρίου
πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείο
Μπενάκη

2. Προσκύνημα στην Τήνο @George Tatakis
πηγή: <https://pculiar.com/el>

Στην Όλυμπο Καρπάθου, η αποκορύφωση των ημερών του Πάσχα συνδέεται με την λιτανεία των εικόνων την Λαμπρή Τρίτη (η Τρίτη μετά την Ανάσταση). Οι κάτοικοι βγάζουν τις εικόνες από την κεντρική εκκλησία του χωριού - ορισμένες από αυτές μπορεί να ζυγίζουν έως και 20 κιλά – μεταφέροντάς τις στα χέρια και διανύουν διαδρομή 8-9 χλμ περνώντας από κάθε εξωκκλήσι ή εκκλησία αλλά και το κοιμητήριο. Επιστρέφοντας, όλες οι ανύπαντρες κοπέλες είναι παραταγμένες με τις παραδοσιακές φορεσιές μπροστά στην εκκλησία όπου ξεκινά πλειστηριασμός για την τοποθέτηση των εικόνων πίσω στην θέση τους. Στις οικογένειες που κερδίζουν προσφέρεται κοινό δείπνο από την ενορία.

Το πανηγύρι της Σκάλας Σικαμιάς της Σερίφου στις 24 Αυγούστου, προϋποθέτει διαδρομή 40 λεπτών σε μονοπάτι και τη διανυκτέρευση στο προαύλιο από το εξωκκλήσι του Αγ. Νικολάου ή στην παραλία. Εξαιτίας της απόστασης, λίγοι ντόπιοι και ελάχιστοι τουρίστες συγκεντρώνονται για την γιορτή. Το φαγητό ετοιμάζεται σε πρόχειρες κατασκευές κουζίνας και έπειτα σερβίρεται σε μεγάλα τραπέζια, ακολουθεί μουσική και χορός.

Στις 20 Ιουλίου στην γιορτή του Προφήτη Ηλία στην Σίφνο, οι κάτοικοι γιορτάζουν στον περίβολο του μοναστηριού στο υψηλότερο σημείο του νησιού. Η πρόσβαση εκεί γίνεται κυρίως μέσω δύσβατου ανηφορικού μονοπατιού διάρκειας περίπου 1 ώρας. Από νωρίς το απόγευμα, όσοι κάτοικοι βρίσκονται ήδη στο μοναστήρι, προετοιμάζουν το φαγητό για την επόμενη μέρα αλλά και για τους αναβάτες. Μετά τον Εσπερινό ξεκινάει το γλέντι με τοπικούς μουσικούς και χορό για τους κατοίκους. Πολλοί από αυτούς διανυκτερεύουν και ακολουθούν την ίδια διαδρομή για την χώρα την επόμενη ημέρα.

Σκάλα Σικαμιάς | Σερίφος
@Chloe Kritharas - Devienne

πηγή: <https://pculiar.com/el>

- δεξιά (πάνω προς κάτω):
1. Λαμπρή Τρίτη | Όλυμπος Καρπάθου
@George Tatakis
 2. Πανηγύρι Προφήτη Ηλία | Σίφνος
@Michael Pappas

πηγή: <https://pculiar.com/el>

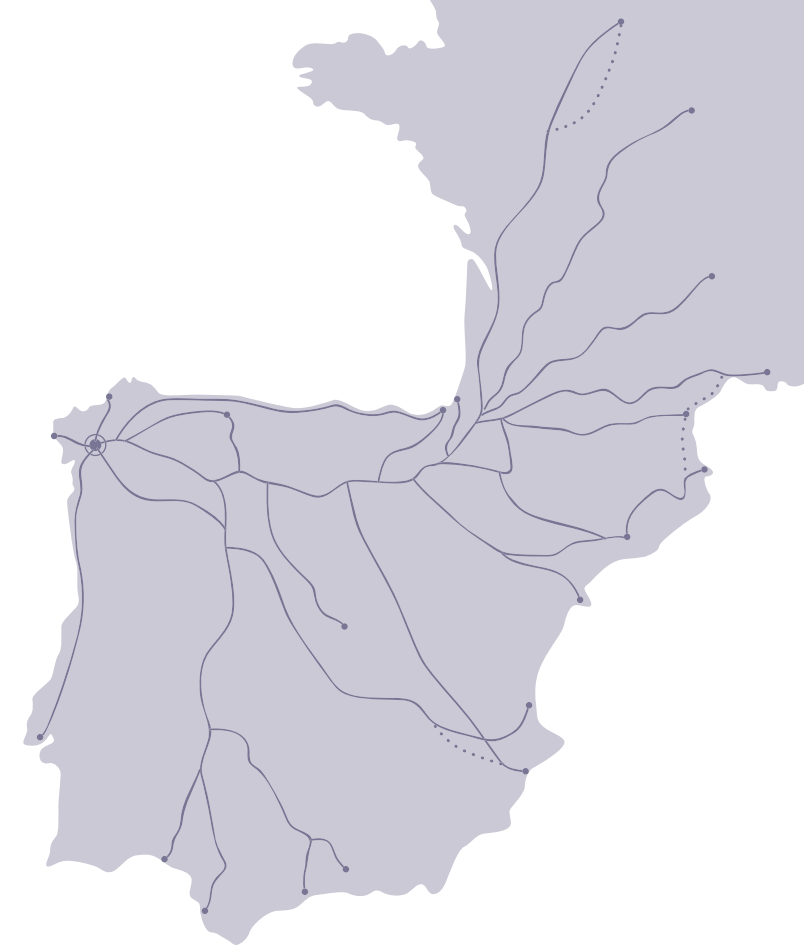

_θεωρίες του βαδίσματος

Εάν απομακρυνθούμε από τα συγκεκριμένα δρώμενα και περιστατικά, η τακτική του βαδίσματος μπορεί να αναλυθεί παράγοντας διαφορετικά συμπεράσματα και εισάγοντας νέους όρους. Σε ατομικό επίπεδο, σύμφωνα με τον Λάβατερ, «το βάδισμα αποτελεί την φυσιγνωμία του σώματος»⁶⁸. Ο χαρακτηριστικός ρυθμός του βήματος, η ροή στην κίνηση στον χώρο, η επιλογή των σημείων παύσης φανερώνουν στοιχεία της προσωπικότητας του κάθε ατόμου. Ταυτόχρονα, φυσικοί παράγοντες όπως η θερμοκρασία ή οι εξωτερικοί ήχοι επηρεάζουν διαφορετικά το αποτέλεσμα της πορείας. Ειδικά όταν αναφερόμαστε σε διαδρομές μεγάλης απόστασης και όχι στα πλαίσια του αστικού ιστού – όπως το κίνημα των Dada και καταστασιακών - η ακολούθηση μιας συγκεκριμένης πορείας ή η δημιουργία μιας νέας ορίζει τα πλαίσια μιας αλληλουχίας διαδραστικών σχέσεων. Κατά μήκος της διαδρομής στην φύση, σαφώς ενισχύεται η σχέση ατόμου-περιβάλλοντος. Η διάρκεια και η συνεχής εναλλαγή τοπίων αποτυπώνεται σαν αποσπάσματα εικόνων, το σύνολο των οποίων καταλήγει να αποτελεί την προσωπική «συλλογή» του καθενός. Σε περιπτώσεις ομαδικής πορείας, στην ίδια διαδρομή αντιστοιχίζονται διαφορετικές «συλλογές». Ειδικότερα, ο αργός ρυθμός βοηθάει στην όξυνση της παρατηρητικότητας και της ευαισθησίας βοηθώντας στην αναλυτικότερη συνολική αποτύπωση. Αντίθετα, η μηχανική τέλεση των διαδρομών σε υψηλό βαθμό επανάληψης οδηγεί σταδιακά στην εξουδετέρωση των εικόνων αυτής.

Εδώ μπορούμε να προσθέσουμε δύο όρους: την έννοια του ασύνδετου και της συνεκδοχής. Το ασύνδετο της διαδρομής είναι η συλλογή αποσπασματικών εικόνων, ορισμένες φορές διακοπτόμενης πραγματικής ροής, η οποία στο σύνολό της δημιουργεί μια νέα ατομική αίσθηση συνέχειας μέσω της σειριακής συσσώρευσης εμπειριών. Σε επίπεδο κοινότητας, τα προσωπικά ασύνδετα συντάσσουν νέες ετεροτοπίες του ίδιου τοπίου. Το φαινόμενο της συνεκδοχής παρατηρείται όταν κάποιος αναφέρεται σε κάποιο τοπόσημο της διαδρομής ή στον τελικό προορισμό της. Στην περίπτωση αυτή, η προσοχή μεταφέρεται από την πράξη της διαδρομής στον τόπο άφιξης⁶⁹.

Σε πρώτη ανάγνωση, μπορούμε να διακρίνουμε δύο βασικά κίνητρα για τα οποία ο άνθρωπος εδώ και χρόνια επιλέγει να ταξιδέψει: προκειμένου να χαράξει νέες πορείες και να ανακαλύψει νέα τοπία αλλά και για να επιστρέψει σε προηγούμενες συλλογικές μνήμες. Συγκεκριμένα, η δεύτερη περίπτωση είναι αυτή που

Χαρτογράφηση ροών προς
το El Camino de Santiago

συνδέεται περισσότερο με θρησκευτικές επιτελέσεις. Η συμβιωτική σχέση τοπίου και ανάμνησης θέσπισε σε βάθος χρόνου ορισμένες διαδρομές με συγκεκριμένο στόχο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η προσκυνηματική διαδρομή του Αγίου Ιακώβου της Κομποστέλα (ισπανικά: El Camino de Santiago, γαλλικά: Chemin de St-Jacques, αγγλικά: Way of St. James). Έχοντας διαφορετικές αφετηρίες σε χώρες της Ευρώπης αλλά κοινό τόπο κατάληξης τον Καθεδρικό Ναό του Σαντιάγο δε Κομποστέλα στη Γαλικία της βορειοδυτικής Ισπανίας η προσέλευση των προσκυνητών ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη κατά τον 11ο αι. Πλέον, αν και η διαδρομή έχει χάσει εν μέρη τον θρησκευτικό της χαρακτήρα, ορισμένα σύμβολά της όπως τα κοχύλια αποτελούν ίχνη-σύμβολα που παραμένουν στον τόπο και δηλώνουν την επανάληψη στον χρόνο. Σε αυτήν αλλά και σε άλλες περιπτώσεις, η συνεχής εκτέλεση συγκεκριμένων διαδρομών έχουν ως αποτέλεσμα την χωρική τους διασφάλιση, ακεραιότητα και προστασία.

κεφάλαιο 4^ο

- * μελέτη και αποτύπωση
_η περίπτωση της Σκιάθου

κατά την διάρκεια του ταξιδιού για την
Σκιάθο_γραμμή Βόλος-Σκιάθος

@προσωπικό αρχείο

Στην προσπάθειά μας να συλλέξουμε περισσότερες πληροφορίες αναφορικά με την κοινωνική συγκρότηση των νησιωτικών κοινοτήτων, κρίναμε απαραίτητη τη διεξαγωγή επιτόπιας έρευνας. Η αίσθηση κοινής ταυτότητας και ιστορίας, σε τόπους με ενεργά χαρακτηριστικά “νησιωτικότητας”, όπως και οι πρακτικές συλλογικής δράσης σε περιοχές με έντονη τουριστική δραστηριότητα, αποτέλεσαν βασικές προβληματικές.

Ως χώρος έρευνας, επιλέχθηκε το νησί της Σκιάθου. Η απόφαση πάρθηκε τόσο λόγω της ευκολίας προσέγγισης του νησιού από την πόλη του Βόλου, όπου διαμένουμε, όσο και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της ίδιας της κοινότητας. Η έντονη, εναλλασσόμενου χαρακτήρα τουριστική ανάπτυξη των τελευταίων χρόνων, σε συνδυασμό με τον αριθμό και το ευρύ ηλικιακό φάσμα του μόνιμου πληθυσμού, έκριναν το νησί ιδανικό για τη διεξαγωγή έρευνας, υπό τη μορφή συνεντεύξεων. Σημαντικός παράγοντας ήταν επίσης το γεγονός της διεξαγωγής του πανηγυριού για την εορτή των Εισοδίων της Θεοτόκου, στις 21 Νοεμβρίου, ως ευκαιρία άμεσης παρατήρησης της κοινοτικής λειτουργίας κατά τις χειμερινές εορταστικές περιόδους.

Οι συνεντεύξεις, ως ερευνητική προσέγγιση μέσω του λόγου, αποτελούν βασικά εργαλεία ποιοτικής αναλυτικής μεθόδου. Σύμφωνα με τις παραδοχές αυτής έχουμε επίγνωση της υποκειμενικότητας με την οποία είναι συνήθως επιφορτισμένος ο προφορικός λόγος, ο οποίος απαιτεί προσεκτική ανάγνωση κατά την ανάλυσή του, για αποφυγή συναισθηματισμών. Σημαντική είναι η ικανότητα διαφοροποίησης της εμπειρίας του πληροφορητή, ανάμεσα σε ατομικό υποκείμενο και κοινωνικό άτομο. Στόχος, μια συλλογική αναπαράσταση, με την έννοια της συγκεκριμένης και ιστορικά προσδιορισμένης διεργασίας, ως αποτέλεσμα της μετουσίωσης της ιστορικής εμπειρίας σε συλλογικό βίωμα και μνήμη, αποφεύγοντας ρομαντικές αντιλήψεις και φολκλοριστικές διαστάσεις.

Παράλληλα, οι συνεντεύξεις αποτελούν συνήθως μορφή έρευνας με έντονη αλληλεπίδραση μεταξύ ερευνητή και πληροφορητή. Η ανάλυσή τους αλλά και τα ίδια τα δεδομένα, ως προϊόντα της μεταξύ τους επικοινωνίας, μπορεί πολύ εύκολα να επηρεαστούν από τις απόψεις του πρώτου, αφού καθοδηγείται σε μεγάλο βαθμό από αυτόν. Με βάση τα παραπάνω προσπαθήσαμε για όσο το δυνατόν πιο αντικειμενική έρευνα, με περιορισμό επεμβάσεων από τη μεριά μας κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων.

Ένα ακόμη ζήτημα που προκύπτει, είναι αυτό της ομοιογένειας του δείγματος των ομιλητών μας. Αν και καταφέραμε να συνομιλήσουμε με πλήθος ατόμων από ένα ευρύ φάσμα ηλικιών, η ουσιαστική μετατροπή υποθετικών γενικεύσεων σε ικανοποιητικό σώμα δεδομένων, δεν έγινε με την συλλογή, ορισμένου ως ικανοποιητικού, πλήθους αφηγήσεων. Έγινε όταν κοινές πληροφορίες άρχισαν να εμφανίζονται στα λόγια των συνομιλητών μας, επιβεβαιώνοντας και συγκαλύπτοντας η μία την άλλη. Άλλωστε θεωρούμε πως σε αυτές τις κοινωνίες οι ατομικές εμπειρίες διαμορφώνονται από το συλλογικό, οπότε σε μεγάλο βαθμό το εκφράζουν.

Σε συνδυασμό με τις προφορικές μαρτυρίες, η συστηματική παρατήρηση καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής μας στη Σκιάθο, απέδωσε ποιοτικά δεδομένα αυθόρμητης φύσεως. Συναναστροφές, διάλογοι μεταξύ κατοίκων, κινήσεις, συμπεριφορές, στοιχεία που δεν μπορούν να προκύψουν σε πλαίσια συνέντευξης, αποτελούν μέσα διερεύνησης και συμβάλλουν στην κατανόηση της συνοχής και σύστασης της κοινότητας. Όλα ως στοιχεία έρευνας, αποτελούν στο σύνολό τους ζητήματα προς ποιοτική και ποσοτική ανάλυση, θέτοντας συνεχείς προβληματισμούς.

αριστερά: κατά την διάρκεια του ταξιδιού για την Σκιάθο_γραμμή Βόλος-Σκιάθος
δεξιά: παραλία Αχλαδιές

@προσωπικό αρχείο

Ημέρα 1η

Τρίτη 19/11, αναχώρηση από το λιμάνι του Βόλου 08.00, άφιξη στο λιμάνι της Σκιάθου 10.45.

Μεταφερθήκαμε στο σπίτι που θα μέναμε στον οικισμό Αχλαδιές, αφήσαμε τις βαλίτσες και επιστρέψαμε στην χώρα του νησιού. Επισκεφτήκαμε πρώτα τον ανεμόμυλο που βρίσκεται κοντά στην λιμνοθάλασσα και το παλιό ναυπηγείο, είχαμε διαβάσει γι αυτόν στο απόσπασμα του Παπαδιαμάντη «Ολόγυρα στην λίμνη». Μελετήσαμε τον χώρο, συλλέξαμε φωτογραφικό υλικό και βιντεοσκοπήσαμε την υπάρχουσα κατάσταση. Κάποια στιγμή, μια περαστική σταμάτησε και κάθισε για λίγο στις καρέκλες του κλειστού εστιατορίου του ανεμόμυλου. Έγινε η πρώτη γνωριμία, ρωτήσαμε την κ. Χρυσούλα εάν έχει λίγο χρόνο να μας μιλήσει, την ενημερώσαμε για την ηχογράφιση και για τον σκοπό της έρευνάς μας. Ξεκινήσαμε με κάποιες κατευθυντήριες ερωτήσεις που είχαμε επιλέξει, μας μίλησε για την οικογένειά της, και σταδιακά άρχισε να εκφράζει τους προβληματισμούς της για το νησί σε σχέση με τον τουρισμό και την πρωτογενή παραγωγή. Ανέφερε πολλές μνήμες από παλιές γιορτές και έθιμα του νησιού που έχουν πλέον σταματήσει. Όταν η συζήτηση ολοκληρώθηκε, μας πρότεινε να μιλήσουμε με την κ. Δέσποινα, εικαστικός του νησιού και ξαδέρφη της, θα την συναντούσαμε στο Πολιτιστικό Κέντρο. Μας ενημέρωσε για μια εκδήλωση που θα γινόταν την Παρασκευή και θα μαζευόταν οι περισσότεροι κάτοικοι. Μας έδωσε το τηλέφωνό της και κανονίσαμε προφορικά νέα συνάντηση.

Κατευθυνθήκαμε προς το Γυμνάσιο και Λύκειο Σκιάθου, λίγο πριν την λήξη της σχολικής μέρας. Είχαμε ραντεβού με την κ. Μαλαμώ, καθηγήτρια, σύζυγος του διευθυντή και μόνιμη κάτοικος του νησιού. Όταν φτάσαμε στο σχολείο συναντήσαμε τον διευθυντή, κάποιους ακόμα καθηγητές - ντόπιοι και μη - και πήγαμε σε μία άδεια αίθουσα για να μιλήσουμε. Ορισμένοι μαθητές ήταν ακόμα στον προαύλιο χώρο του σχολείου. Με βάση πάλι τις ερωτήσεις που είχαμε θέσει ξεκίνησε η κ. Μαλαμώ να μας μιλάει αρχικά για τις αναμνήσεις της από παλιά, για ιστορίες που έχει ακούσει αλλά καθώς αυτά δεν ήταν τόσο έντονα η συζήτηση μεταφέρθηκε στο σήμερα. Σχολίασε την στάση των νέων, γνωρίζει τις ασχολίες τους τόσο από τους μαθητές της όσο και από τα ίδια της τα παιδιά. Μας μίλησε για τις δυσκολίες του χειμώνα, τις ελλείψεις και την απομόνωση, όχι μόνο εξαιτίας της απόστασης του νησιού από τον Βόλο αλλά και λόγω της αποστασιοποίησης των

ο χώρος γύρω από τον ανεμόμυλο κοντά στο παλιό ναυπηγείο, το καλοκαίρι λειτουργεί εστιατόριο

@προσωπικό αρχείο

μόνιμων κατοίκων από τα κοινά. Η συζήτηση ολοκληρώθηκε, μας ενημέρωσε και αυτή για την επικείμενη εκδήλωση στο Πνευματικό κέντρο και μας έδειξε την αφίσα.

Ξεκινήσαμε να περπατάμε στον κεντρικό πεζόδρομο της Παπαδιαμάντη, όλα τα καταστήματα πλην των μίνι μάρκετ, ενός ταχυφαγείου και μιας καφετέριας ήταν κλειστά. Ελάχιστοι κάτοικοι περπατούσαν ή κυκλοφορούσαν με μηχανάκια. Κάποια στιγμή όπως περπατούσαμε ακούσαμε ήχους από τραγούδι, προσπαθήσαμε να καταλάβουμε από πού προερχόταν και αν είναι από κάποιο μαγαζί. Καταλήξαμε πάλι στην Παπαδιαμάντη, στο ανοιχτό ταχυφαγείο μια παρέα 4 ανδρών -3 πιο ηλικιωμένοι και ένας λίγο πιο νέος-τραγουδούσε και έπινε κρασί. Καθίσαμε για στάση και για να τους προσεγγίσουμε. Χωρίς να θέλουμε να τους διακόψουμε περιμέναμε λίγο μέχρι να σταματήσουν το τραγούδι και έγινε η πρώτη γνωριμία, μιλήσαμε κυρίως με τον πιο νέο της παρέας, του αναφέραμε περιληπτικά το θέμα της έρευνάς μας και πως θα κάνουμε την διαδρομή για το μοναστήρι την επόμενη μέρα την παραμονή της γιορτή της Παναγίας Κουνίστρας μαζί με όλο το χωριό. Μετά από λίγο έφυγαν ο καθένας για το σπίτι του, ήταν αργά το μεσημέρι, είπαμε πως θα μιλήσουμε στην διαδρομή ξανά.

Συνεχίσαμε να περπατάμε στην χώρα, οδηγηθήκαμε παραλιακά προς το Μπούρτζι, εκεί βρίσκεται τώρα το Πολιτιστικό

Κέντρο του νησιού και το ναυτικό μουσείο. Περιπατούσαμε περιμετρικά και από το μικρό ανοιχτό θέατρο είδαμε πως κάποιος ήταν μέσα στον χώρο εκδηλώσεων. Βρήκαμε την είσοδο και χτυπήσαμε την πόρτα. Η κ. Δέσποινα είναι ντόπια εικαστικός του νησιού, έλειπε ωστόσο αρκετά χρόνια. Εκείνη την περίοδο είχε αναλάβει σε συνεργασία με τον Δήμο Σκιάθου την χριστουγεννιάτικη διακόσμηση του νησιού, μορφές εμπνευσμένες από τα κείμενα του Παπαδιαμάντη ζωγραφισμένες με το χέρι πάνω σε λεπτό ξύλο κατασκευών. Ξεκινήσαμε να μιλάμε, ωστόσο η συζήτηση εξελίχθηκε σε παρουσίαση των έργων της, μας εξήγησε αναλυτικά την προέλευση όλων των χαρακτήρων, τον στολισμό της Παπαδιαμάντη και του Πολιτιστικού Κέντρου την ημέρα έναρξης των εορταστικών εκδηλώσεων. Η συζήτηση διακόπηκε όταν μια φίλη της ήρθε να την χαιρετήσει, μιλήσαμε λίγο και μας προσκάλεσε στην πρόβα της χορωδίας των γυναικών στην διπλανή αίθουσα του Ναυτικού Μουσείου. Μετά από λίγο ήρθε ένας ακόμα φίλος της κ. Δέσποινας, ο κ. Αντώνης, μουσικός και συνθέτης του νησιού, υπεύθυνος για την χορωδία. Του εξηγήσαμε το θέμα, μιλούσαμε γενικά όλοι μαζί, η συζήτηση είχε αποκτήσει γενικές διαστάσεις. Μας προσκάλεσε και αυτός στην συνάντηση της χορωδίας το βράδυ. Η συζήτηση σταμάτησε για να συνεχίσει η κ. Δέσποινα την προετοιμασία του στολισμού.

Φεύγοντας περάσαμε από την αίθουσα του Ναυτικού Μουσείου που στεγάζει την χορωδία, η πρόβα δεν είχε ξεκινήσει. Μας προσκάλεσαν για ποτό μετά την πρόβα. Ήταν αργά και εξαιτίας της κούρασης αποφασίσαμε να προλάβουμε το τελευταίο δρομολόγιο του ΚΤΕΛ.

Κατευθυνθήκαμε προς την στάση, μία ακόμα γυναίκα περίμενε μαζί μας. Εκεί είδαμε πολλές αφίσες διαφόρων εκδηλώσεων, πρόσφατες και μη. Μπήκαμε στο λεωφορείο, ο οδηγός είχε μαζί και τον σκύλο του. Φτάσαμε σπίτι, προγραμματίσαμε τί έχουμε να κάνουμε την επόμενη μέρα, αδειάσαμε τις κάρτες μνήμης.

το παλιό ναυπηγείο της Σκιάθου

@προσωπικό αρχείο

Ημέρα 2η

Ξυπνήσαμε, ετοιμαστήκαμε και κατεβήκαμε στην παραλία των Αχλαδιών, τα σπίτια μπροστά στην παραλία φαίνονται εξοχικές κατοικίες, ένα εστιατόριο είναι κλειστό. Στο βάθος απέναντι φαίνεται η Σκόπελος και η νησίδα Τσουγκριά. Κατεβήκαμε στην χώρα και επισκεφθήκαμε πάλι τον ανεμόμυλο και την περιοχή του παλιού ναυπηγείου, αυτή την φορά πιο στοχευμένα. Κινηθήκαμε ανάμεσα στα καΐκια που ήταν στην στεριά για επισκευές ή απλά οι ιδιοκτήτες τους έχουν σταματήσει να τα λειτουργούν. Διαβάσαμε και πάλι το απόσπασμα του Παπαδιαμάντη που αναφέρεται στην διαδικασία ναυπήγησης των καϊκιών, μιας μικρής τελετουργίας της τότε τοπικής κοινότητας. Ακουγόντουσαν ήχοι μερικών μηχανημάτων εκφόρτωσης από ένα μεγάλο πλοίο.

Πήγαμε και πάλι προς το κέντρο γιατί θα ξεκινούσε η λειτουργία της εκκλησίας Παναγίας Λημνιάς από όπου και θα ξεκινούσε η διαδρομή με την εικόνα. Οι καμπάνες ξεκίνησαν να χτυπούν πριν να φτάσουμε, προσπαθούσαμε να συναντήσουμε κάποιον ντόπιο να μας οδηγήσει καθώς δεν είχαμε ξαναπάει. Όταν φτάσαμε η λειτουργία είχε ξεκινήσει, μπήκαμε για λίγο στον ναό, μετά καθίσαμε στον προαύλιο χώρο μαζί με αρκετό κόσμο. Συναντήσαμε και πάλι την κ. Δέσποινα. Παρατηρούσαμε τους κατοίκους, πολλοί από αυτούς ντυμένοι με επίσημα ρούχα, άλλοι με πιο αθλητική ενδυμασία, μερικοί και τα δύο ταυτόχρονα. Υποθέσεις για την διαδρομή που θα ακολουθήσει.

Η λειτουργία τελείωσε και ο κόσμος βιαστικά βγήκε έξω, οι ιερείς και η εικόνα μπροστά, ακολουθούν ο δήμαρχος και εκπρόσωποι της αστυνομίας και το κοινό. Αποφασίσαμε να χωριστούμε ώστε να καλύψουμε όλα τα στάδια της διαδρομής. Προχωρώντας, φτάσαμε σε ένα μεγάλο άνοιγμα, δημόσιος χώρος στάθμευσης δίπλα στο νεκροταφείο. Εκεί υπήρχε περισσότερος κόσμος που περίμενε την εικόνα. Συναντήσαμε και έναν από τους ηλικιωμένους άνδρες που είχαμε γνωρίσει την προηγούμενη μέρα. Η εικόνα στο κέντρο και όλοι μαζεύτηκαν για να την προσκυνήσουν. Κάποια στιγμή το σύστημα των προσκόπων έκανε αλυσίδα περιμετρικά της εικόνας, ο ιερέας καθόριζε την σειρά των πιστών, πολλοί από αυτούς βιντεοσκοπούσαν το συμβάν. Παράλληλα, ακουγόντουσαν πυροβολισμοί από κάποια απόσταση, βλέπαμε τα φυσίγγια στο έδαφος.

Η εικόνα προχώρησε, κάτοικοι βγήκαν στα μπαλκόνια τους και ορισμένοι είχαν ξεκινήσει ήδη να αναχωρούν προς το μονοπάτι. Σε ένα ύψωμα στην είσοδο της χώρας συναντήσαμε τον κόσμο

τμήμα της διαδρομής για το μοναστήρι της Παναγίας Κουνίστρας

@προσωπικό αρχείο

που πυροβολούσε στον αέρα, κυρίως νέοι και έφηβοι, λίγοι μόνο ηλικιωμένοι. Ο περισσότερος κόσμος ήταν συγκεντρωμένος εκεί. Παρατηρήσαμε κόσμο να αναφέρεται σε ένα συγκεκριμένο γνωστό πρόσωπο της τηλεόρασης, όλοι ήθελαν να του μιλήσουν, μάθαμε πως πηγαίνει κάθε χρόνο στην γιορτή της Παναγίας. Ο κόσμος προχώρησε, πολλοί δεν περίμεναν την εικόνα, δημιουργούσαν μικρές ομάδες ατόμων ή περπατούσαν μεμονωμένα. Όσοι ακολουθούσαν τον ρυθμό της εικόνας περιμένουν να περάσει από τα χέρια τους, στόχος τους είναι να την κρατήσουν τουλάχιστον 3 φορές μέχρι να φτάσει στο μοναστήρι. Η εικόνα άλλαξε συνεχώς χέρια και ένας κάτοικος φάνηκε να συντονίζει την διαδικασία.

Το κομμάτι του ασφαλτοστρωμένου δρόμου τελείωσε, ακολουθούσε ανηφορική διαδρομή σε στενό δρόμο. Συναντήσαμε κόσμο που περπατά χωρίς παπούτσια παρόλου που το έδαφος δεν ήταν κατάλληλο. Πλέον οι κατοικίες ήταν λιγότερες και το μονοπάτι μετατράπηκε χωμάτινο και σε ορισμένα σημεία ήταν στρωμένο με μεγάλες πέτρες. Δεξιά και αριστερά λίγες κατοικίες -εξοχικές και μη-, ξενοδοχεία και ενοικιαζόμενα δωμάτια. Ανα διαστήματα υπήρχαν μικρά σημεία/στάσεις όπου ο κόσμος σταματούσε για να ανασυγκροτηθεί, συνήθως δίπλα σε κάποια πέτρινη βρύση. Επιθυμητό σημείο για αναμνηστική φωτογραφία με την εικόνα.

Πρώτη μεγάλη στάση το παρεκκλήσι του Αγ. Ιωάννη Δαμασκηνού, δίπλα σε ένα κλειστό ξενοδοχείο, ο κόσμος περίμενε μέχρι να φτάσει η εικόνα και να τελεστεί τρισάγιο. Ακολουθούσε κατηφορική διαδρομή με έντονη θαμνώδη βλάστηση. Στο βάθος φαινόταν το μονοπάτι που ανηφόριζε και πάλι. Ο κόσμος συνέχισε να περπατά πάλι σε μικρές ομάδες ή με διαφορετικούς ρυθμούς. Επόμενη στάση σε ένα ακόμα παρεκκλήσι, ίδια διαδικασία.

Κατά τη διάρκεια της διαδρομής ορισμένοι συλλέγουν κούμαρα, οι γονείς εξηγούν στα παιδιά τους πώς να τα αναγνωρίζουν, μικρά διαλείμματα για ξεκούραση σε σημεία με θέα που έχουν τοποθετηθεί παγκάκια. Ξεκίνησε μικρής διάρκειας ήπια βροχή, οι περισσότεροι ήταν εφοδιασμένοι με αδιάβροχα και ομπρέλες, όσοι δεν είχαν χρησιμοποιούσαν μαντίλια ή καπέλα. Τελευταία στάση πριν το μοναστήρι σε ένα ακόμα παρεκκλήσι, ακούστηκαν ήχοι από πυροβολισμούς.

Πριν κατέβουμε τα σκαλιά που οδηγούν στο προαύλιο του μοναστηριού, παρατηρήσαμε πολλά σταθμευμένα αυτοκίνητα και ένα λεωφορείο. Μια μικρή ομάδα νέων ανδρών και εφήβων πυροβολούν στον αέρα με κυνηγετικά όπλα, επανάληψη της αρχής. Ακούγεται πολύ φασαρία, κόσμος να συζητάει. Συναντήσαμε ένα κορίτσι που κρατούσε μαζεμένα μεγάλα μανιτάρια. Έξω από την είσοδο του μοναστηριού υπήρχε κόσμος μαζεμένος, περνώντας κάτω από την στοά, πλήθος κόσμου συγκεντρωμένο, μέρος για να αφήνουν τις λαμπάδες και τα κεριά. Το μοναστήρι αποτελείται από τον κεντρικό μικρό ναό, παλιά κελιά μοναχών περιμετρικά και πάνω από την στοά της εισόδου και παλιό οστεοφυλάκιο πιο ψηλά. Τα παλιά κελιά στο βάθος είναι πλέον βοηθητικοί χώροι,

τμήμα της διαδρομής για το μοναστήρι της Παναγίας Κουνίστρας

@προσωπικό αρχείο

όψη του μοναστηριού από το ύψος των κελιών πάνω από την είσοδο

@προσωπικό αρχείο

κάποιες γυναίκες ετοιμάζαν ελληνικό καφέ σε χάρτινα ποτήρια, προσέφεραν νερό, κουλούρια και λουκούμια.

Η εικόνα έφτασε, ακούστηκε η καμπάνα να χτυπά και αφού εισέλθει στον κύριο ναό ακολούθησε ο κόσμος για να παρακολουθήσει την λειτουργία. Ο ναός είναι μικρός επομένως μοιράστηκε στα επιμέρους κελιά, κάθισε στο προαύλιο ή στον χώρο πριν την είσοδο. Στο πρώτο κελί που μπήκαμε, βρίσκονται κυρίως γυναίκες με μικρά παιδιά, ένα μεγάλο κεντρικό τραπέζι και κόλλυβα για το τέλος της λειτουργίας. Στο υπόλοιπο μισό, εκεί που βρίσκεται η εστία, παρέες εφήβων μαζεμένες, δυνατές φωνές και παιχνίδια με τράπουλα. Στο επόμενο κελί, πάλι παρέες εφήβων, πιθανόν λίγο μεγαλύτερης ηλικίας μας έδειξαν ότι δεν είμαστε ευπρόσδεκτες και δεν μας επιτράπηκε η είσοδος. Ακριβώς απέναντι, ανεβαίνοντας στα κελιά πάνω από την στοά, βρίσκεται ένα μικρό κελί με εστία, έφηβοι ήταν μαζεμένοι, δεν υπάρχει φωτισμός και ακούγεται δυνατά μουσική από φορητό ηχείο ή κινητό.

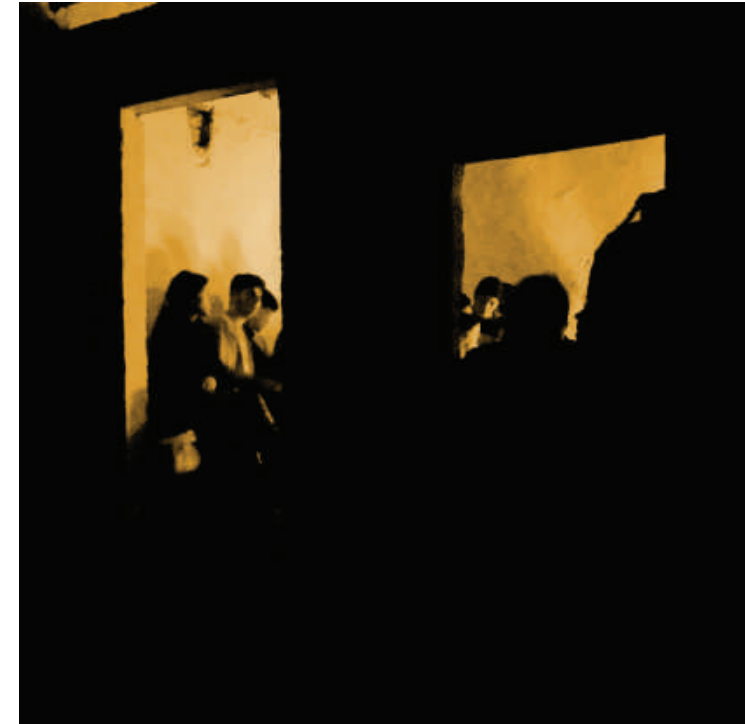
Συναντήσαμε την Βανέσα, φοιτήτρια που πλέον μένει στην Αθήνα. Βγήκαμε στα σκαλιά έξω από το μοναστήρι και αρχίσαμε να μιλάμε. Μας εξήγησε για το πώς θυμάται την γιορτή όταν αυτή

ήταν έφηβη: οι νεότεροι φρόντιζαν να εξασφαλίσουν το κελί που ήθελαν, τα κελιά χωριζόντουσαν ηλικιακά. Έψηναν σε σχάρες στο τζάκι από κάθε κελί, υπήρχε βοήθεια από τους μεγαλύτερους. Υπήρχε κρασί και κιθάρες για μουσική αλλά δεν ενοχλούσαν ποτέ την διαδικασία της λειτουργίας. Έφευγαν από εκεί ξημερώματα με αυτοκίνητα.

Μπήκαμε ξανά στο μοναστήρι, ο κόσμος έχει μειωθεί αρκετά και ο δήμος έχει ορίσει επιπλέον δρομολόγια ΚΤΕΛ για την επιστροφή. Όσοι έμειναν για την ολονυχτία, θα επιστρέψουν την εικόνα μέσω της ίδια διαδρομής στην χώρα της Σκιάθου για να τελεστεί πρωινή λειτουργία στην εκκλησία από όπου ξεκίνησε. Η Βανέσα μας επέστρεψε σπίτι οδικώς, μας έδειξε το σπίτι της, το είχαμε συναντήσει ήδη μια φορά πριν στην διαδρομή και μας είπε πως ο πατέρας της συνηθίζει να ετοιμάζει πρωινό και καφέ στον κήπο για όσους επιστρέφουν εκείνη την ώρα από το μοναστήρι.

δεξιά: το κελί πάνω από την στοά της εισόδου

@προσωπικό αρχείο

Ημέρα 3η

Ημέρα αργίας για την Σκιάθο, πηγαίνουμε στην στάση για το υπεραστικό ΚΤΕΛ, δεν ήρθε ποτέ. Αποφασίζουμε να κάνουμε οτοστόπ και μια οικογένεια με ένα μικρό κορίτσι μας μεταφέρει μέχρι την χώρα, από την προφορά καταλαβαίνουμε πως ίσως δεν είναι Έλληνες. Η πρωινή λειτουργία έχει τελειώσει και ο περισσότερος κόσμος έχει κάτσει στις παραλιακές καφετέριες, ο καιρός είναι ανοιξιάτικος. Στους δρόμους της χώρας δεν κυκλοφορεί αρκετός κόσμος ωστόσο συναντάμε την κ. Κατερίνα, είχαμε μιλήσει ξανά πριν να φτάσουμε Σκιάθο. Είναι πρόεδρος του πολιτιστικού συλλόγου «Η Σκιάθος», ενεργό μέλος του συστήματος προσκόπων και αρχιτέκτονας -πριν κάποια χρόνια δίδασκε το μάθημα της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής του 20ου αι. Δεν μιλήσαμε πολύ γιατί την περίμενε η οικογένειά της αλλά μας σύστησε στον ιερέα του ναού, ο ίδιος μας προσκάλεσε στον εσπερινό για να μιλήσουμε περισσότερο.

Ξεκινήσαμε να κάνουμε βόλτες μέσα στην χώρα, κατευθυνθήκαμε προς τις πλάκες, το κοντινότερο σημείο για μπάνιο. Συνεχίσαμε να περπατάμε μέσα στα στενά και καταλήξαμε και πάλι στην Παπαδιαμάντη, περνώντας από το ταχυφαγείο η ίδια παρέα ήταν εκεί και μας προσκάλεσε να κάτσουμε μαζί τους. Ξεκίνησαν να μας λένε ιστορίες από τα ταξίδια τους – όλοι ήταν ναυτικοί παλιά – για την σχέση με την οικογένειά τους, τις γυναίκες τους και τις καλοκαιρινές διακοπές τους. Στο τέλος τραγούδησαν και πάλι.

Συνεχίσαμε να περπατάμε προς τον ανεμόμυλο που είχαμε δει ψηλά στην χώρα όταν φτάναμε στο νησί με το πλοίο. Συναντήσαμε μια ηλικιωμένη γυναίκα να κάθεται στα σκαλιά έξω από το σπίτι της, φαινόταν να έχει διάθεση για κουβέντα και καθίσαμε να της μιλήσουμε. Η κ. Ελπίδα μας μίλησε για όσα θυμάται από τους ενεργούς μύλους του νησιού, την αναμονή, την διαδικασία, την κατάστασή τους τώρα. Κατέληξε να μας μιλάει για τα παιδιά και τα εγγόνια της. Τέλος, μας εξήγησε πώς θα φτάσουμε στον ανεμόμυλο που ψάχναμε.

Φτάνοντας στον ανεμόμυλο, ανεβήκαμε κάποια σκαλιά και η είσοδος σε αυτόν ήταν κλειστή καθώς πλέον είναι εστιατόριο που λειτουργεί μόνο το καλοκαίρι. Υπήρχαν κάμερες σε εμφανή σημεία. Τραβήξαμε μερικές φωτογραφίες και φύγαμε.

Πήγαμε να συναντήσουμε τον παπά-Γιώργη μετά το τέλος του εσπερινού. Ο ναός δεν είχε κόσμο, 3-4 άτομα μόνο. Μας μίλησε για την ιστορία του ναού, τις εικόνες και το τέμπλο. Πρότεινε να

περιοχή "Πλάκες"

@προσωπικό αρχείο

επόμενες σελίδες

1. είσοδος προς τον ανεμόμυλο στην κορυφή της χώρας
2. ανηφορικός δρόμος για τον ανεμόμυλο

@προσωπικό αρχείο

συνεχίσουμε την κουβέντα μας στο Πνευματικό Κέντρο. Ένας μεγάλος τοίχος ήταν γεμάτος φωτογραφίες από την παλιά Σκιάθο, γλέντια, πανηγύρια, επιτάφιοι, πικ νικ στα χωράφια, συλλογή των ελιών, ο παραδοσιακός χορός «καμάρα», καΐκια στο ναυπηγείο, ψαράδες και ναυτικοί. Ξεκίνησε να μας μιλάει για τις συνήθειες των ανθρώπων τότε και τώρα, πώς γιορτάζουν την πολιούχο Παναγία, την διαδρομή για τον παλιό ναό του Χριστού στο κάστρο και την λειτουργία εκεί. Υπάρχει επίσης μια αίθουσα αγιογραφίας και το γραφείο δίπλα στην είσοδο. Ανεβαίνοντας στον επόμενο όροφο, ένα μέρος έχει διαμορφωθεί σαν μουσείο, αντικείμενα καθημερινής χρήσης, γεωργικά βοηθήματα, φορεσιές, όλα είναι από δωρεές κατοίκων του νησιού. Δίπλα η αίθουσα εκδηλώσεων, εκεί όπου γίνονται όλες οι βραδιές ανάγνωσης Παπαδιαμάντη και Μωραϊτίδη, και ένα μικρό δωμάτιο όπου γίνονται μαθήματα εκκλησιαστικής μουσικής. Ανεβαίνοντας και άλλο μας δείχνει από μακριά στασίδια του παλιού ναού και την κολυμπήθρα που βαφτίστηκε ο Παπαδιαμάντης. Πριν να φύγουμε μας έδωσε ένα βιβλίο με συλλογές από παραδοσιακά τραγούδια του νησιού, ένα λεύκωμα με φωτογραφικό υλικό δικό του και του γιου του πατέρα Νικόλαου, και ένα DVD με διηγήσεις από το Πάσχα στην Σκιάθο.

Είχε αρχίσει να βρέχει και πήγαμε να πάρουμε ταξί για την επιστροφή, δεν υπήρχε κανένας να κυκλοφορεί. Τελικά πέρασε ο παπα-Γιώργης και μας είπε πως περιμένει τον γιο του να έρθει να τον πάρει οπότε και προσφέρθηκε να μας μεταφέρει αυτός. Στη διαδρομή συζητούσαμε για την φοιτητική ζωή και την εργασία μας.

Ημέρα 4η

Κατεβήκαμε και πάλι στην χώρα το πρωί καθώς είχαμε ραντεβού με τον κ. Γιάννη, ιδρυτή του Μουσείου Ναυτικής και Πολιτιστικής Παράδοσης Σκιάθου και πρώην ναυτικός. Τον συναντήσαμε στο χώρο του μουσείου, ένα ισόγειο μικρό κτίσμα στο λιμάνι με τα καϊκία. Ξεκινήσαμε να μιλάμε, με βάση πάλι τα ερωτήματα που μας απασχολούσαν αλλά χωρίς να θέλουμε να κατευθύνουμε την κουβέντα. Ο κ. Γιάννης σχολίασε έντονα την επιρροή του τουρισμού στο νησί, την αλλαγή στις συνήθειες των κατοίκων αλλά επικεντρώθηκε κυρίως στην παρακμή της αλιείας και τις καταστροφές των παραδοσιακών καϊκιών. Μας έδειξε και το συλλεκτικό λεύκωμα του Μουσείου με φωτογραφίες από το ναυπηγείο και καταγραφή των καϊκιών που κατασκευάστηκαν σε αυτό. Μέσα σε αυτό μας έδειξε και φωτογραφία από την κατασκευή παλιού καϊκιού της οικογένειας της Αλεξάνδρας.

Τελειώσαμε την κουβέντα μας και μετά καθίσαμε μαζί με την μαμά της Αλεξάνδρας στο μοναδικό παραλιακό τσιπουράδικο που ήταν ανοιχτό. Στο βάθος φαινόταν το τελευταίο καϊκι που λειτουργεί ακόμα στο νησί και το πλοίο από Βόλο. Η Μυρτώ και η μαμά της Αλεξάνδρας θα γύριζαν πίσω με αυτό.

Το βράδυ της ίδιας μέρας ήταν η εκδήλωση στο Πνευματικό Κέντρο. Ο παπά-Γιώργης αφηγήθηκε ιστορίες από την παιδική του ηλικία όπου και γνώρισε τον Παπαρήγα, μία από τις σημαντικές προσωπικότητες του νησιού μαζί με τον Παπαδιαμάντη και τον Μωραϊτίδη. Συμμετείχε επίσης η εκκλησιαστική χορωδία των ανδρών αλλά και του Συλλόγου γυναικών. Μετά το τέλος της εκδήλωσης υπήρχε καφές, τσάι και χυμός, μιλήσαμε για λίγο με την κ. Μαρία, μέλος του Συλλόγου γυναικών. Μας είπε για την «καμάρα» και τι θυμόταν από τις αποκριάτικες γιορτές.

Είχε νυχτώσει και ανεβήκαμε και πάλι στην μικρή πλατεία του Αγ. Νικολάου, φαινόταν όλη η χώρα από εκείνο το σημείο και η οδός Παπαδιαμάντη φωτισμένη.

δεξιά: καϊκία στο λιμάνι μπροστά από το Μουσείο Ναυτικής και Πολιτιστικής Παράδοσης Σκιάθου

@προσωπικό αρχείο

Ημέρα 5η

Μεταφερθήκαμε στην χώρα με τις αποσκευές μας. Περάσαμε αρχικά από το σημείο που μας είχαν πει ότι παλιά γινόντουσαν οι «παράγκες» - παλιά γιορτή όπου οι παραγωγοί έστηναν σε προσωρινούς πάγκους τα προϊόντα τους, υπήρχε φαγητό, κρασί και χορός. Πλέον είναι παιδική χαρά. Προχωρήσαμε προς το σπίτι της κ. Χρυσούλας, μας περίμενε για καφέ. Η συζήτηση αυτή την φορά ήταν περισσότερο κοινωνικού περιεχομένου. Δυσανασχέτησε όταν αναφέρθηκε στα bar και τα club του νησιού, τον θόρυβο που προκαλούν τους καλοκαιρινούς μήνες.

Μετά από λίγο χαιρετηθήκαμε και πήγαμε να συναντήσουμε τον κ. Ortwin, πρώην Γερμανός τουρίστας και πλέον μόνιμος κάτοικος του νησιού μαζί με την γυναίκα του. Είναι ο υπεύθυνος του πεζοπορικού συλλόγου, έχει χαρτογραφήσει και διατηρεί τα περισσότερα μονοπάτια του νησιού, οργανώνει κάθε Κυριακή διαδρομές για τους κατοίκους αλλά και ξεναγήσεις το καλοκαίρι για τους τουρίστες. Μας μίλησε για τις διαδρομές στο νησί, τα βότανα αναγνωρίζει σε αυτές και το πως τα έχει εντάξει στην διατροφή του. Τέλος μας έδωσε και έναν οδηγό με τα μονοπάτια του νησιού και τα φαρμακευτικά βότανα, το οποίο έχει γράψει ο ίδιος.

δεξιά: θέα της Χώρας από το πλοίο_γραμμή
Σκιάθος-Βόλος

Σάββατο 23/11, επιστροφή στον Βόλο.

@προσωπικό αρχείο

Πληροφορίες διαδρομής

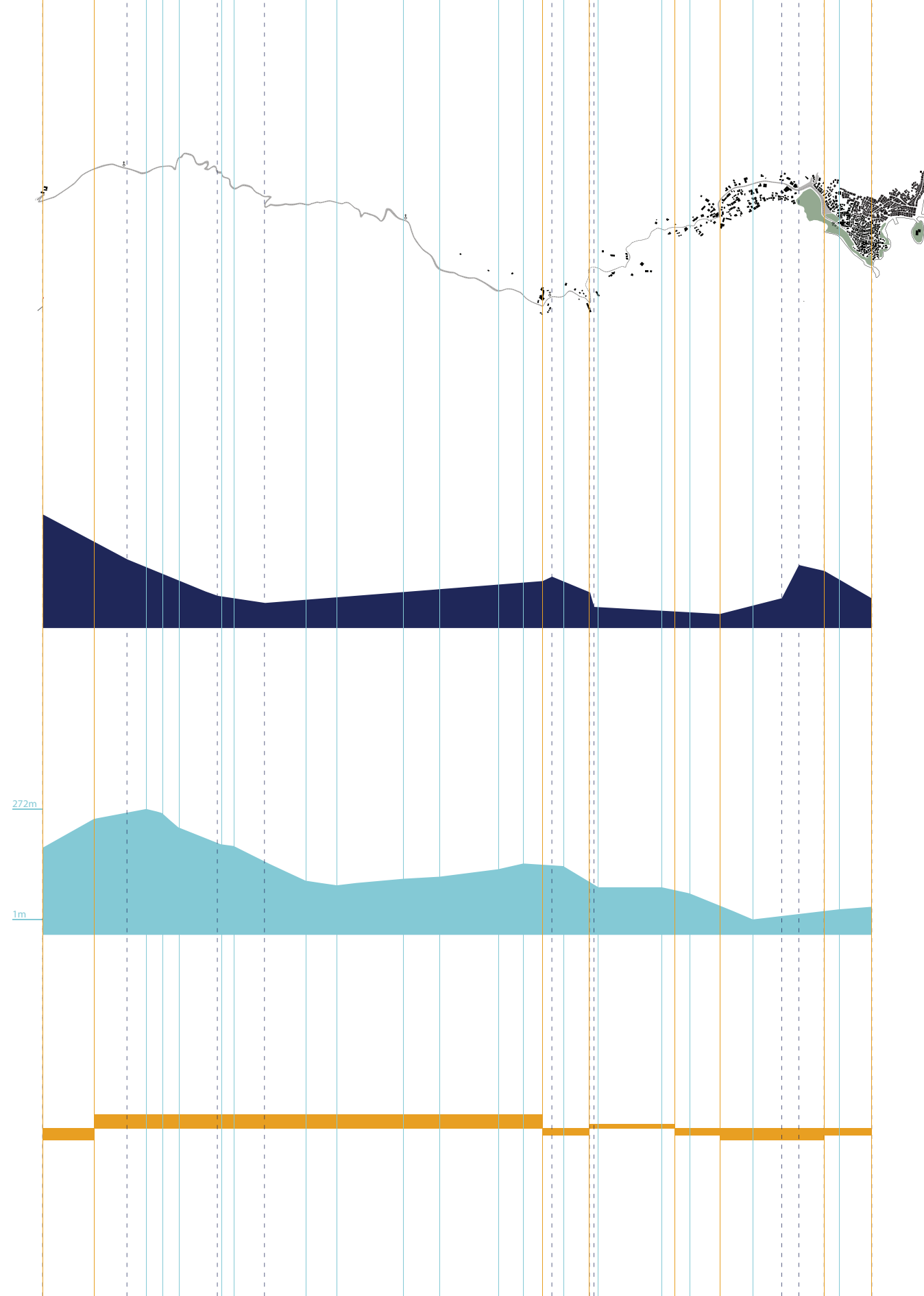
↔ 6,2 km ⌚ ~ 3 h, 30 min ↑ 335 m ↓ 184 m

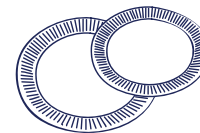
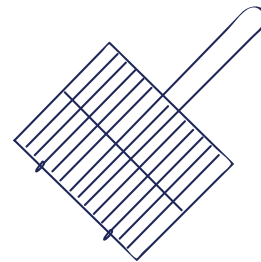
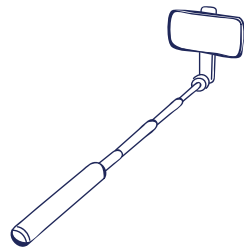
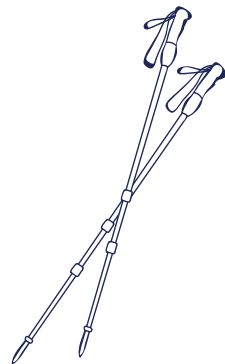
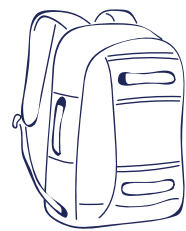
Τα διαγράμματα μελετούν την πορεία της διαδρομής για το μοναστήρι στην Σκιάθο.

διάγραμμα (α): αφορά τις πληθυσμιακές συγκεντρώσεις σε διαφορετικά σημεία στο σύνολο της διαδρομής. Οι συγκεντρώσεις αυτές είναι περισσότερο ποιοτικές καθώς δεν μπορούσαμε να υπολογίσουμε ακριβώς το πλήθος κατά τη διάρκεια του πανηγυριού.

διάγραμμα (β): αφορά τις υψομετρικές διακυμάνσεις

διάγραμμα (γ): αφορά τις διαφορετικές υλικότητες του εδάφους, περιλαμβάνει με την ακόλουθη σειρά: αρχικά πλακόστρωτο πεζόδρομο, ασφαλτοστρωμένο κεντρικό δρόμο, μονοπάτι με χυτό σκυρόδεμα, λιθόστρωτο μονοπάτι, ασφαλτοστρωμένο δρόμο, χωμάτινο δρόμο και τέλος ξανά ασφαλτοστρωμένο τμήμα.

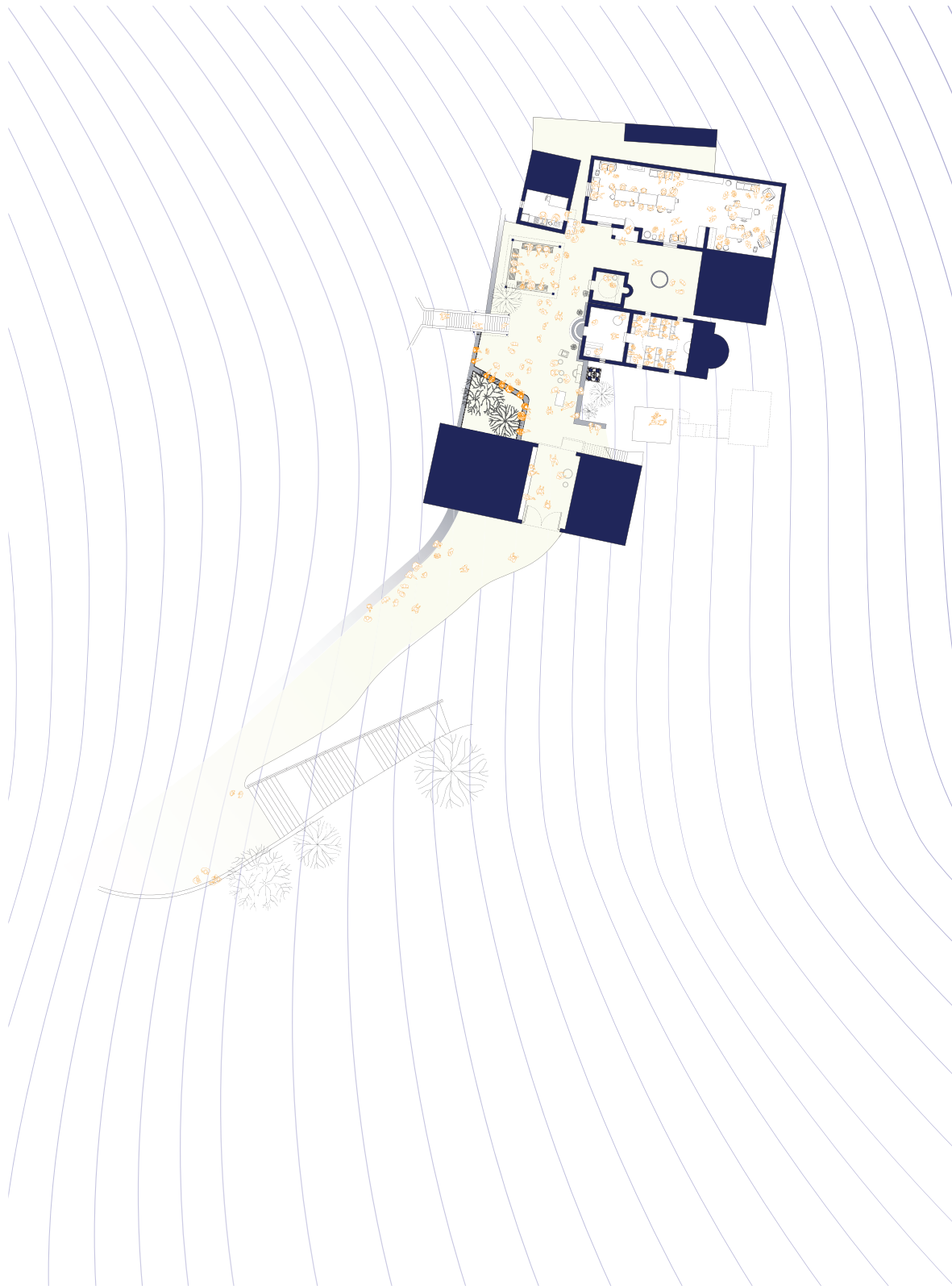

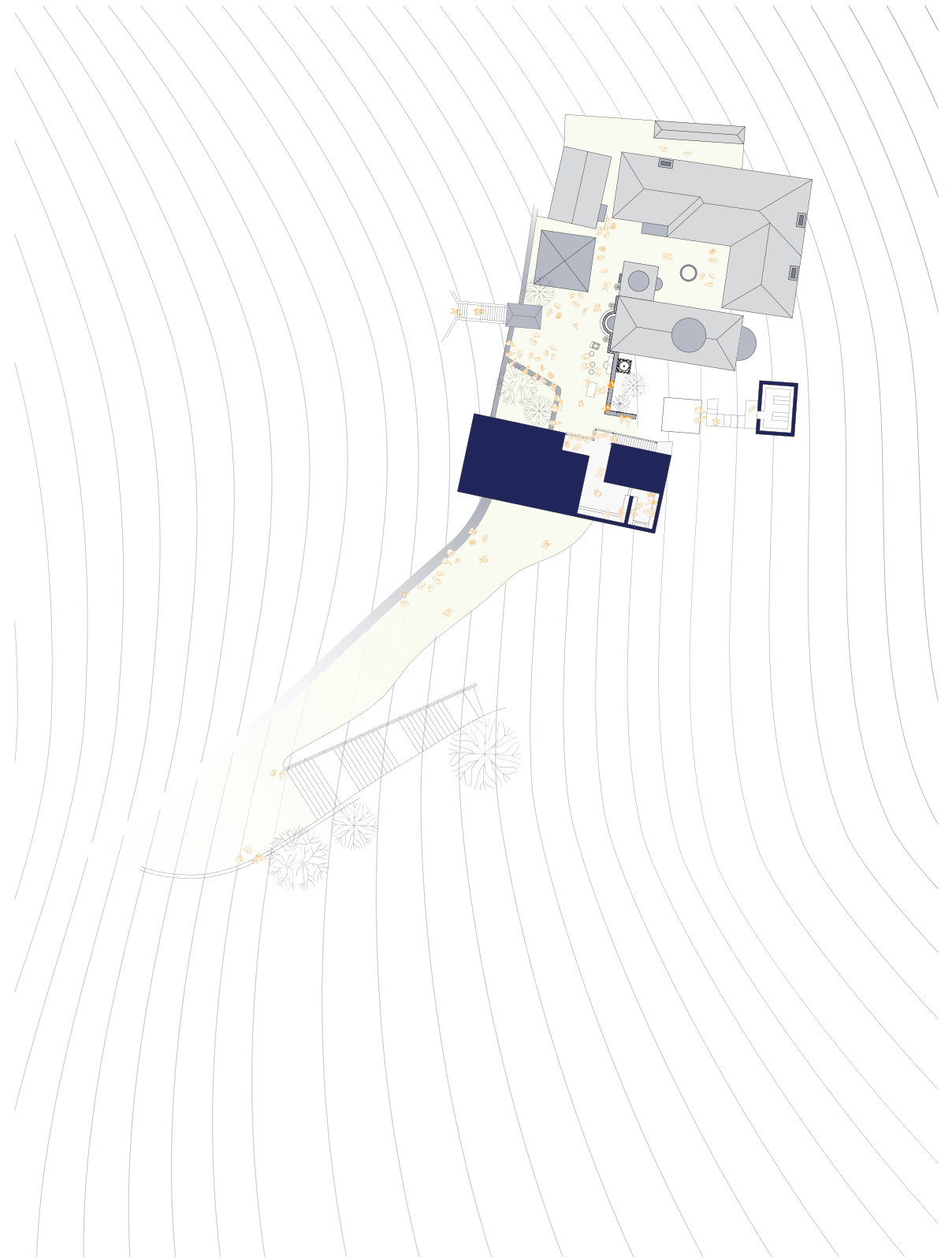
Κατάλογος αντικειμένων

αριστερά: προσωπικά αντικείμενα και ενδυμασία που καταγράψαμε κατά την διάρκεια της διαδρομής προς το μοναστήρι

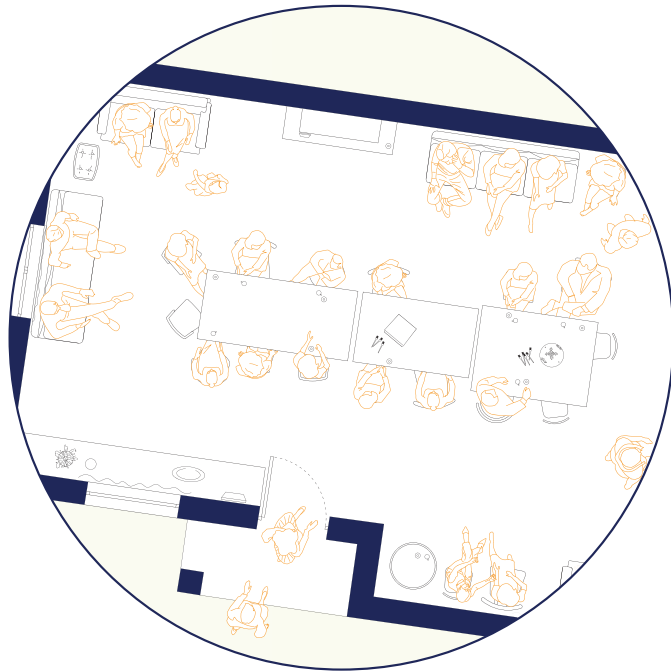
κάτω: αντικείμενα και τρόφιμα στον ευρύτερο χώρο του μοναστηριού

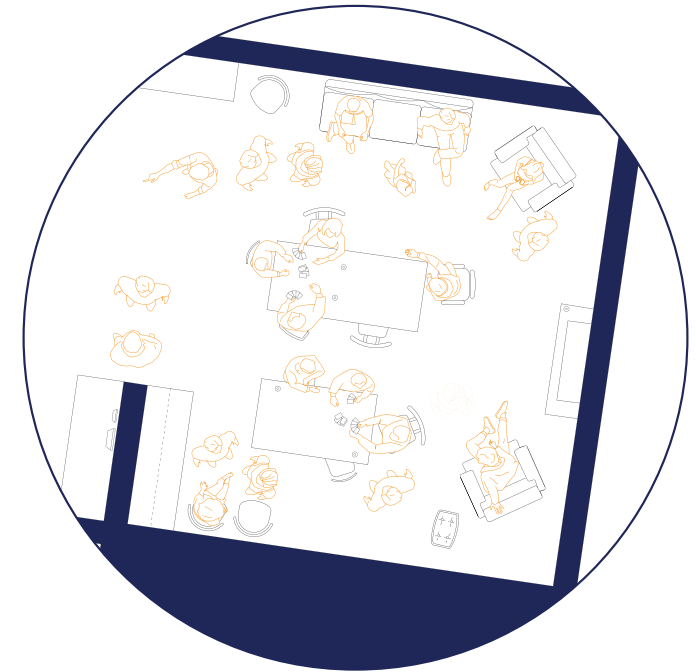
κάτοψη μοναστηριού α' επίπεδο
κλίμακα 1:250

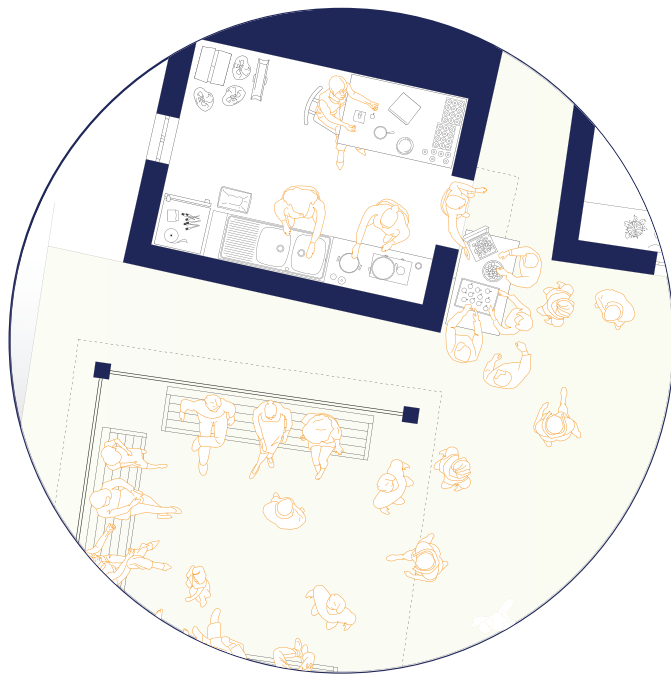
κάτοψη μοναστηριού β' επίπεδο
κλίμακα 1:250

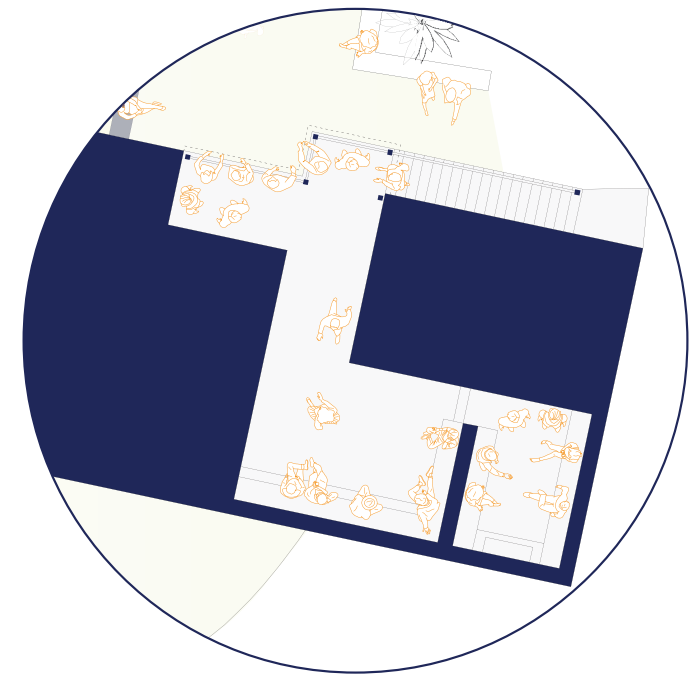
1. απόδοση λεπτομέρειας κελιού (μέρος α')

3. απόδοση λεπτομέρειας κελιού (μέρος β')

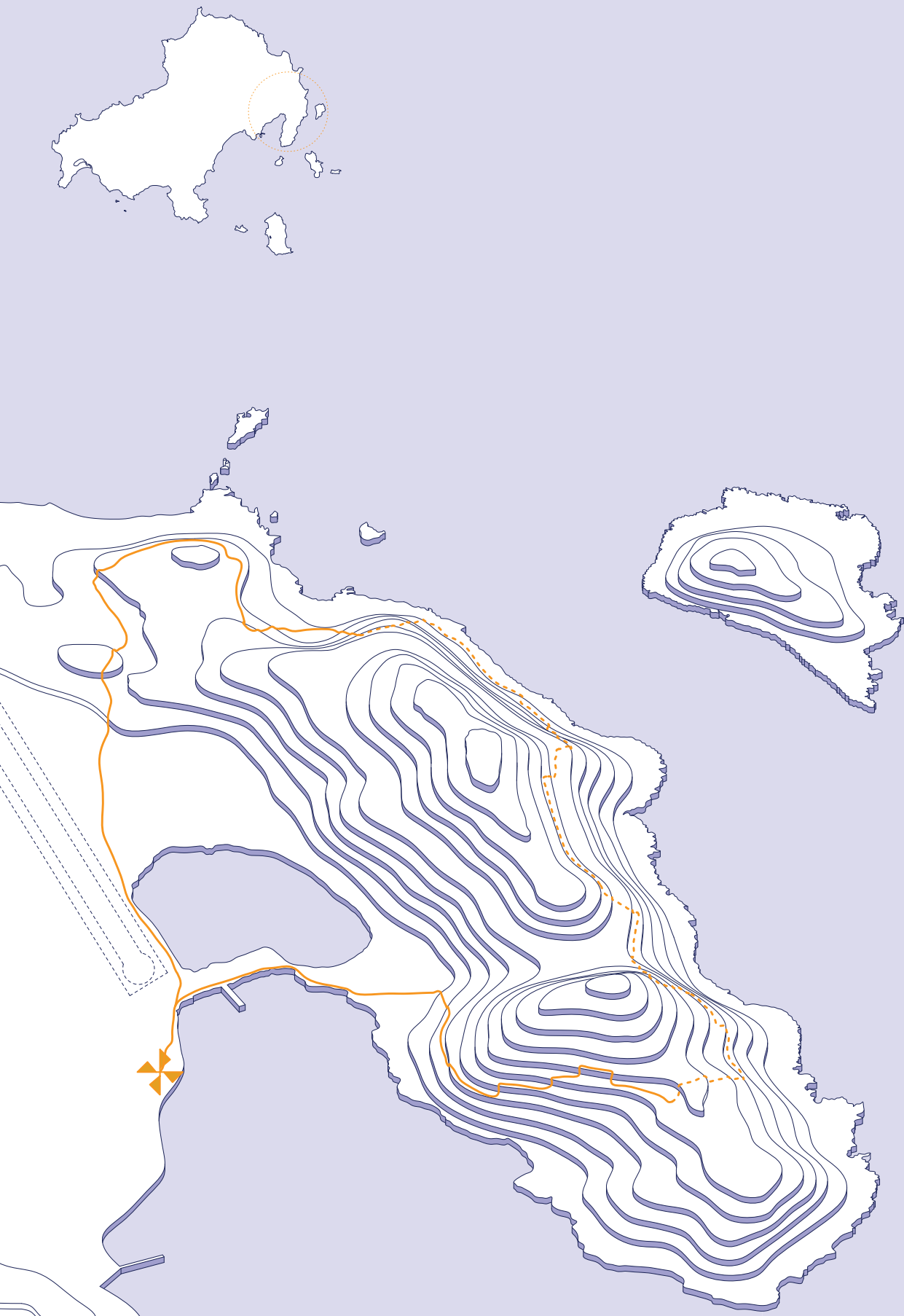
2. λεπτομέρεια κουζίνας και εξωτερικού χώρου

4. απόδοση λεπτομέρειας κελιού (όροφος)

κεφάλαιο 5^ο

- * εφαρμογή σχεδίων
_ πρόταση ανασυγκρότησης

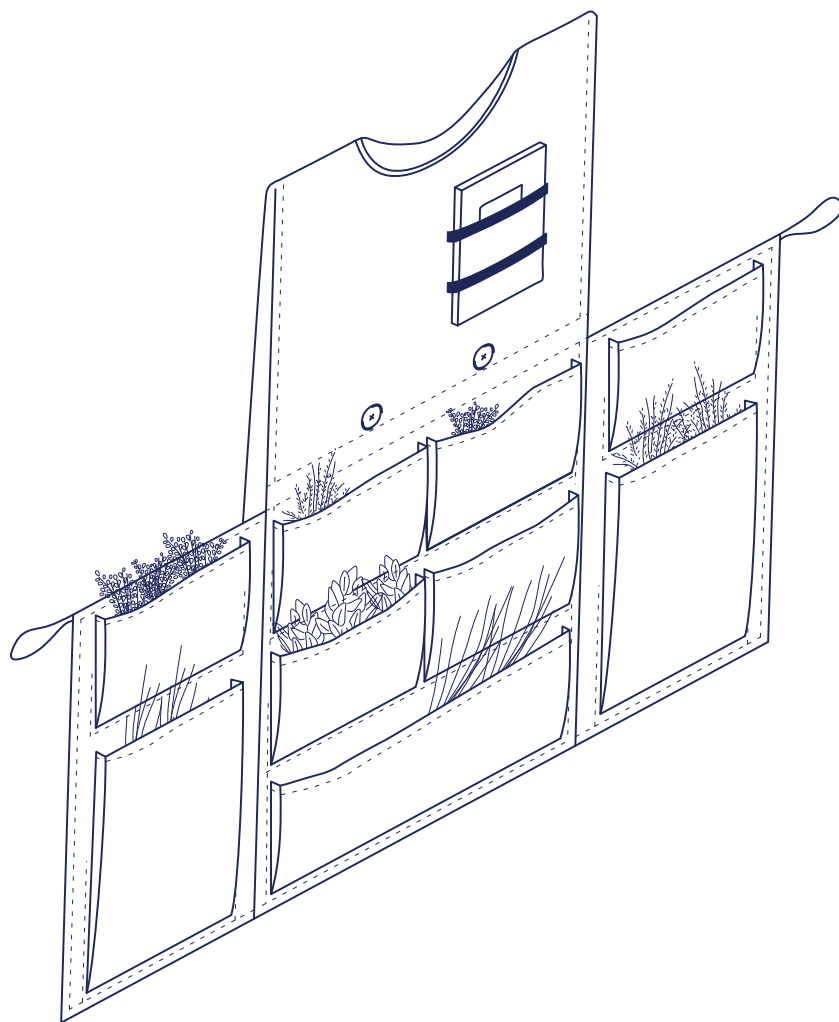

Η πρότασή μας επιδιώκει την δημιουργία και θέσπιση μιας νέας τελετουργικής πρακτικής που αφορά τις νησιωτικές κοινωνίες κατά την διάρκεια της χειμερινής περιόδου. Με αφορμή την τροφосυλλογή αναθεωρούμε την σχέση των κατοίκων με το φυσικό τους περιβάλλον και επαναπροσδιορίζουμε τον μέχρι πρότινος καθοριστικό ρόλο των χωρικών σημείων έρευνάς μας στην σύσταση της εκάστοτε κοινοτικής δομής.

Θέλοντας να προσεγγίσουμε τις βίγλες, τους ανεμόμυλους και τους φάρους δημιουργούμε μία διαδρομή. Βασικά στοιχεία της αποτελούν η ατομική φορεσιά και οι πρόσθετες κατασκευές για τον χώρο που φιλοξενεί την γιορτή. Κατά τη διάρκεια της διαδρομής, η φορεσιά λειτουργεί ως μέσω συλλογής και αποθήκευσης. Με την άφιξη στον "πανηγυρότοπο" ξεκινά η διαχείριση και επεξεργασία των συλλεχθέντων προϊόντων και κατ επέκταση το "γλέντι".

Σκοπός μας, η δημιουργία ενός νέου "εθίμου" προσαρμοσμένου στα νέα δεδομένα και ανάγκες. Ενεργοποιεί την κοινότητα στο σύνολό της και αναδιαμορφώνει τις σχέσεις μεταξύ των κατοίκων.

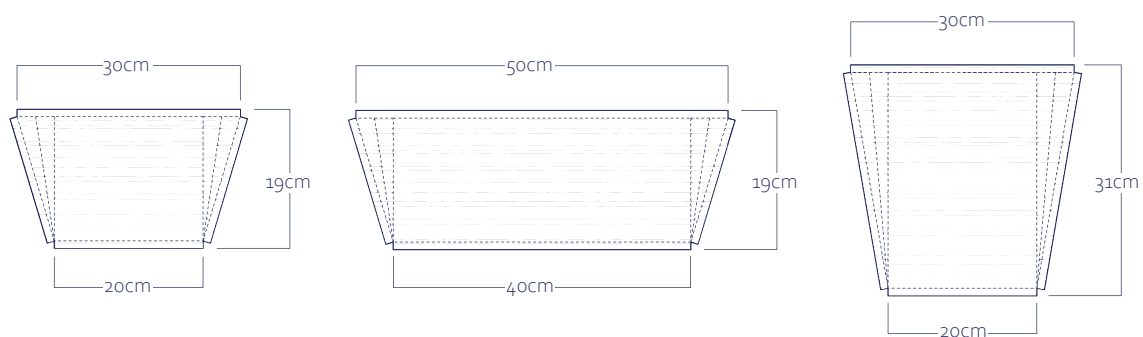
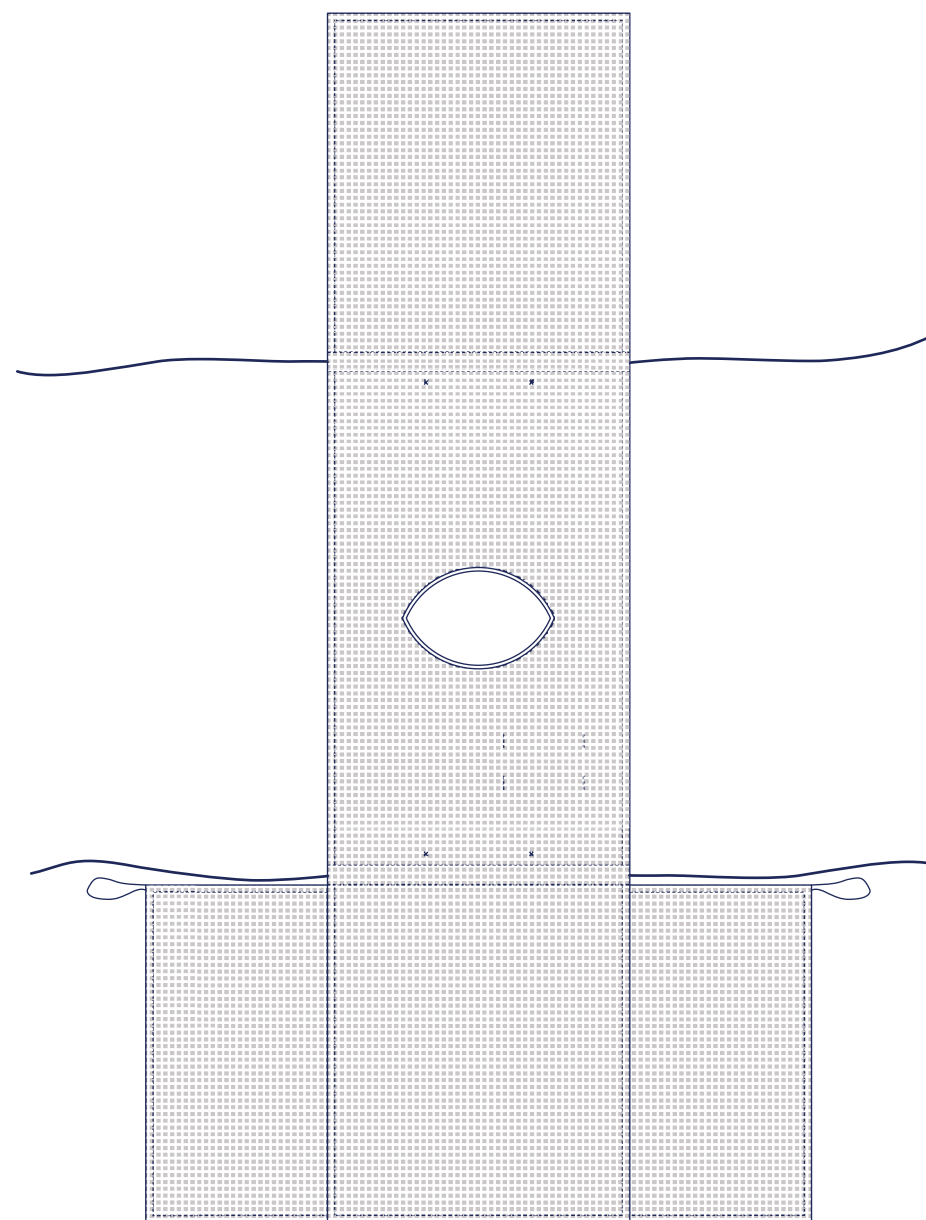
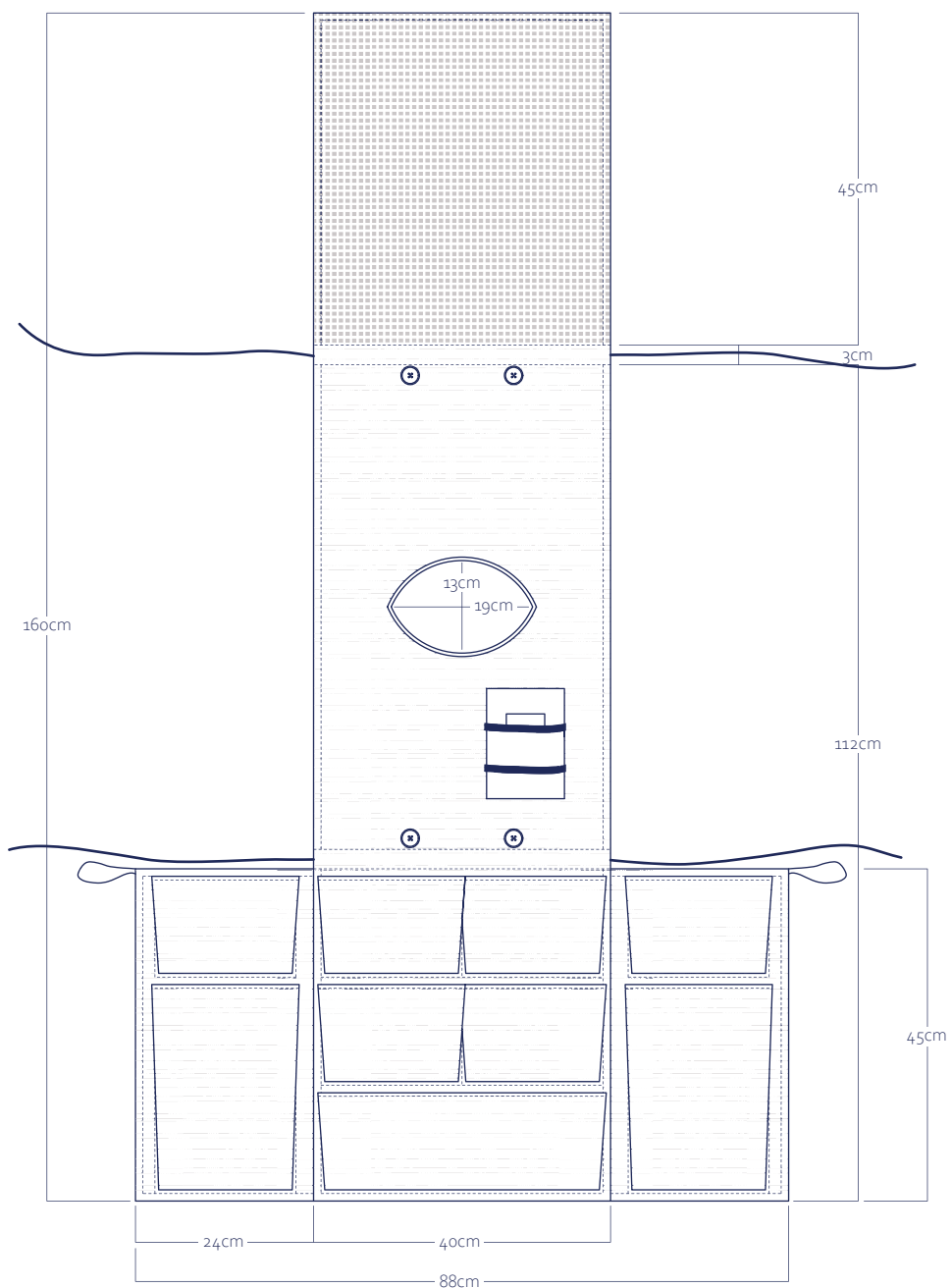

*προετοιμασία φορεσιά

Αποτελεί βασικό μέρος της διαδικασίας της συλλογής κατά τη διαδρομή.

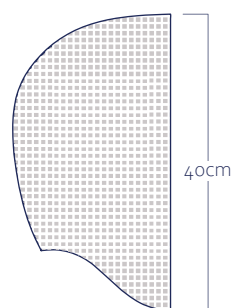
Είναι κατασκευασμένη από σακιά φυσικής λινάτσας -στα σημεία όπου έρχεται σε επαφή με τα βότανα- και από αδιάβροχη επιφάνεια εδαφοκάλυψης έτσι ώστε να μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν κάθισμα.

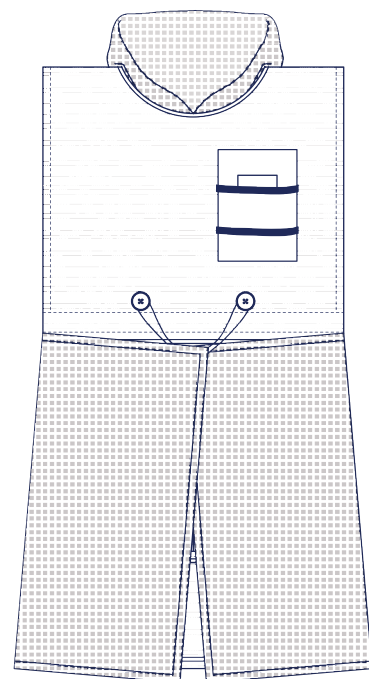
Οι τσέπες στο μπροστινό και πλαϊνό μέρος της φορεσιάς χρησιμοποιούνται για αποθήκευση, ενώ στην περιοχή του θώρακα τοποθετείται το "βοτανολόγιο" και εργαλεία, όπως ψαλίδι ή προστατευτικά γάντια.

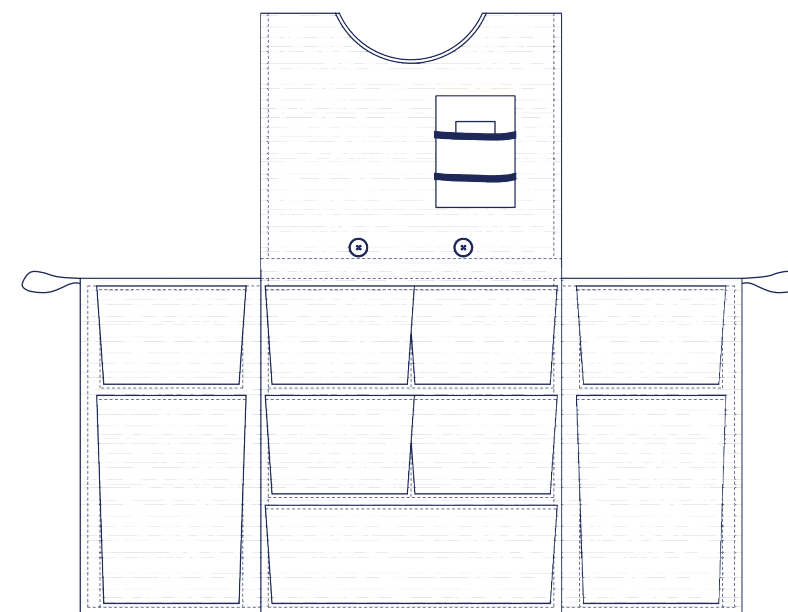
Η φορεσιά είναι κατασκευασμένη από:

- *1 μεγάλο σακί λινάτσας (70x95 εκ)
- *2 μικρά σακιά λινάτσας (70x40 εκ)
- *περ 2-2,5μ αδιάβροχη επιφάνεια εδαφοκάλυψης
- *2μ ναυτικό κορδόνι
- *4 κουμπιά
- *5 σουσέτες (προεραϊτικά για την αποσπώμενη κουκούλα)
- *40-50εκ λάστιχο
- *κλωστή και σπάγγο

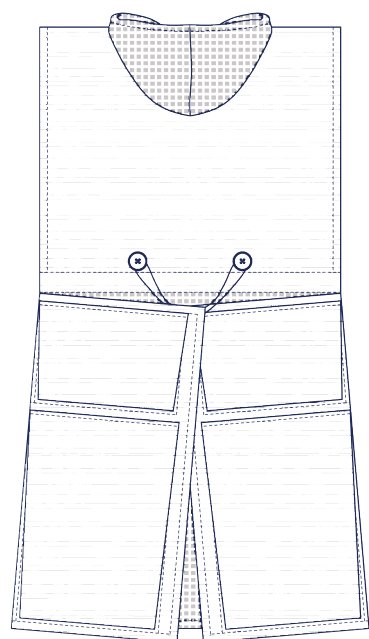

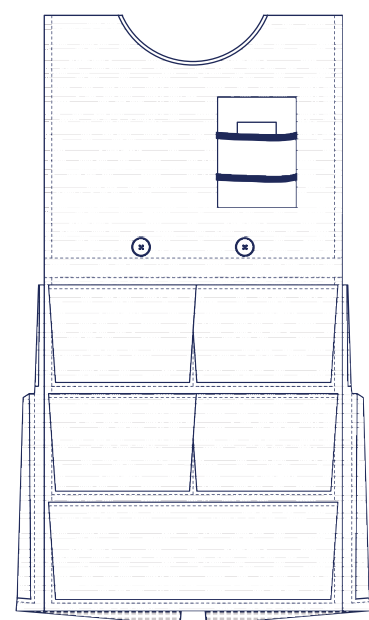
1. μπροστινή όψη με κλειστές προεκτάσεις

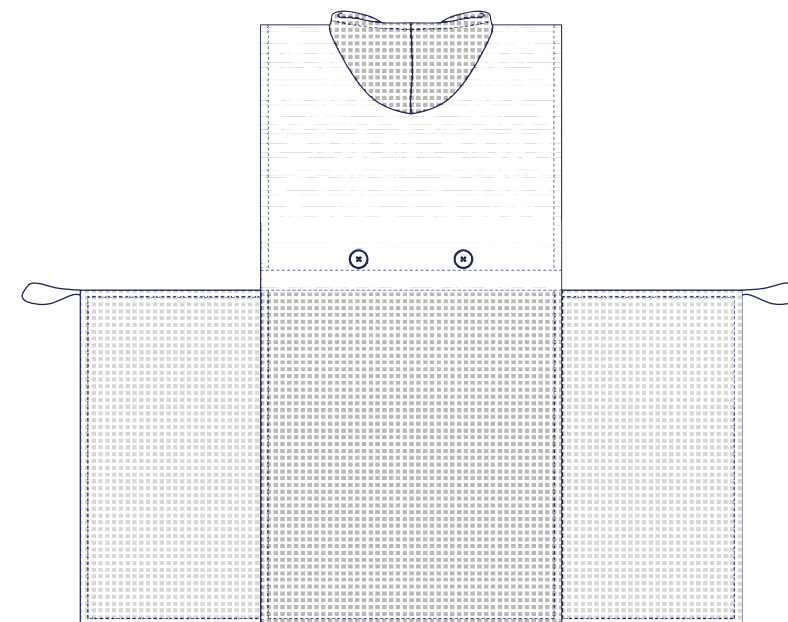
4. μπροστινή όψη με ανοιχτές προεκτάσεις

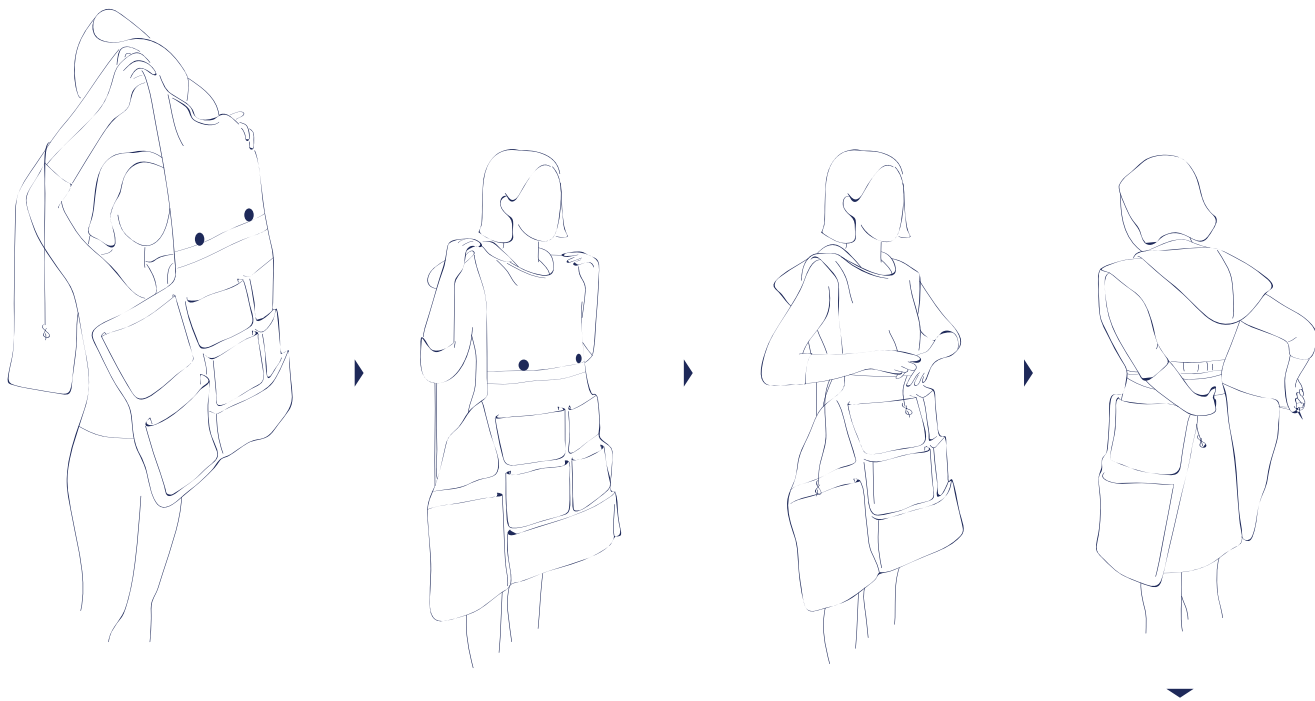
2. πίσω όψη

3. μπροστινή όψη με κλειστές προεκτάσεις στο πίσω μέρος

5. πίσω όψη

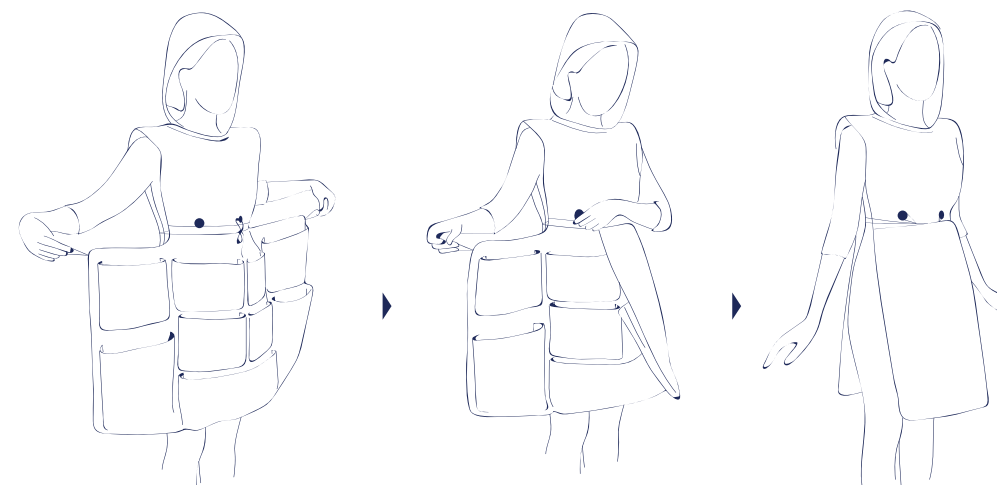
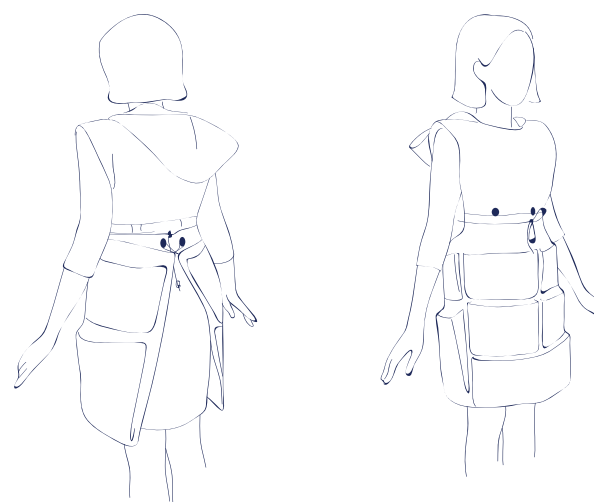

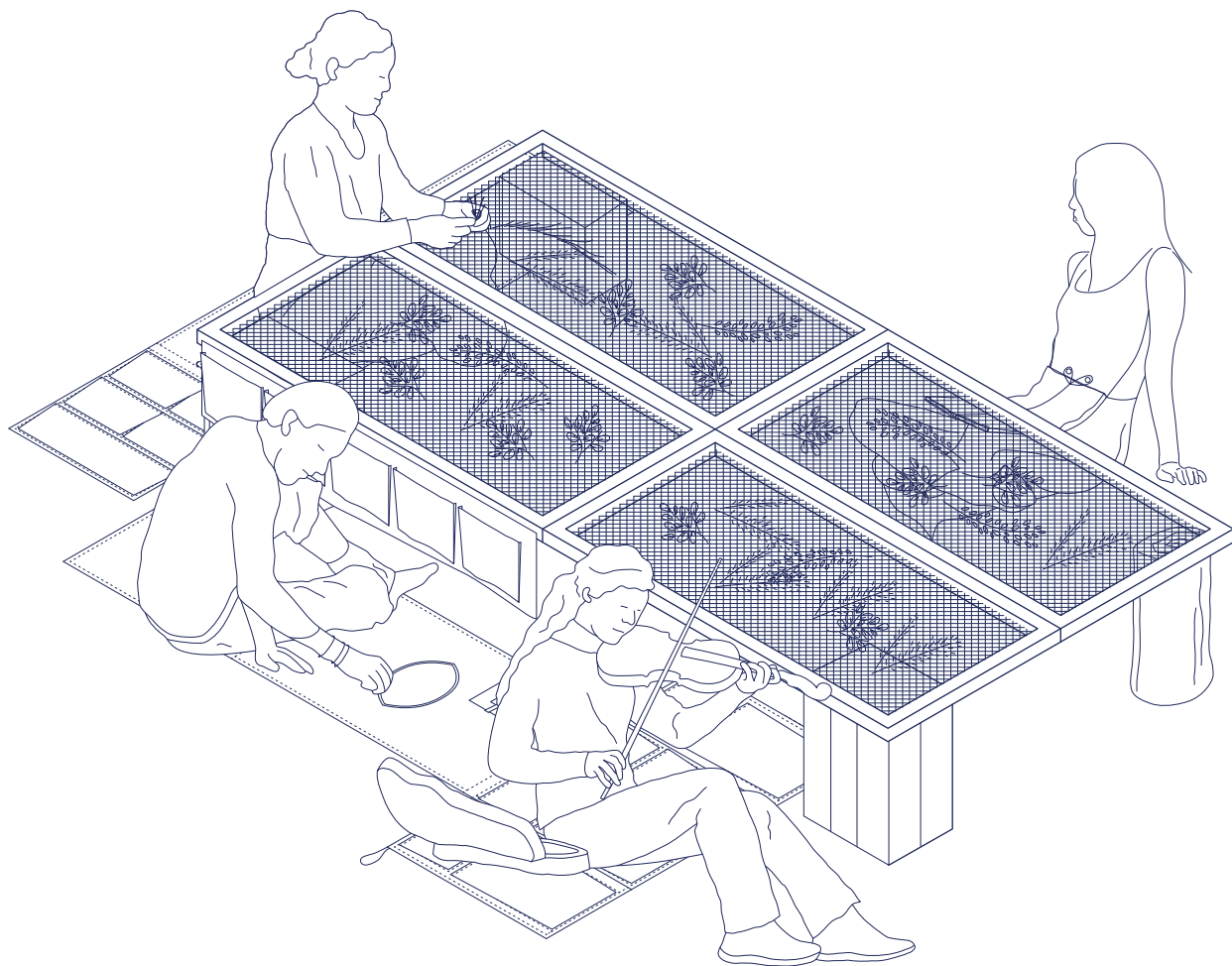
***οδηγίες χρήσεως**

Αφού περάσουμε την φορεσιά από το άνοιγμα στο κεφάλι, βρίσκουμε το σημείο όπου πρέπει να ακουμπούν οι ώμοι. Έπειτα, με το κορδόνι ασφαλίζουμε το πίσω μέρος μπροστά στην ζώνη - ή το αντίστροφο. Εάν δεν θέλουμε να είναι εφαρμοστό στο σώμα μπορούμε να δέσουμε τα κορδόνια δεξιά και αριστερά.

Κατά τη διάρκεια της διαδρομής, οι πλαϊνές προεκτάσεις κουμπώνουν στο πίσω μέρος της φορεσιάς. Σε περίπτωση βροχόπτωσης, οι προεκτάσεις κουμπώνουν στην μπροστινή πλευρά, έτσι ώστε η αδιάβροχη επιφάνεια να προστατέψει τα βότανα. Επιπλέον, υπάρχει αποσπώμενη κουκούλα από αδιάβροχο υλικό.

Στο τέλος της διαδρομής, η φορεσιά μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν κάθισμα τοποθετώντας την αδιάβροχη πλευρά της στο έδαφος. Η φορεσιά μπορεί να συνδεθεί με άλλες αντίστοιχες από τις πλαϊνές πλευρές της χρησιμοποιώντας τα κορδόνια. Έτσι, δημιουργείται ενιαία επιφάνεια που μπορεί να χρησιμοποιηθεί στο έδαφος αλλά και ως μέσο σκίασης.

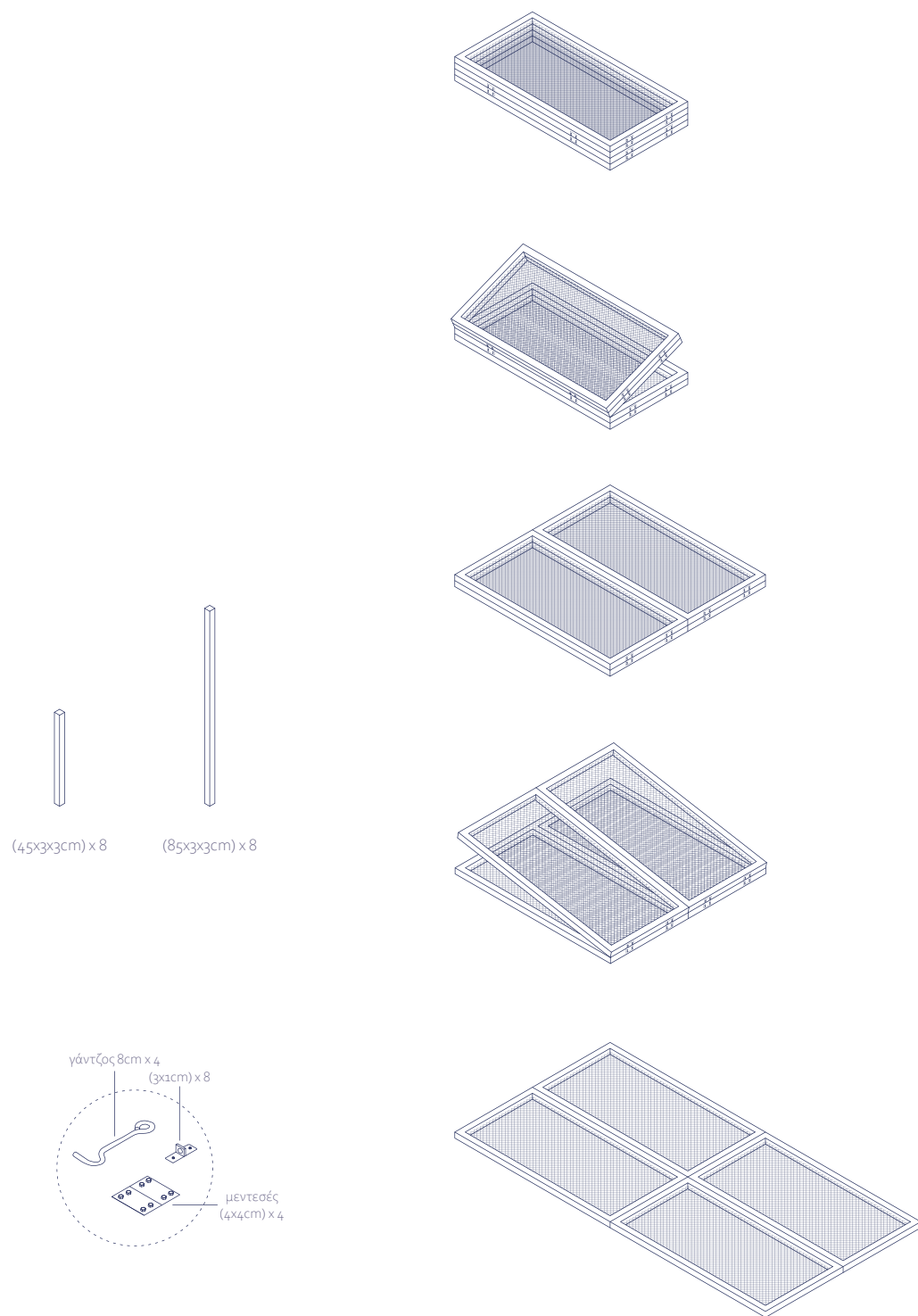

*στάδιο 1° βοτανικό τραπέζι

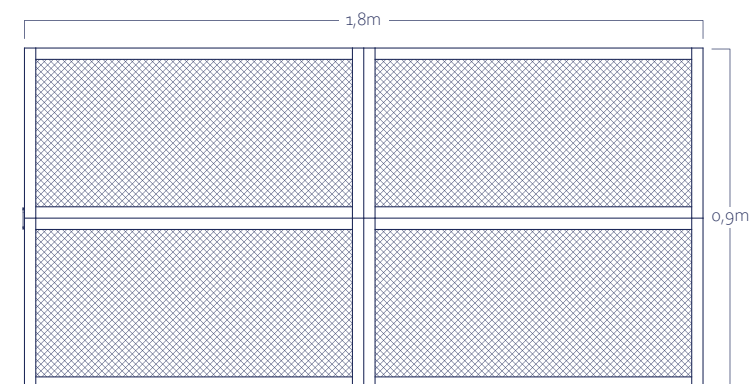
Η πρώτη φάση της διαλογής βοτάνων. Η κατασκευή αποτελείται από πλαίσια τα οποία στο εσωτερικό τους είναι καλυμμένα με σίτα. Είναι μια αναδιπλούμενη κατασκευή με μεντεσέδες, το τελικό μέγεθος της είναι 4 φορές το αρχικό για να μπορεί κάποιος να την κουβαλήσει στην διαδρομή. Χρησιμοποιείται μεμονωμένα ή σε επανάληψη ανάλογα με το πλήθος του κόσμου και την ποσότητα της συλλογής.

Φτάνοντας στον χώρο της γιορτής, το βοτανικό τραπέζι ανοίγει και τοποθετείται στο επιθυμητό ύψος με την βοήθεια οποιουδήποτε αντικειμένου (ενδεικτικά ξύλινα ή πλαστικά καφάσια). Όσοι συμμετέχοντες πρόκειται να αναλάβουν αυτό το πόστο κάθονται περιμετρικά του τραπεζιού, αφού απλώσουν την φορεσιά τους στο έδαφος.

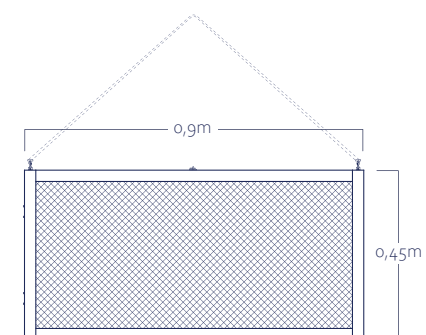
Φτάνοντας στην τοποθεσία, ο κόσμος αδειάζει το περιεχόμενο της φορεσιάς του στην διάτρητη επιφάνεια του τραπεζιού. Ανεπιθύμητα μέρη των φυτών που συλλέχθηκαν πέφτουν στο έδαφος ή απορρίπτονται και τα υπόλοιπα χωρίζονται αναλόγως στις πρόσθετες τσέπες του τραπεζιού ανά κατηγορίες.

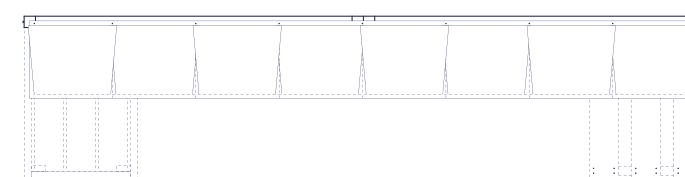
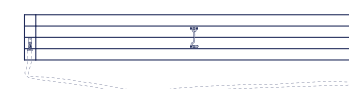
τρόπος χρήσης

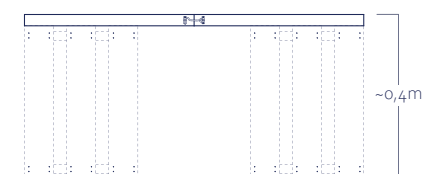
άνω όψη

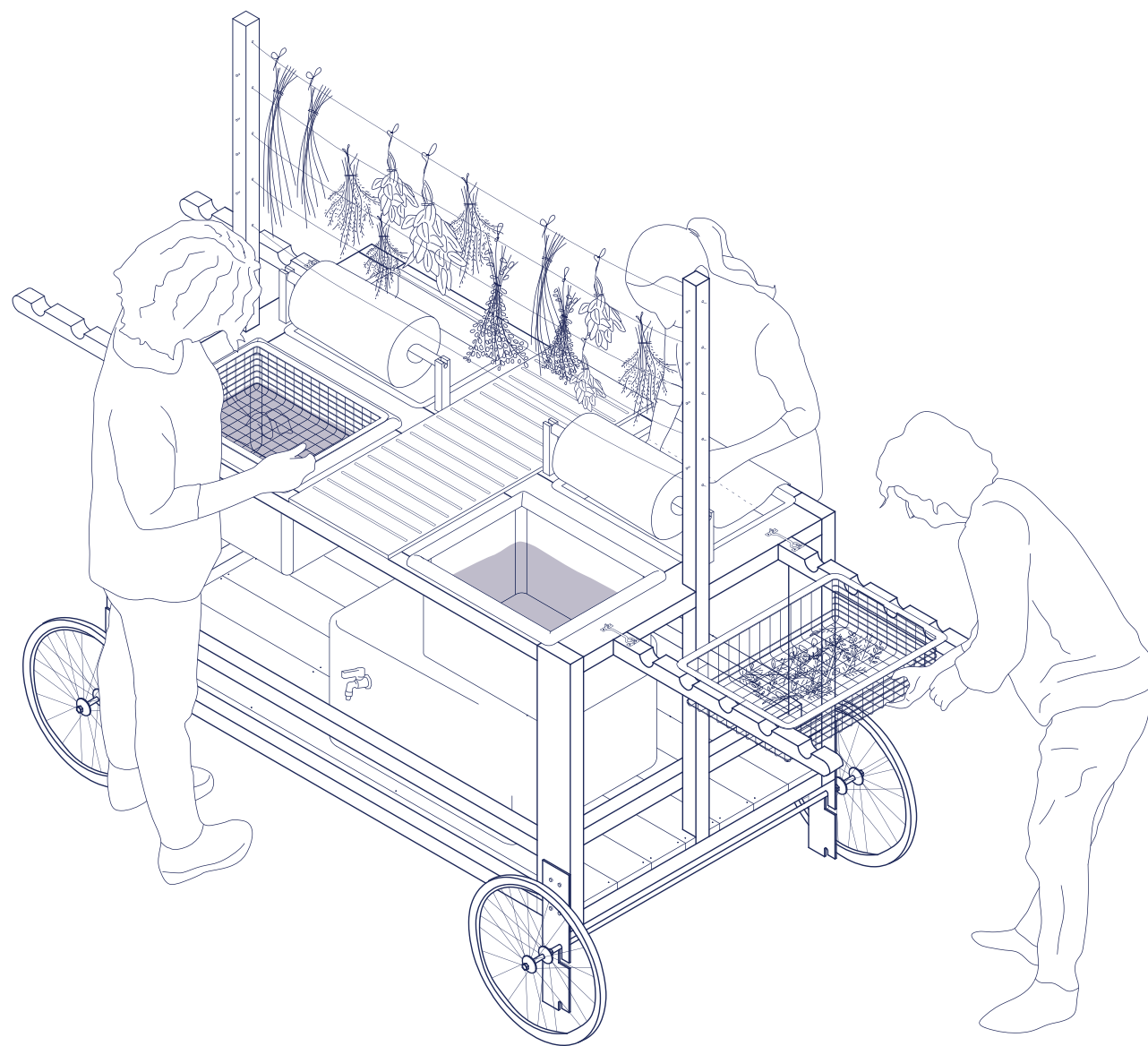

πλάγιες όψεις κατά την αποθήκευση

όψη τοποθετημένο στον χώρο

*στάδιο 2^ο φριτέζες

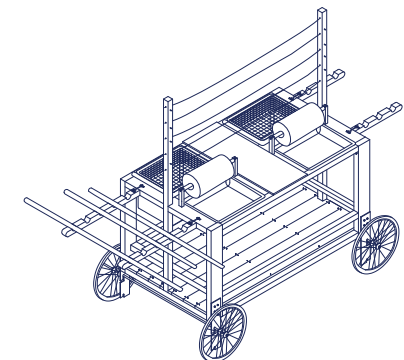
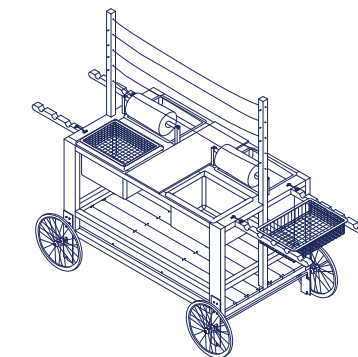
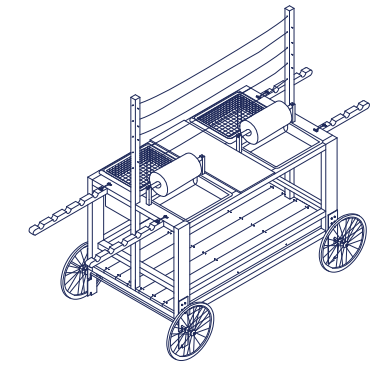
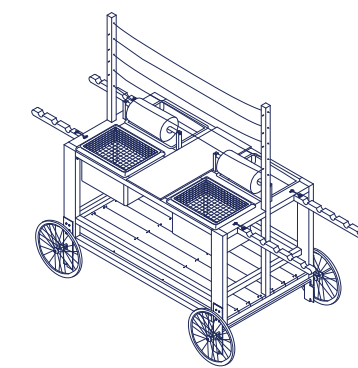
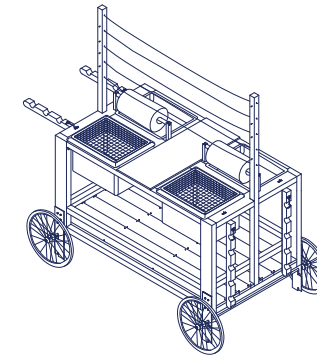
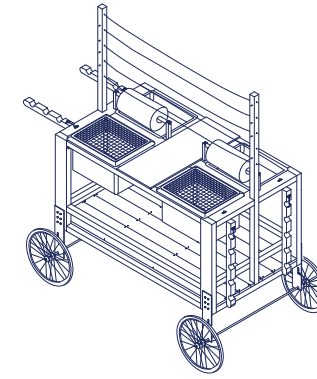
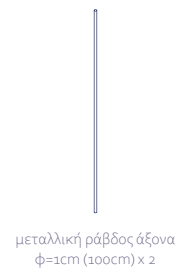
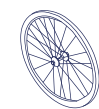
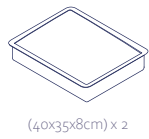
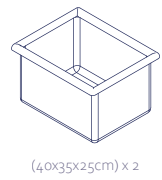
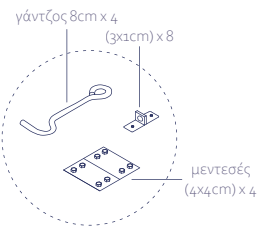
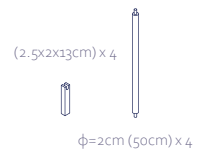
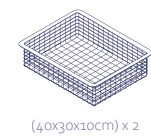
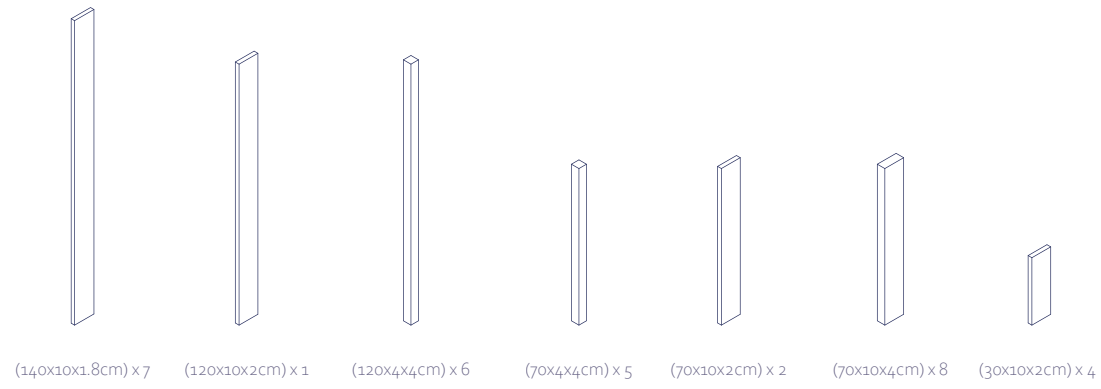
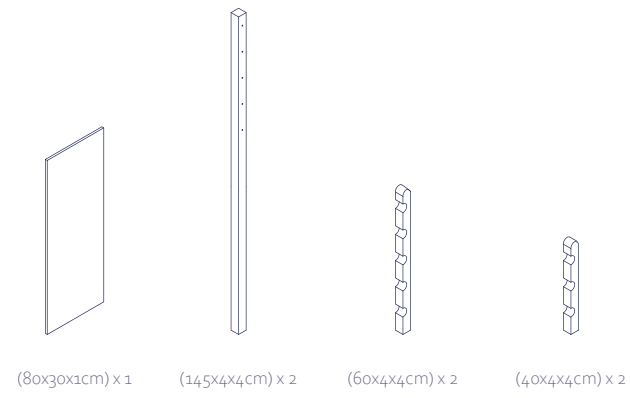
Ακολουθεί καλός καθαρισμός και στέγνωμα των βοτάνων. Το τροχήλατο είναι χωρισμένο σε δύο ζώνες, οριοθετώντας τις 2 λειτουργίες.

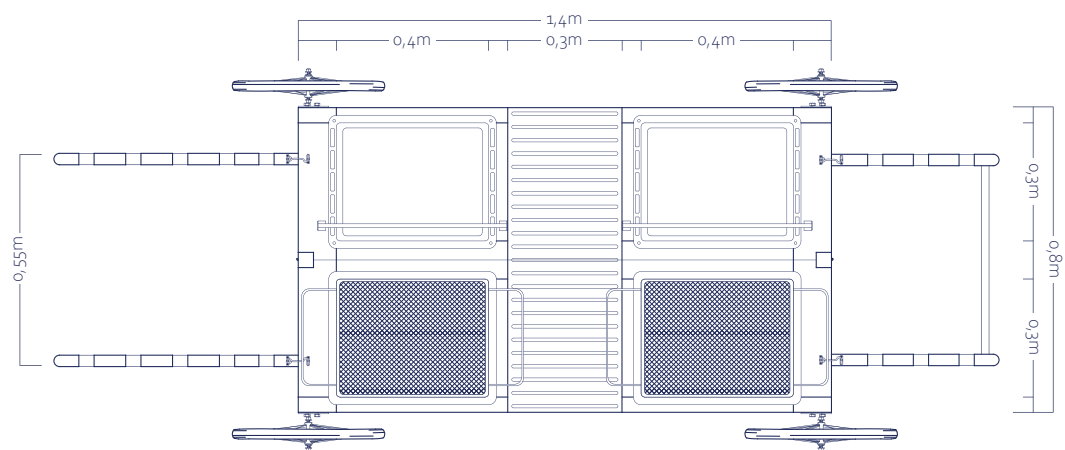
Σε πρώτη φάση οι λεκάνες είναι γεμάτες με νερό και μέσα υπάρχει δεύτερο πλαίσιο από σίτες (λογική φριτέζας). Τα άτομα ξεπλένουν τα βότανα και στην συνέχεια τα αφαιρούν με τις σίτες και τα τοποθετούν στο πλάι στις ανάλογες υποδοχές των χειρολαβών. Τα βότανα στραγγίζουν πάνω από το έδαφος.

Στην συνέχεια από την απέναντι πλευρά, όσοι συμμετέχουν παίρνουν τα βότανα από τις σίτες, απλώνουν απορροφητικό χαρτί στην επιφάνεια και τα στεγνώνουν προσεκτικά. Για αποφυγή ατυχημάτων σε περίπτωση δυνατού αέρα, έχει τοποθετηθεί δίσκος/ταψί σε εσοχή της κατασκευής. Αφού τα βότανα στεγνώσουν καλά τα δένουν με σπάγκο σε μικρά "δέματα" τα οποία κρεμούν στο πλαίσιο μπροστά τους. Σταδιακά, τα δέματα βοτάνων δημιουργούν μια χαρακτηριστική "κουρτίνα".

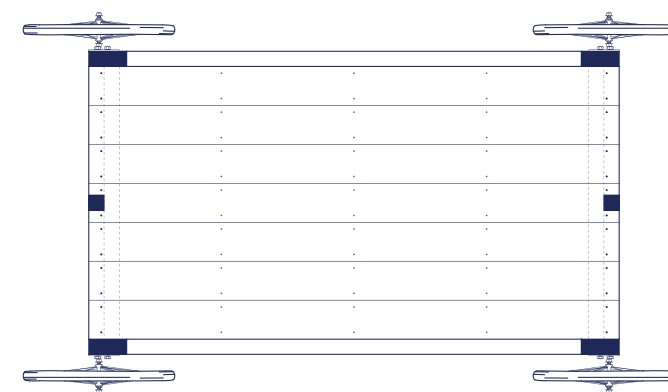
Όταν ολοκληρωθεί η διαδικασία, ο κόσμος διαλέγει τα βότανα που θέλει και να τα δένει πάνω στο ξύλο ώστε να τα μεταφέρει πάνω σε αυτό στο σπίτι του για μετέπειτα οικιακή χρήση.

Δεν δένονται όλα τα βότανα σε ξύλα, όσα πρόκειται να χρησιμοποιηθούν κατά τη διάρκεια της γιορτής μεταφέρονται φρέσκα στην επόμενη κατασκευή.

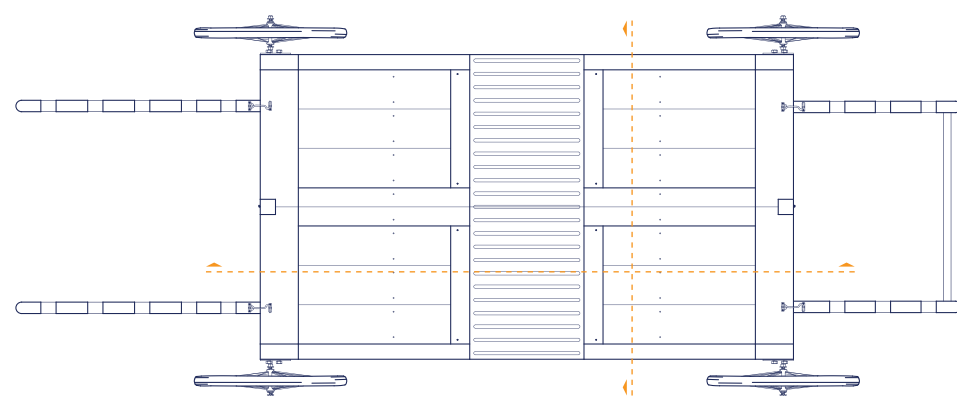

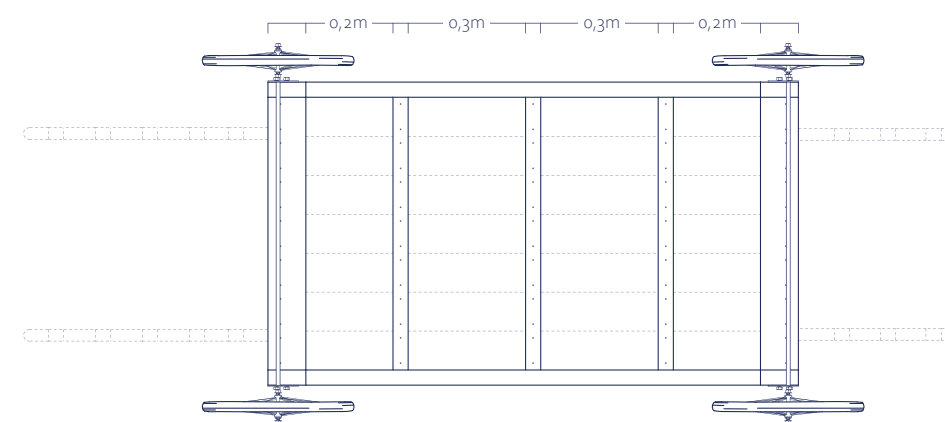
άνω όψη με τα αντικείμενα χρήσης

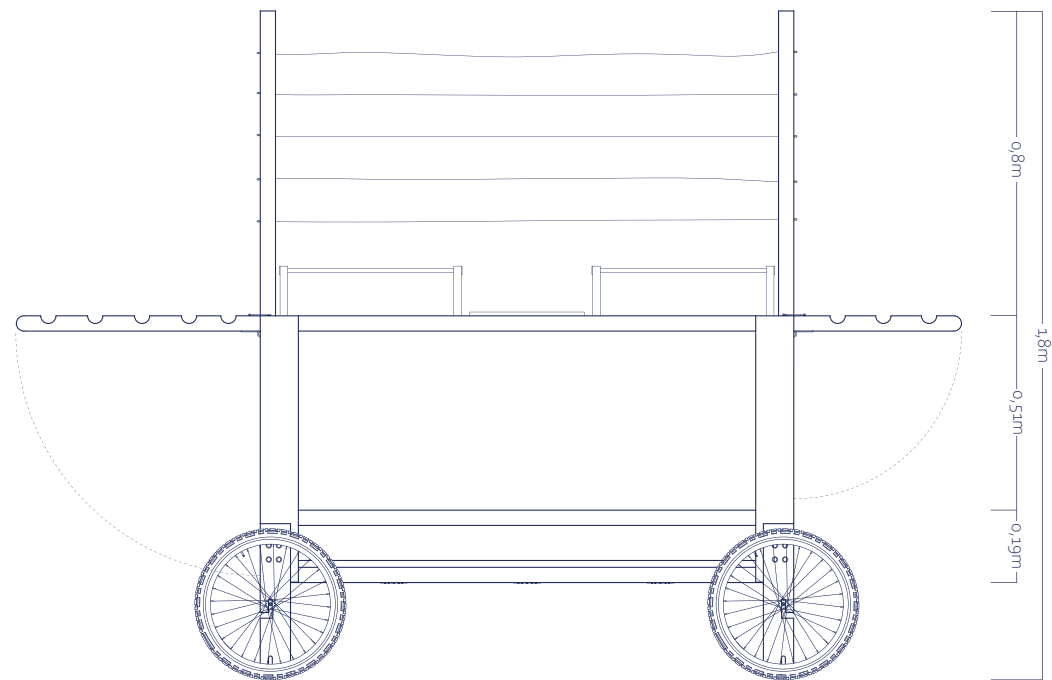
κάτοψη επιπέδου αποθήκευσης

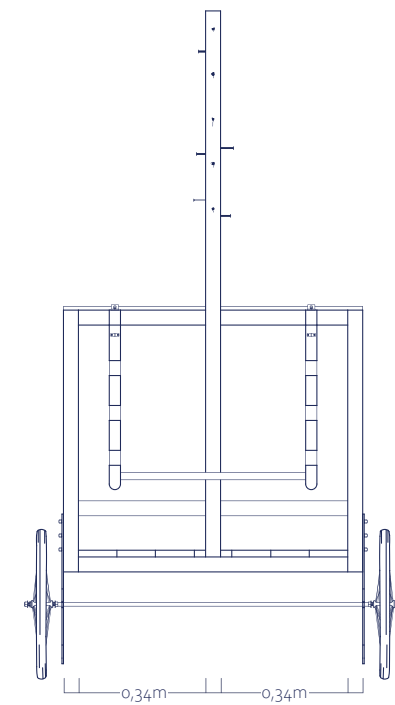
άνω όψη χωρίς τα αντικείμενα

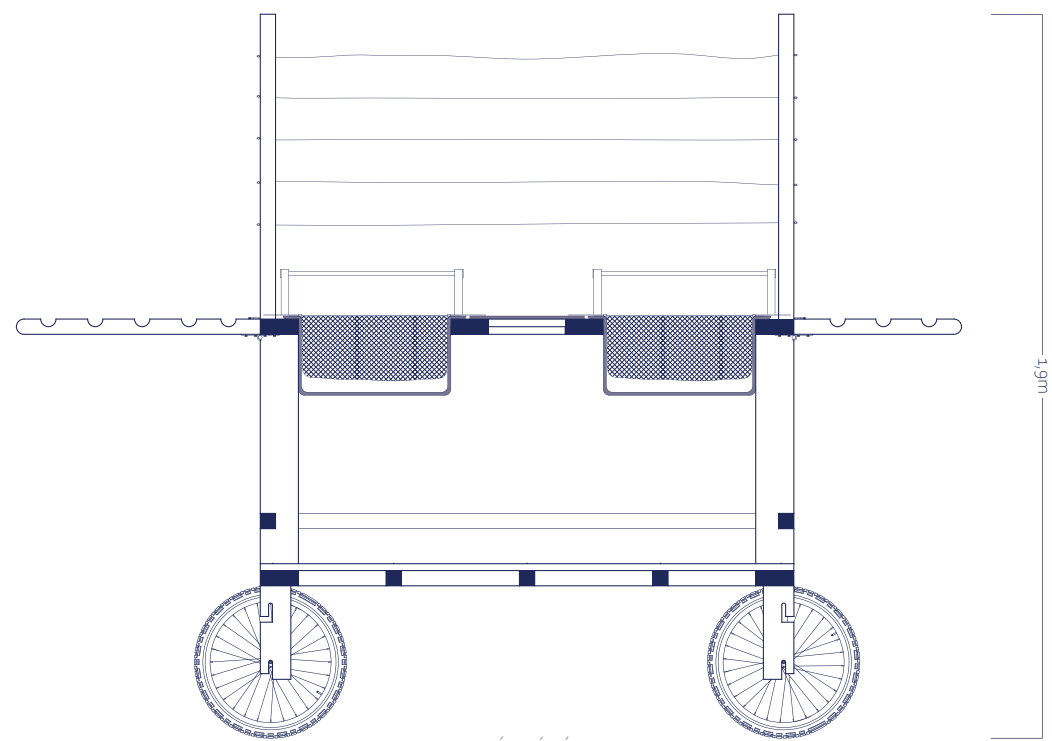
άνοψη κατασκευής

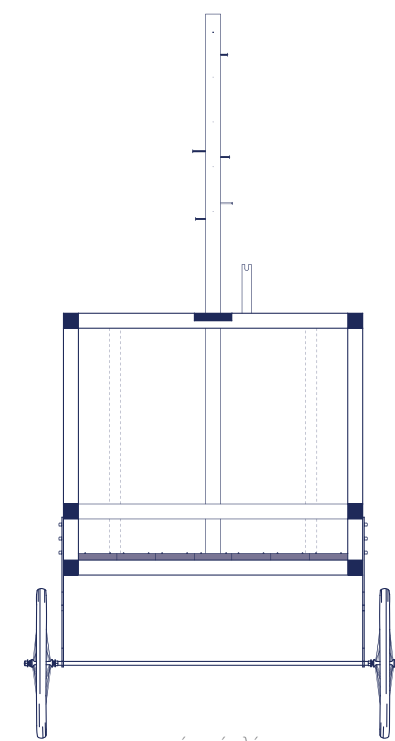
πλάγια όψη (κατά μήκος)

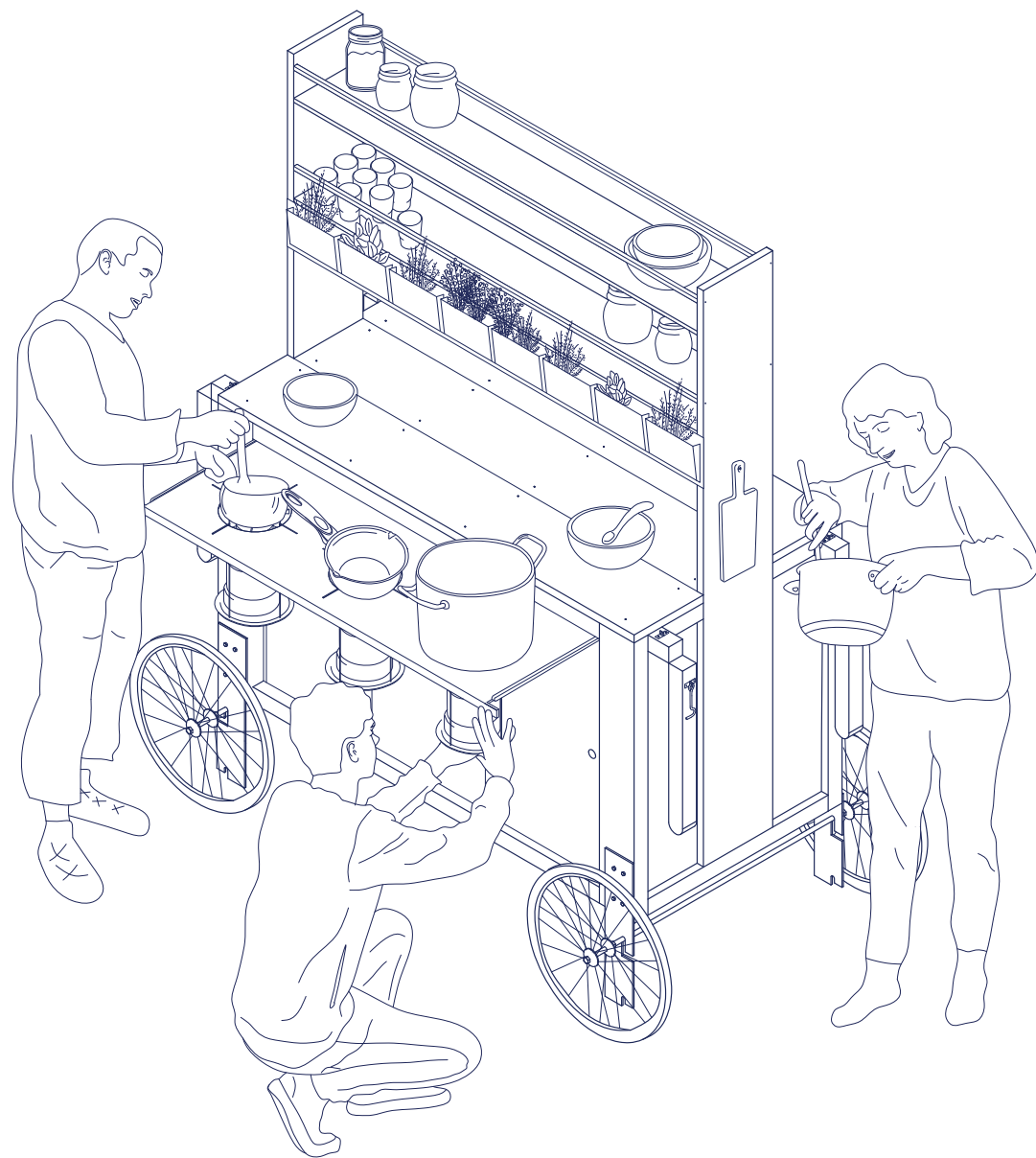
πλάγια όψη (κατά πλάτος)

τομή κατά μήκος

τομή κατά πλάτος

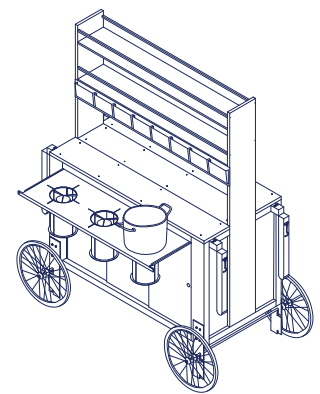
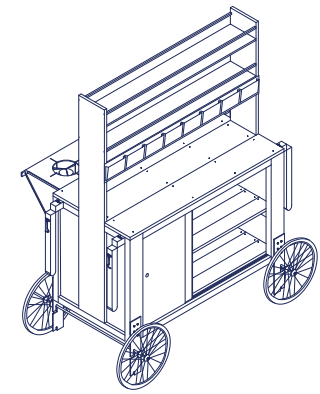
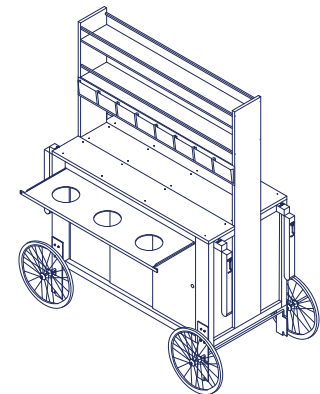
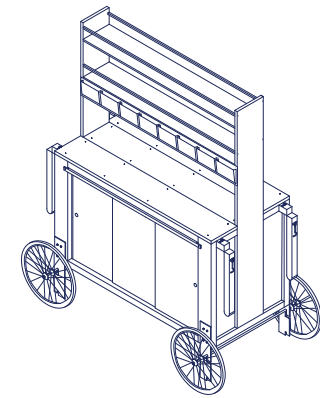
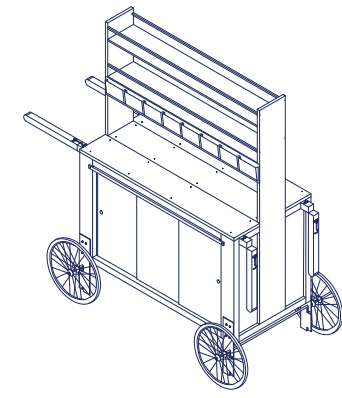
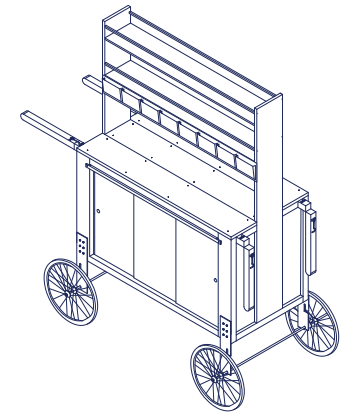
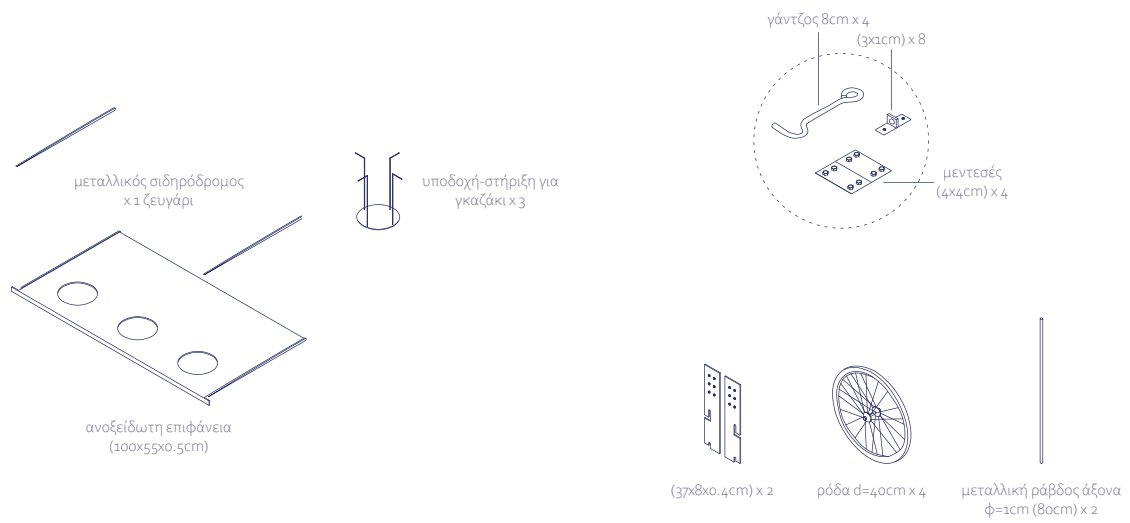
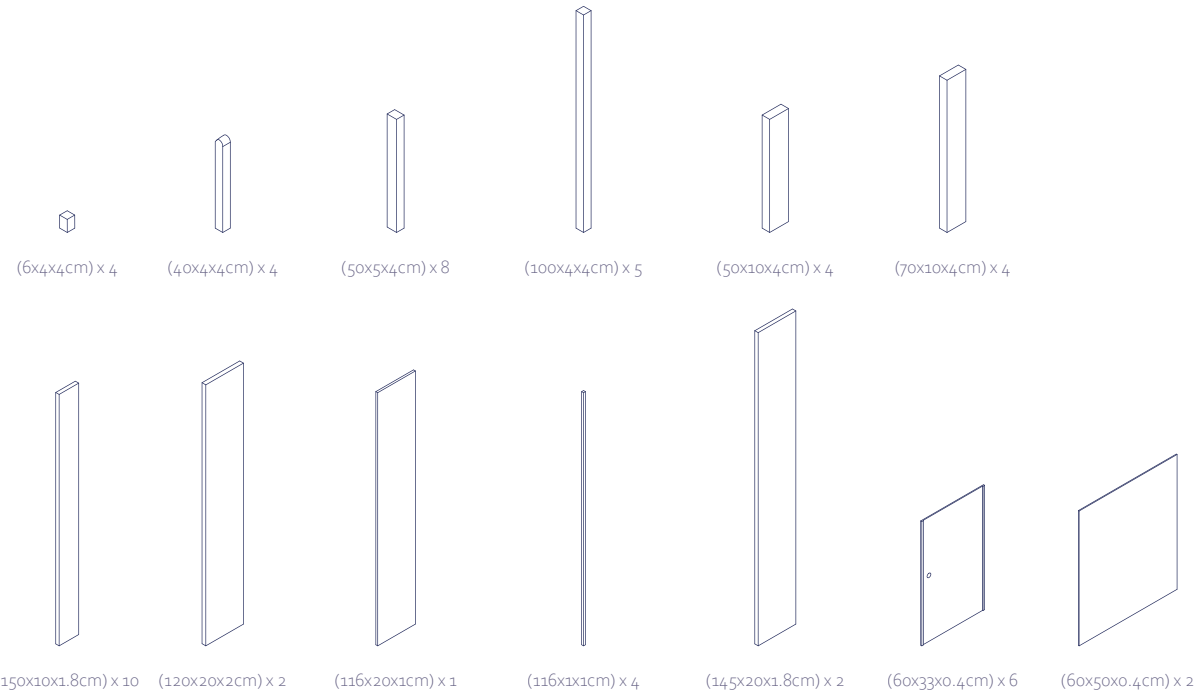
*στάδιο 3^ο κουζίνα

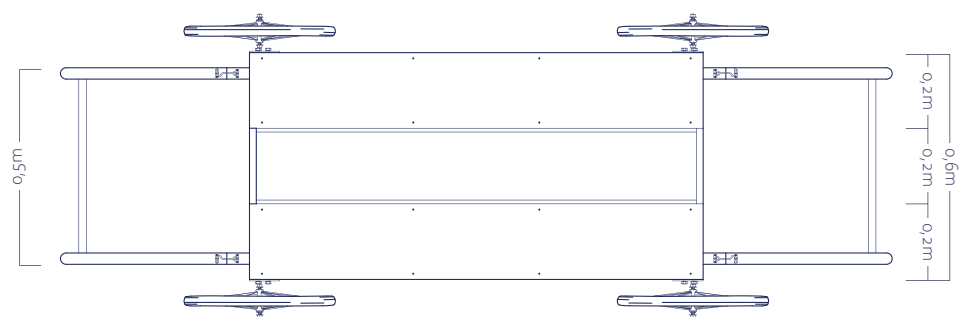
Άμεση επεξεργασία βοτάνων.

Η τροχήλατη κατασκευή χρησιμοποιείται για την παρασκευή ζεστών ροφημάτων αλλά και την γενικότερη επεξεργασία της τροφής που συλλέχθηκε κατά την διαδρομή. Κάτω από τον πάγκο της κουζίνας ανοίγει προέκταση η οποία παραλαμβάνει τις υποδοχές για τις κατσαρόλες και τα καμινέτα.

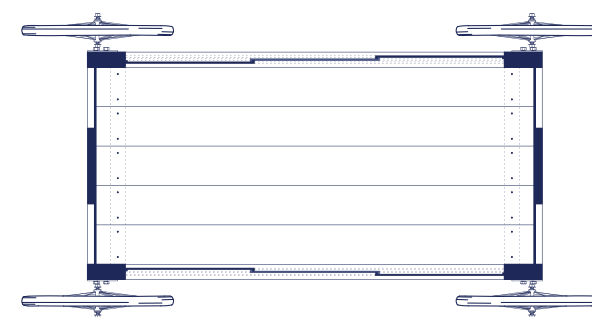
Ο αποθηκευτικός χώρος είναι χωρισμένος σε 2 επίπεδα και κλειστός περιμετρικά ώστε να μεταφέρει με ασφάλεια τα απαραίτητα μαγειρικά σκεύη.

Στο ράφι που δημιουργεί το πλαίσιο τοποθετούνται τα αντικείμενα αυτά που χρησιμοποιούνται πιο συχνά, ώστε να είναι εύκολα προσβάσιμα.

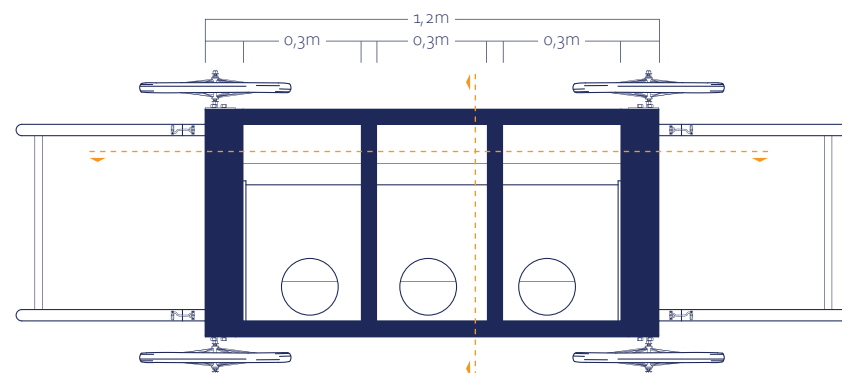

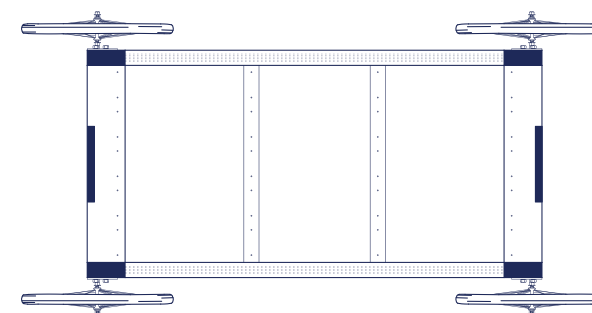
άνω όψη

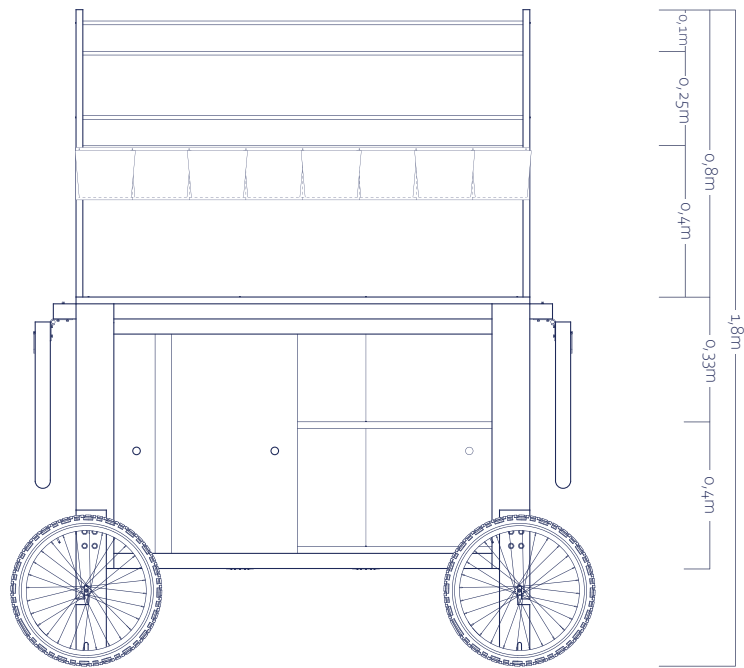
κάτοψη πρώτου επιπέδου

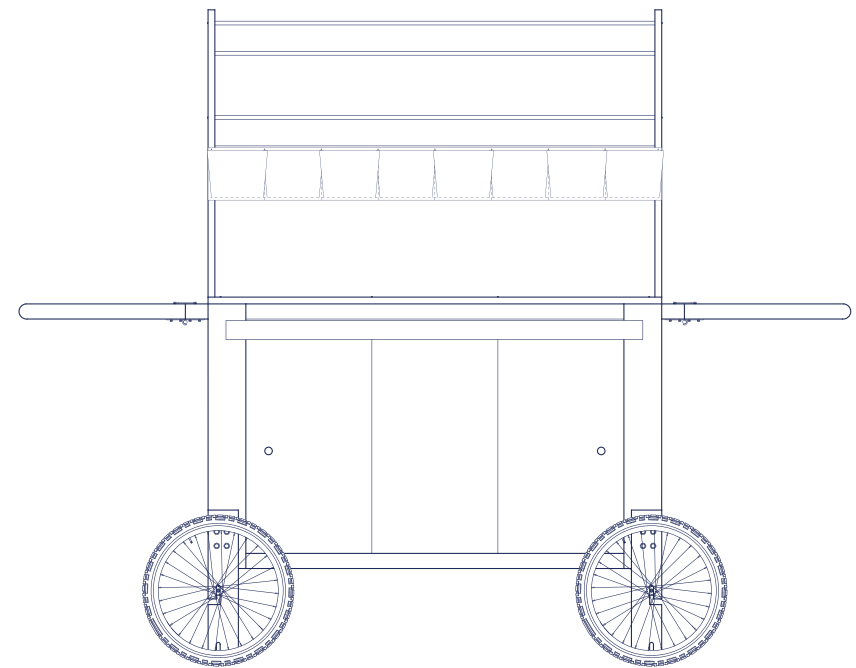
κάτοψη ακριβώς επάνω από την προέκταση της κουζίνας

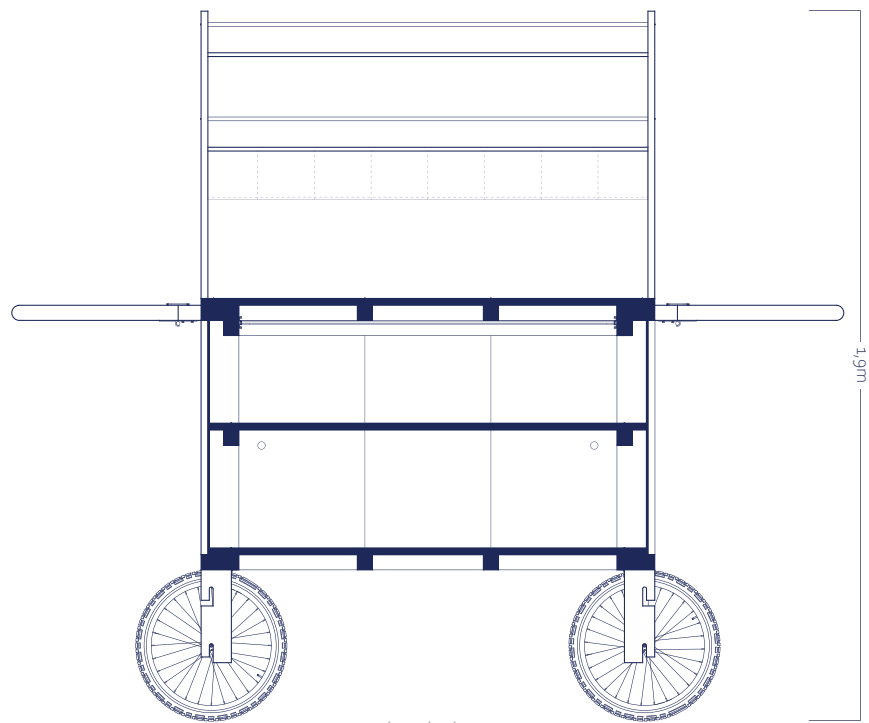
κάτοψη χωρίς το επίπεδο αποθήκευσης

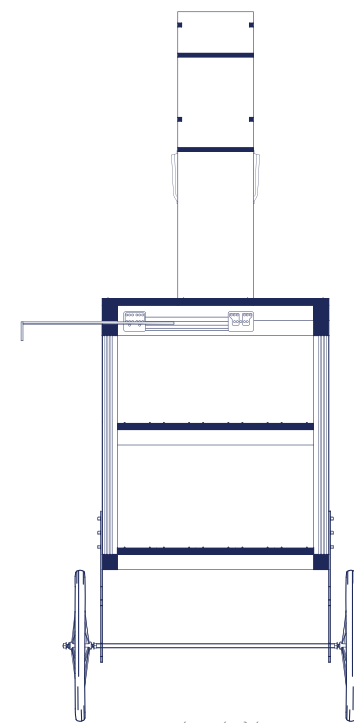
όψη α'

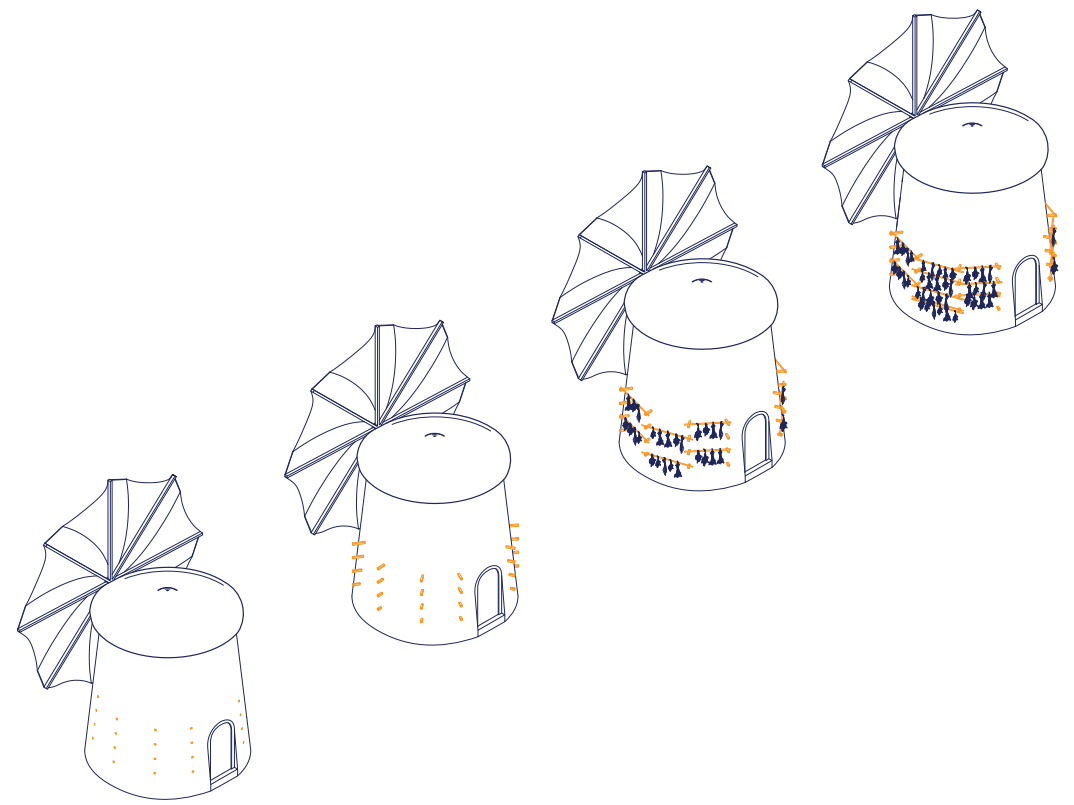
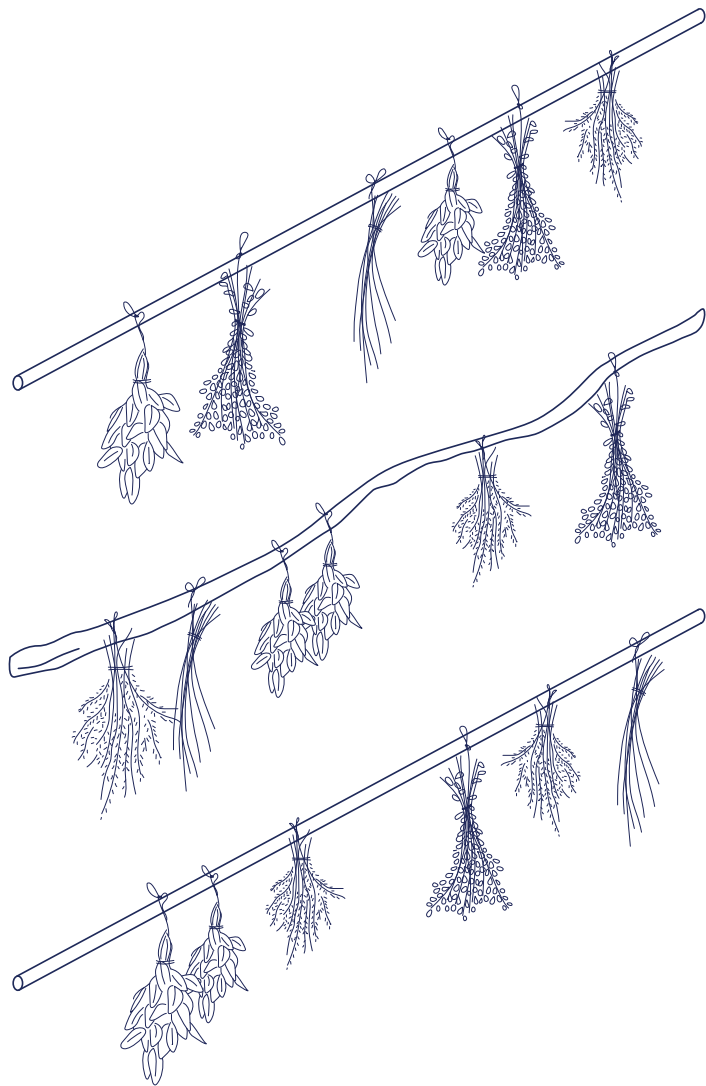
όψη β'

τομή κατά μήκος

τομή κατά πλάτος

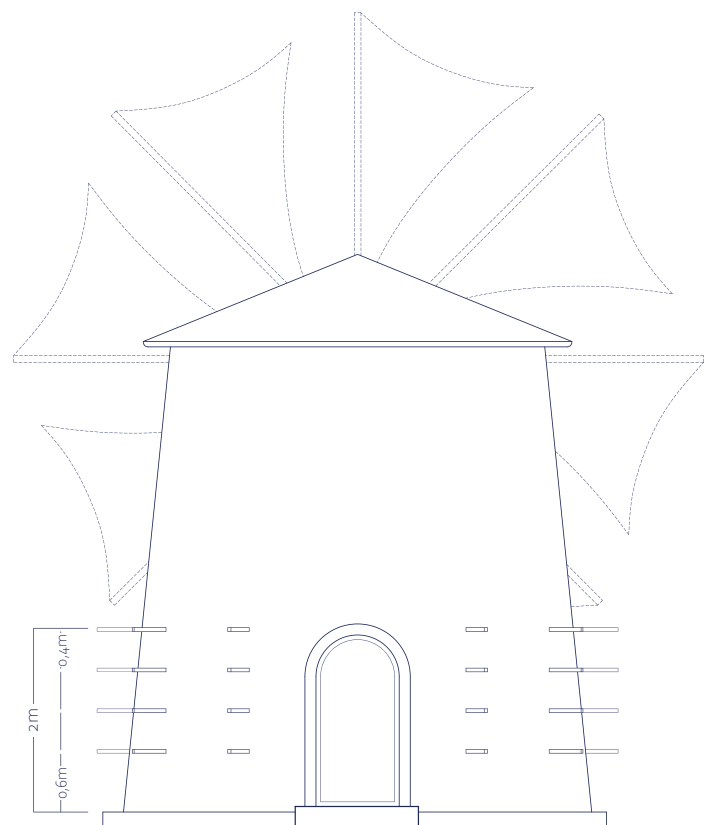

*στάδιο 4^ο στον ανεμόμυλο

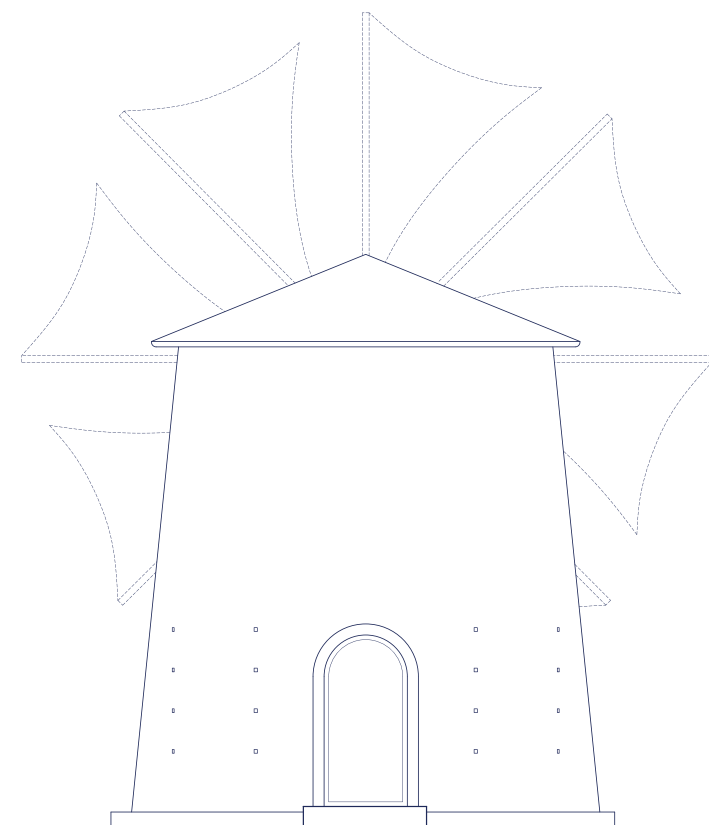
Αφού πλέον έχουν διαχωριστεί τα βότανα και οι πρώτες ύλες που θα καταναλωθούν κατά τη διάρκεια της γιορτής, ο κάθε κάτοικος μπορεί να δέσει πάνω στο ξύλο* του δέματα βοτάνων. Έπειτα, τα τοποθετεί προσωρινά στις αναμονές του ανεμόμυλου, δημιουργώντας ένα δεύτερο κέλυφος περιμετρικά.

Για την κατασκευή των αναμονών, δημιουργούνται εσοχές μικρού βάθους στο σώμα του μύλου μέσα στις οποίες πακτώνονται κοιλοδοκοί. Οι εσοχές αυτές υποδέχονται τις στηρίξεις πάνω στις οποίες τοποθετούνται τα ξύλα. Στην μία πλευρά των στηρίξεων υπάρχει ιμάντας ώστε να δημιουργεί "θηλιά" εξασφαλίζοντας περισσότερες διαθέσιμες θέσεις.

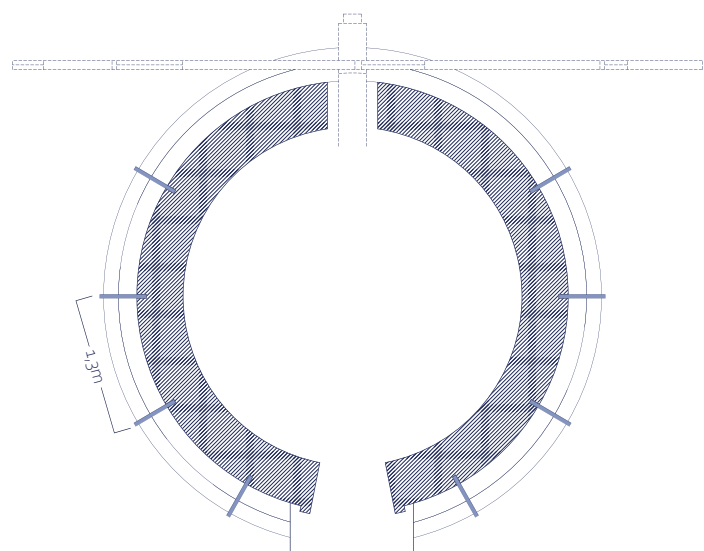
*ενδεικτικά θα μπορούσε να είναι ένα μαστούι, ορειβατικά μπατόν που χρησιμοποιούνται κατά την διαδρομή στο μονοπάτι ή οποιοδήποτε άλλο στοιχείο που ικανοποιεί τις απαραίτητες διαστάσεις.

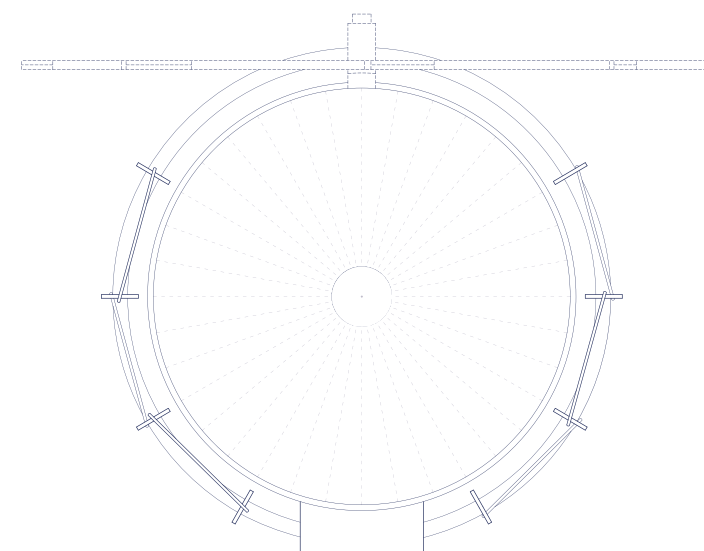
όψη ανεμόμυλου με τις στηρίξεις

όψη ανεμόμυλου χωρίς τις στηρίξεις

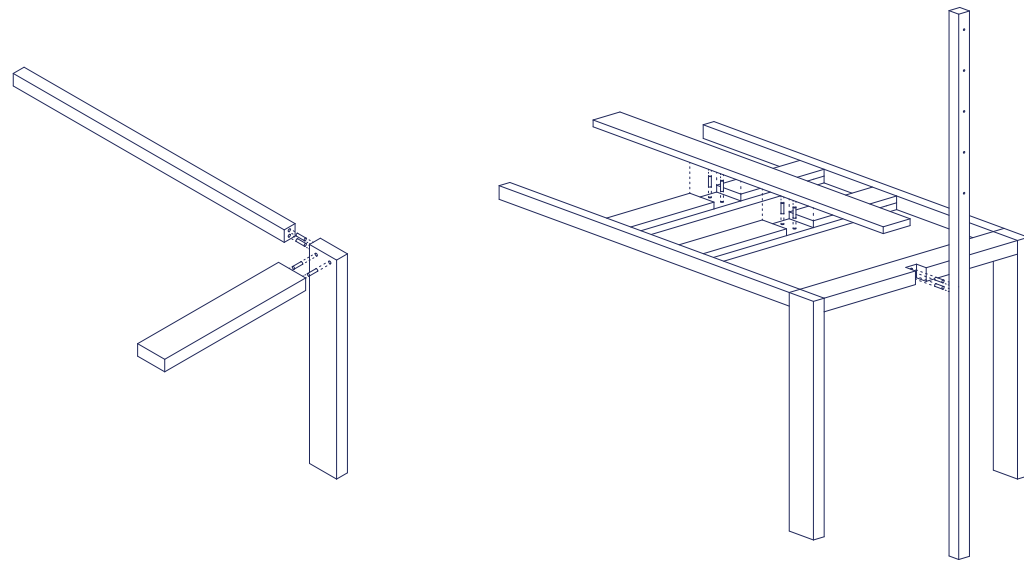

κάτοψη τοποθέτησης στηρίξεων

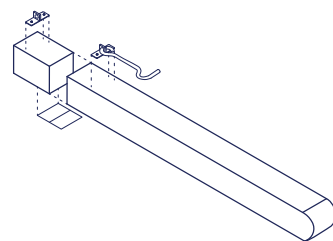
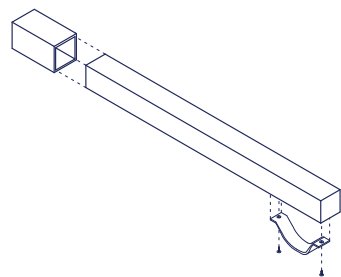
άνω όψη

* κατασκευαστικές λεπτομέρειες
και επεξηγήσεις σχεδίων

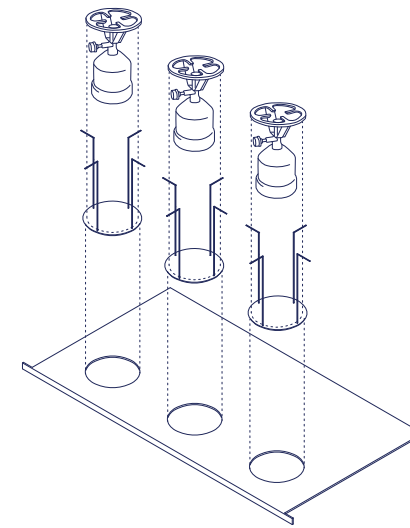

Κατασκευαστική λεπτομέρεια βασικής συνδεσμολογίας με τη χρήση καβιλίας

Επειδή συνήθως το σχήμα των ανεμόμυλων δεν είναι τέλεια κυλινδρικό αλλά εμφανίζει μικρή κλίση στο ύψος του, οι κοιλοδοκοί πακτώνονται με τον ίδιο τρόπο σε όλα τα σημεία αλλά το μήκος των στηρίξεων μπορεί να αλλάξει ανάλογα με την περίπτωση. Στην συγκεκριμένη εκδοχή, το μέγιστο μήκος των στηρίξεων στο ανώτερο σημείο της επέμβασης φτάνει στα 45cm -επιπλέον από τα 9cm της πάκτωσης. Αντίστοιχα, στο χαμηλότερο σημείο το μήκος είναι 30cm

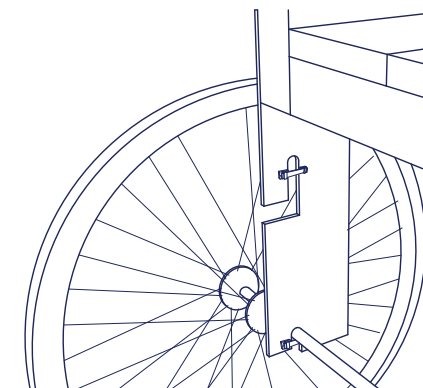
Κατασκευαστική λεπτομέρεια χειρολαβής τροχηλάτων

Μεταλλικές αποσπώμενες υποδοχές καμινέτου κουζίνας

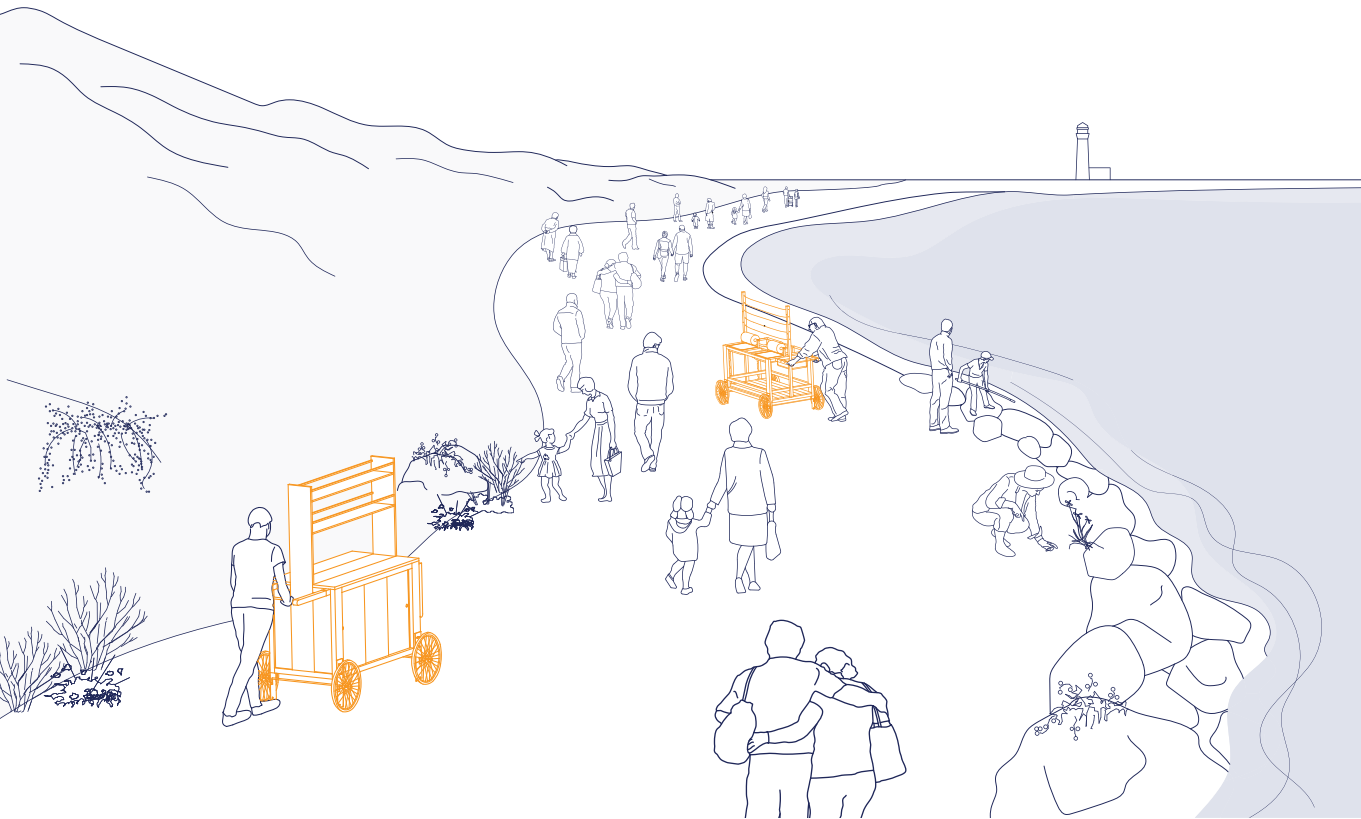

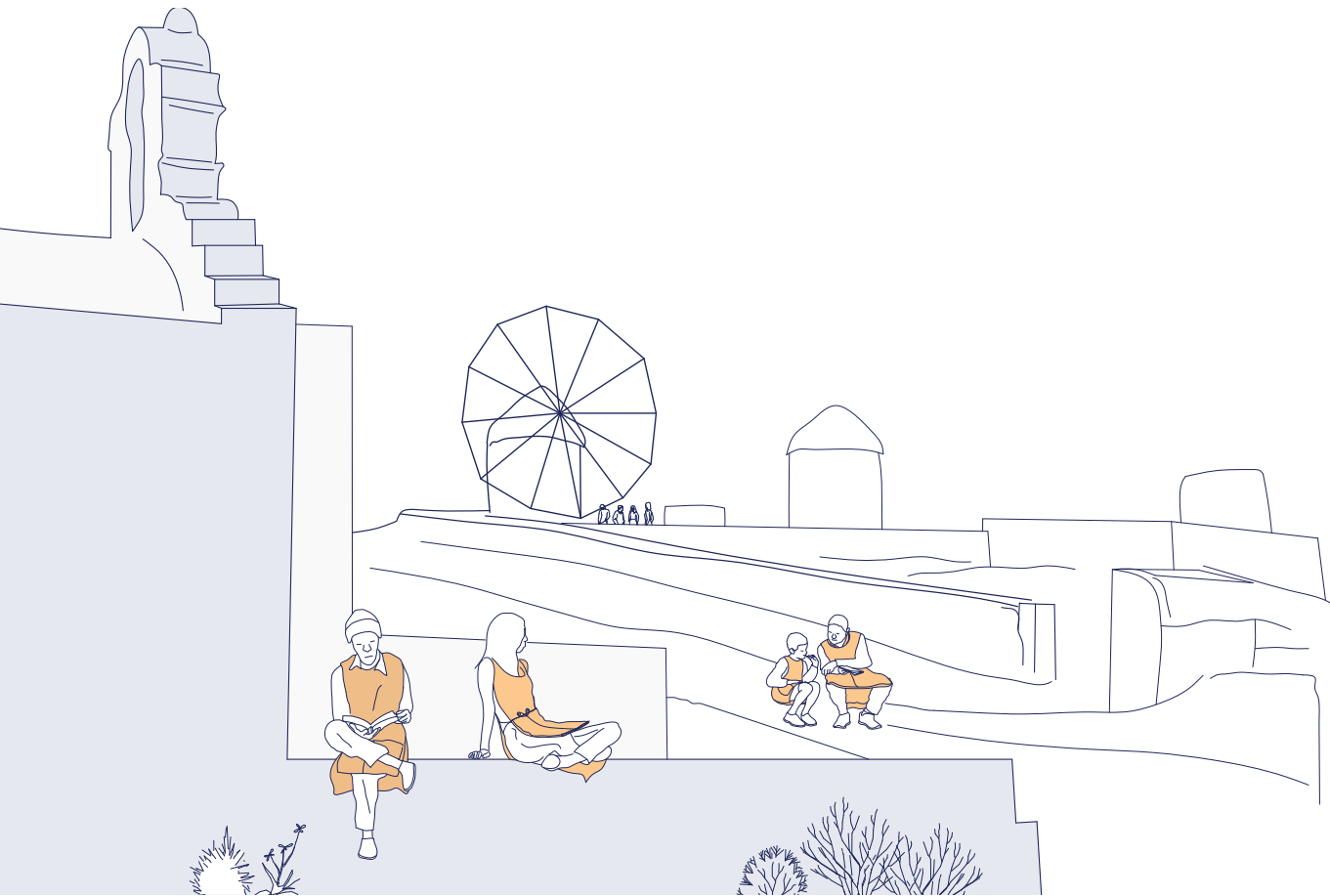
Λεπτομέρεια εφαρμογής σχοινού ή σπάγγου, ενδεικτικά χρησιμοποιούνται καρφιά ή βίδες ως άγκιστρα

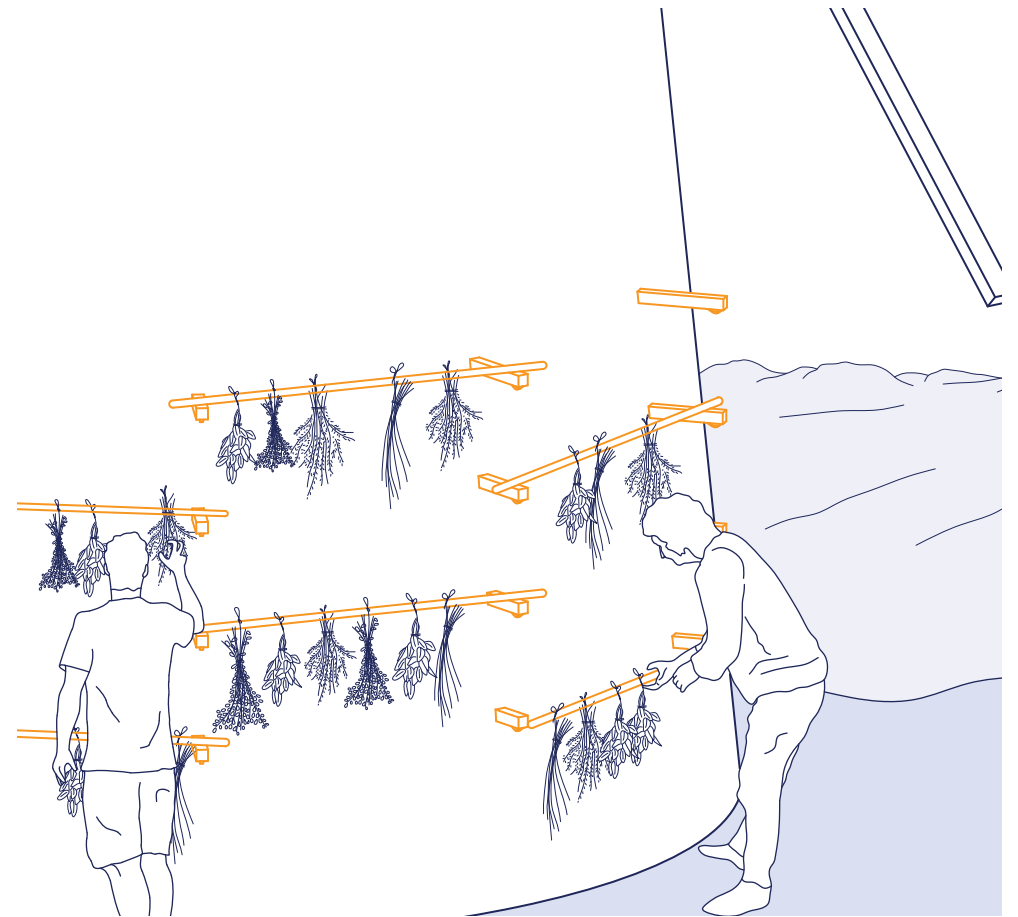
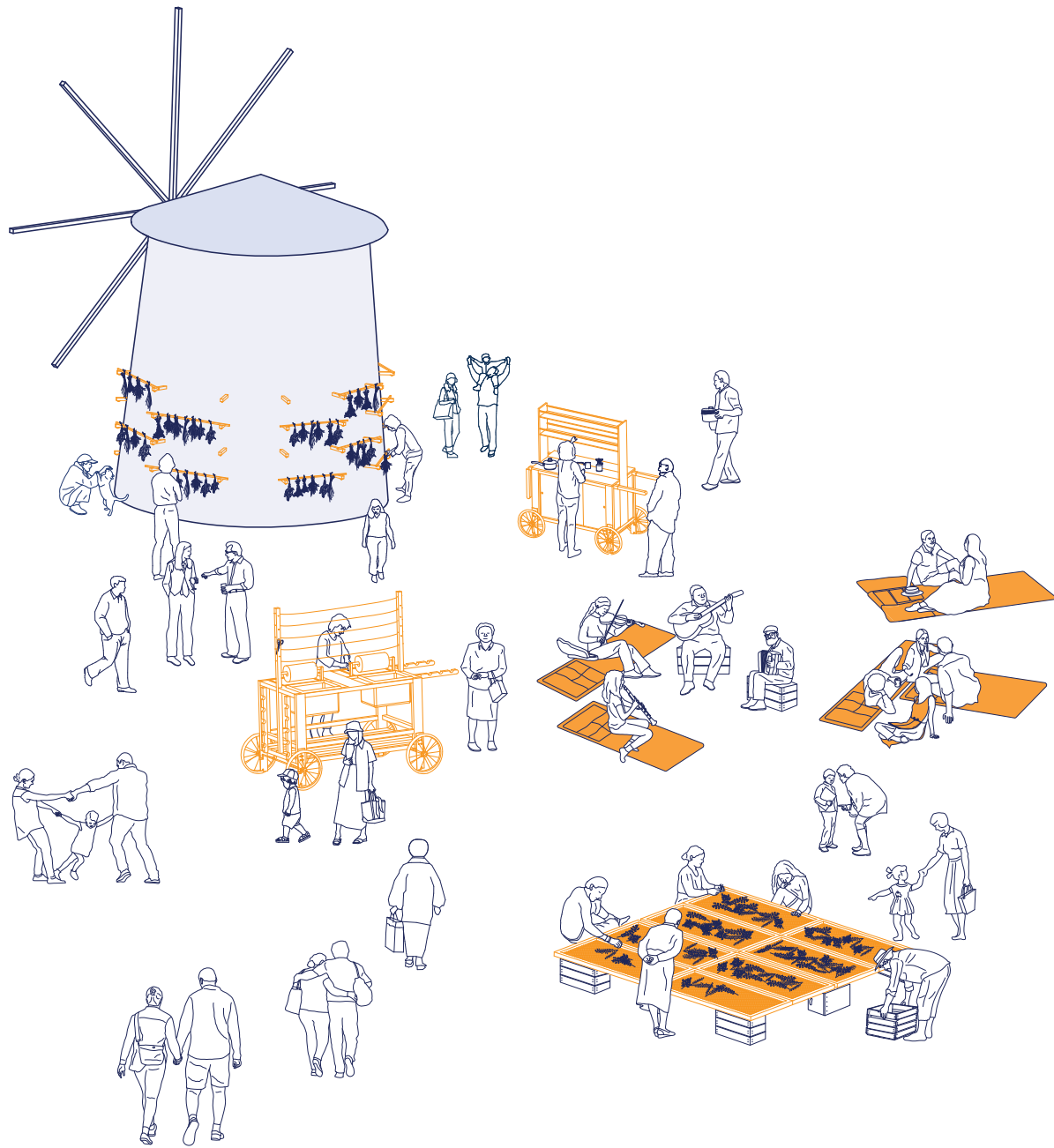

Υποδοχές άξονα τροχηλάτου, εφαρμόζεται ασφάλεια για μεγαλύτερη αντοχή

* αναπαραστάσεις εφαρμογής

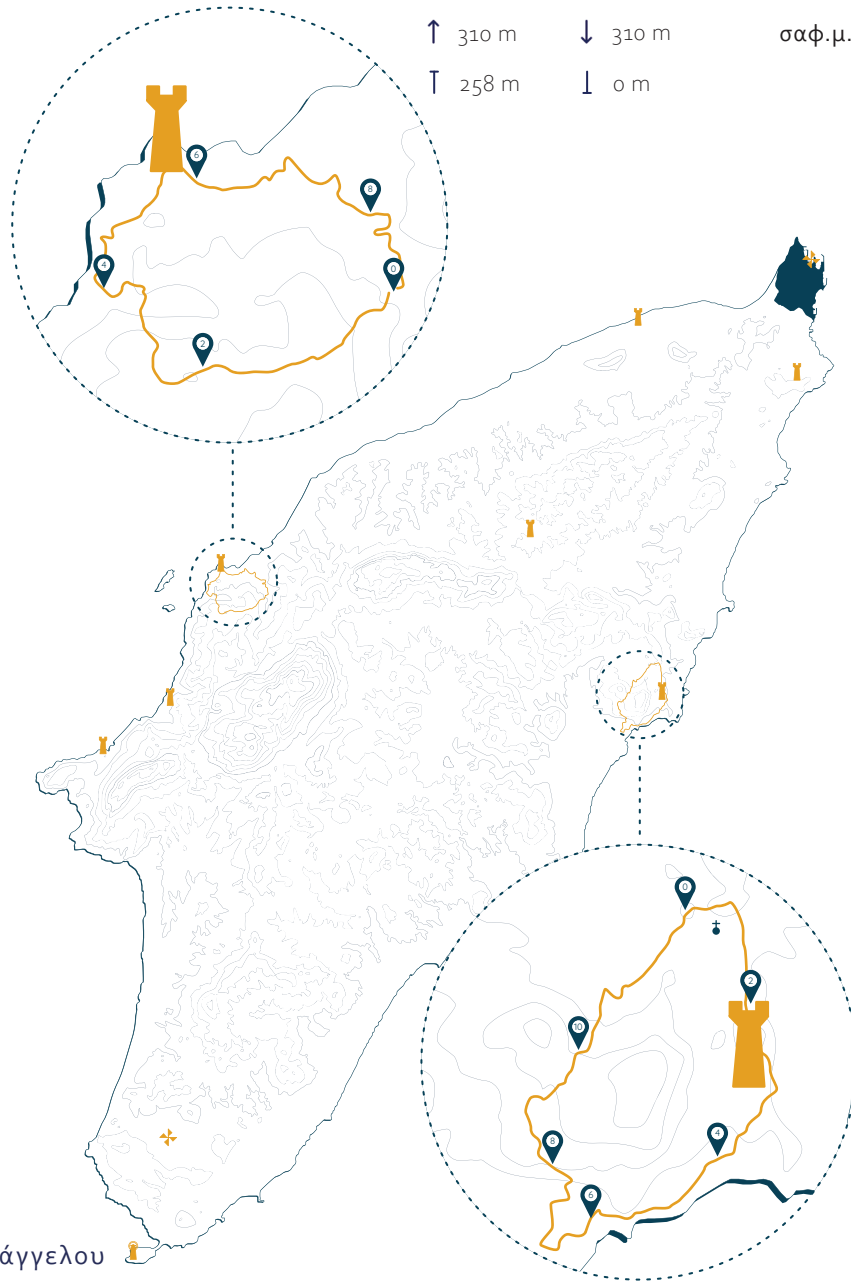

* υποπεριπτώσεις καθολικής εφαρμογής σχεδίου

Η πρόταση είναι σχεδιασμένη ώστε να εφαρμόζεται σε όλα τα νησιά του Αρχιπελάγους. Τα περισσότερα από αυτά είναι περιοχές Natura, ενώ όλα προσφέρουν ιδιαίτερη ποικιλία βοτάνων και καρπών. Σε περιπτώσεις μεγάλων νησιών οι διαδρομές μπορεί να είναι περισσότερες από μια, διαμοιράζοντας έτσι τον πληθυσμό, καταλήγοντας όμως πάντα σε ένα από τα χαρακτηριστικά τοπόσημα. Ο διαχωρισμός αυτός εξασφαλίζει την ομαλότερη διεξαγωγή και διασφαλίζει την διατήρηση της ισορροπίας του μικρο-οικοσυστήματος της περιοχής, κατοχυρώνοντας την σταθερή επανάληψη της γιορτής.

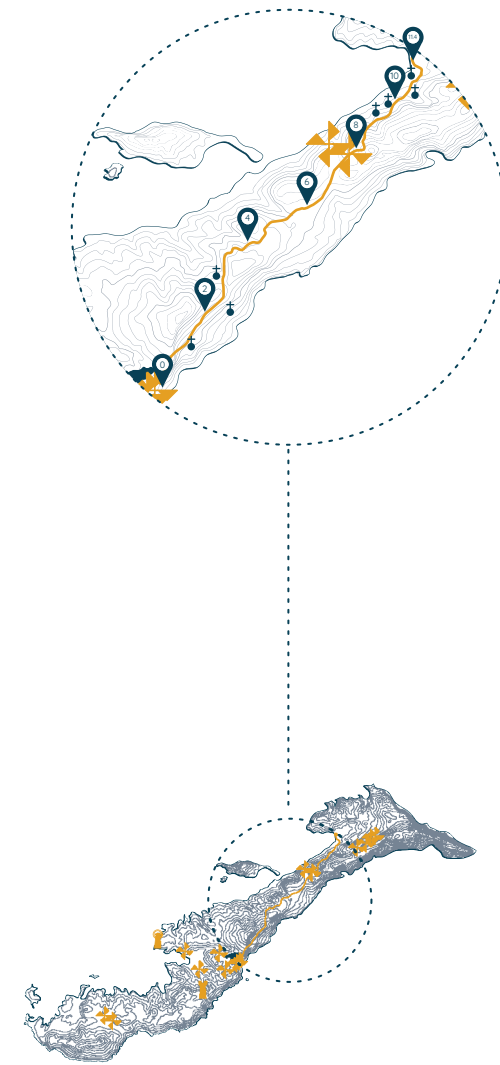
Γύρος Κρητηνίας

↔ 9.237 m ⌚ ~ 3 h, 30 min κ.χ. 7.873m_85%
 ↑ 310 m ↓ 310 m σαφ.μ. 1.332m_15%
 T 258 m I 0 m

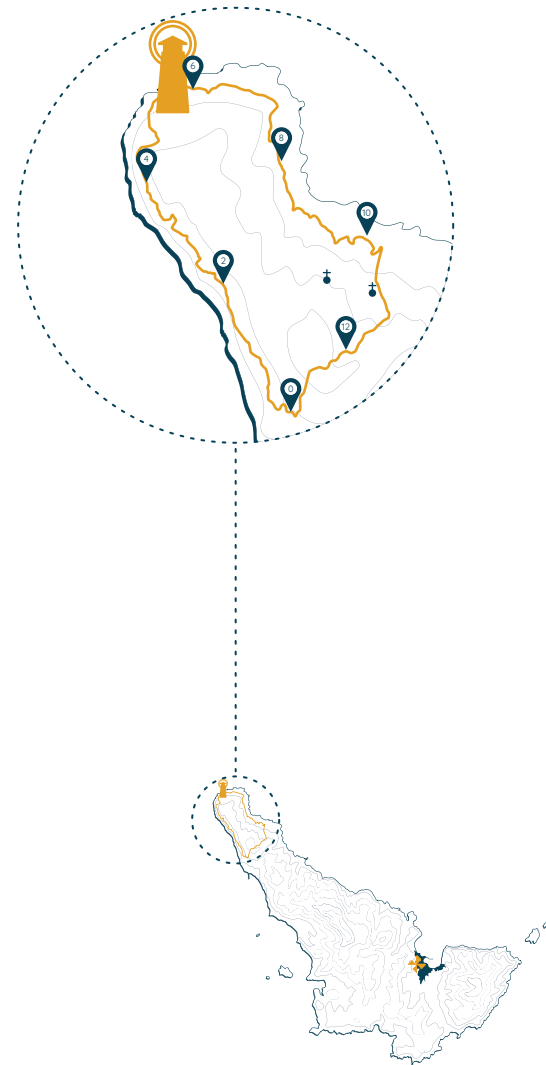
Κύκλος Αρχάγγελου

↔ 12.439 m ⌚ ~ 3 h, 30 min κ.α. 2.660m_21%
 ↑ 388 m ↓ 388 m κ.χ. 5.936m_48%
 T 317 m I 0 m σαφ.μ. 3.842m_31%

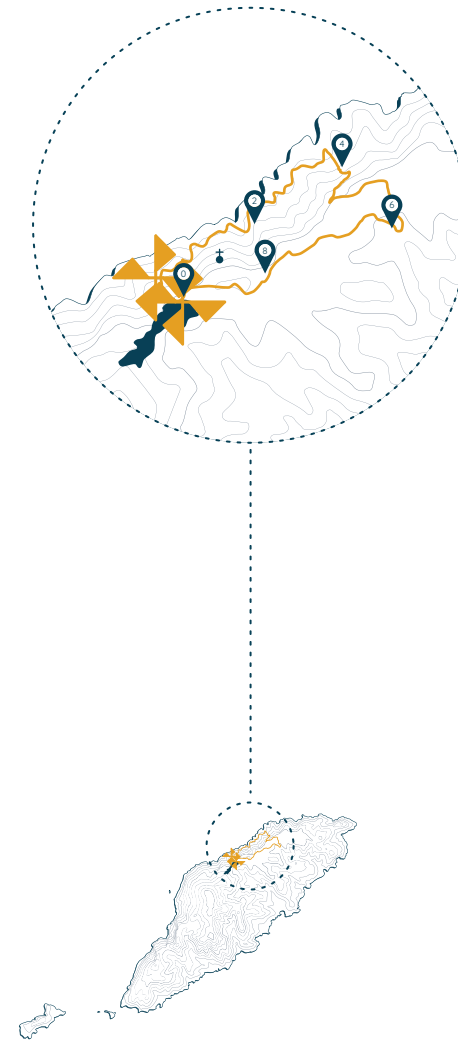
Μ. Χοζοβιότισσας - Αιγιαλή

↔ 11.390m ⌚ ~ 4 h, 25 min κ.α. 355m_3%
 ↑ 493 m ↓ 621 m κ.χ. 1.593m_14%
 T 431 m I 3 m καλ. 8.089m_71%
 σαφ.μ. 1.351m_12%

Λουτράκι - φάρος Γουρούνι - Μ. Αγ. Τριάδας

↔ 11.926m ⌚ ~ 5 h, 55 min κ.α. 765m_6%
 ↑ 602 m ↓ 602 m κ.χ. 8.946m_75%
 Τ 305 m ⊥ 22 m σαφ.μ. 2.214m_19%

Κάστρο - Αγ. Ιωάννης - Κάστρο

↔ 9.333m ⌚ ~ 3 h, 40 min κ.α. 492m_5%
 ↑ 506 m ↓ 506 m κ.χ. 1.692m_18%
 Τ 345 m ⊥ 70 m πεζ. σημ. 410m_4%
 καλ. 3.113m_33%
 σαφ.μ. 1.390m_15%
 ασαφ.μ. 2.234m_25%

* αντί επιλόγου

Η "μυστική" γιορτή μετά τον
Δεκαπενταύγουστο
Ελλάδα. Νότιο Αιγαίο. Karpathos. ©
George Tatakis

πηγή: <https://pculiar.com>

Οι νησιωτικές κοινότητες της Ελληνικής επικράτειας βασίζουν κατά κύριο λόγο την οικονομική τους ανάπτυξη σε υπηρεσίες φιλοξενίας και προϊόντα τουρισμού. Αυτό τις καθιστά ευάλωτες και κατ'επέκταση άμεσα εξαρτώμενες από εξωτερικούς μη ελεγχόμενους παράγοντες. Χάνουν έτσι την αυτονομία που εξασφάλιζε ο πρωτογενής τομέας δεδομένου ότι οι ανάλογες υποδομές πλέον δεν υφίσταται. Συγκεκριμένα, κατά τους χειμερινούς μήνες και εκτός τουριστικής περιόδου οι σχέσεις εξάρτησης επηρεάζουν ακόμα πιο έντονα την κοινοτική σύσταση, ιδιαίτερα των μικρών νησιών.

Με το πέρασμα του χρόνου οι τοπικές κοινωνίες έχουν αφομοιώσει τα νέα δεδομένα που πλέον χαρακτηρίζουν την νέα κατάσταση. Χωρίς πρόθεση να καταδικάσουμε την προσαρμογή των κατοίκων στις επιβολές της παρούσας συνθήκης κρίνουμε απαραίτητη την αναδιάρθρωση των παραγόντων που αντανακλούν την νησιωτική πραγματικότητα. Η καθιερωμένη νοσταλγική αναπαραγωγή παλαιότερων εθίμων αποτελεί προσπάθεια ανάμνησης χωρίς όμως να καλύπτει τον σκοπό της ως προς την κοινωνική ανασυγκρότηση των σύγχρονων ανθρώπινων δομών.

Επαναφέροντας στο προσκήνιο τις μορφές χαρακτηριστικών τοποσήμων του εκάστοτε νησιού προτείνουμε μια νέα πρακτική εορταστικής επιτέλεσης προσαρμοσμένη στην ανάγκη ανάπτυξης νέων διαπροσωπικών σχέσεων των νησιωτικών συμπλεγμάτων. Με την συστηματική εφαρμογή της αποσκοπούμε στην καθιέρωση νέων συλλογικών δράσεων κατά περιόδους off season.

*αναφορές

¹Λαβαντσιώτης, Μπέρδος, Ζβες (2014)

²Νόμος 2321/1995 - ΦΕΚ 136/Α/23-6-1995, Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το δίκαιο της θάλασσας/ Σύμβαση του Montego Bay, ΜΕΡΟΣ VIII ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΝΗΣΩΝ, άρθρο 121, παράγραφος 1

³EUROSTAT

⁴Constantakopoulou C. (2007)

⁵Ασδραχάς, Σ., 2006. Το ελληνικό Αρχιπέλαγος. Μια διάσπαρτη πόλη. Σε Το Αιγαίο: Μια διάσπαρτη πόλη. Επιμέλεια απο Κοτζιά, Κ., Κωνσταντόπουλος, Η., Παπαδόπουλος, Λ. και Φιλοξενίδου, Κ., Αθήνα: ΟΛΚΟΣ ΕΠΕ

⁶Constantakopoulou C. (2007)

⁷Στεφανής, Π., 2014. Μηχανή του χρόνου. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.mixanitouxronou.gr/skopelitis-o-thrillikos-karpetanios-ton-mikron-kikladon-pou-ton-fovithike-thalassa-taxideve-kathe-kerokeron-tanepse-tin-agoni-grammi-vinteo/> [Ημερομηνία πρόσβασης].

⁸ Βλάχος Α. «Ο ελληνικός τουρισμός στα πρώτα του βήματα: τόποι, τοπία και εθνικός εαυτός»

⁹Κολώνας Β. «Τουριστικές εγκαταστάσεις στην Ελλάδα 1950-1974»

¹⁰Κολώνας Β «Τα πρώτα Ξενία του Άρη Κωνσταντινίδη» <https://parallaximag.gr/parallax-view/ta-prota-xenia-tou-ari-konstantinidi>

¹¹Νικολακάκης Μ. «Το τουριστικό παράδοξο. Για την ιστορία του τουρισμού στην Ελλάδα από το 1950 μέχρι σήμερα»

¹²Κύρτσης Α.Α. «Ανασυγκρότηση και ο εκμοντερνισμός του τουριστικού βλέμματος»

¹³<https://valueforlife.gr/travel-life/giati-ta-spitia-stis-kyklades-exoun-lefko-kai-ble-xroma-pos-ksekinise-sto-asvestoma-ton-spition-kai-ton-dromon/>

¹⁴Μοσχόβη Α. «This is Greece: Η οπτικοποίηση της ελληνικότητας στο έργο της Nelly's και της Βούλας Παπαϊωάννου»

¹⁵Ελεφάντης Α. «Βαπόρια, θέλουμε βαπόρια»

¹⁶Μπελαβίλας, Ν., (1997)

¹⁷Καστρολόγος, Κουλάς Χίου [online] Διαθέσιμο από: <https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=koulas>

¹⁸Παπασάββας, Σταθοκώστας, Μητρόπουλος (2007)

¹⁹ΔΙΚΤΥΟ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΑΘΗΝΩΝ. Παράρτημα: Ινστιτούτο των Ελληνικών Μύλων. / Ηλεκτρονική. Διαθέσιμο στη: <http://www.athensmuseums.net/museum.php?id=9>

²⁰ΕΛΣΟΛ , ΕΚΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ & ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ / Ηλεκτρονική. Διαθέσιμο στη : <https://elsolas.gr/windmill/>

²¹Rivals C. & Παπαϊωάννου Β. Σ. Α. (1979) The Greek Review of Social Research/ Κοινωνία και τεχνολογία. Παραδοσιακή κοινωνία και

φεουδαρχικός τρόπος παραγωγής. Συμπεράσματα εθνο-κοινωνιολογικής έρευνας. Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών .σελ440-446

²²Ινστιτούτο των Ελληνικών Μύλων/ Ηλεκτρονική . διαθέσιμη στη: https://hellenicmills.gr/?page_id=11

²³Λειμώνα – Τρέμπελα Ε. (1974) Αιγαιοπελαγίτικοι Ανεμόμυλοι. Τεχνικά Χρονικά, Απρίλιος 1974. Σ.319-338. διαθέσιμο στη: https://issuu.com/olymbitis/docs/aegean_islands_windmills_1974_technical_chronicles

²⁴Πέλαγος Πολιτισμού , Ανεμόμυλοι (3D) αναπαραστάσεις «παραδοσιακών» επαγγελμάτων του Β.Αιγαίου (2007-2013) / Ηλεκτρονική. Διαθέσιμη στη: https://www.youtube.com/watch?v=2YfG_uWc-s

²⁵Κουμανούδης Ι.Ν. (2004) Τεχνικά χρονικά, Νοέμβριος–Δεκέμβριος σ.1-29 διαθέσιμο στη: http://library.tee.gr/digital/techr/2004/techr_2004_6_koumanoudis.pdf σελ 10

²⁶ΔΙΑΡΚΗΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΚΗΡΥΓΜΕΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ διαθέσιμο στη: http://listedmonuments.culture.gr/fek.php?ID_FEKYA=19272

²⁷Ελεύθερος Τύπος (23/5/2020) «Ανοίγουν» τις πόρτες τους από τον Ιούλιο οι ανεμόμυλοι της Μυκόνου!. Διαθέσιμο στη: <https://eleftheros-typos.gr/politismos/577967-anoigoun-tis-portes-toys-apo-ton-ioylio-oi-anemomyloi-tis-mykonoy/>

²⁸Φάρος της Αλεξάνδρειας https://el.wikipedia.org/wiki/Φάρος_της_Αλεξάνδρειας

²⁹<http://yf.hellenicnavy.gr/index.php/el/about/history>

³⁰<http://yf.hellenicnavy.gr/index.php/el/about/history>

³¹ <http://7gym-laris.lar.sch.gr/perivalon/FAROI/arxitektoniki.htm>

³²[https://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/4727/6/Nimertis_Askouni\(pm\).pdf](https://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/4727/6/Nimertis_Askouni(pm).pdf)

³³Πρόγραμμα Διατήρησης Πέτρινων Φάρων <http://yf.hellenicnavy.gr/index.php/el/stone-lighthouses/stone-lighthouse-maintenance-program>

³⁴<http://yf.hellenicnavy.gr/index.php/el/stone-lighthouses/stone-lighthouse-maintenance-program>

³⁵<http://yf.hellenicnavy.gr/index.php/el/stone-lighthouses/2014-09-29-06-38-07>

³⁶<http://www.opengov.gr/mindefence/?p=5033>

³⁷ΑΥΔΙΚΟΣ ΓΡ. ΒΑΓΓΕΛΗΣ (2017) Εορταί και πανηγύρεις ./Σύνορα, λαϊκά δρώμενα και τελετές. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο. σελ 11-61.

³⁸Μερακλής Γ. Μιχάλης (2011) ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ / ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ, ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ , ΛΑΙΚΗ ΤΕΧΝΗ. Αθήνα: Καρδαμίτσα.

³⁹PUCHNER WALTER (1994). Θεωρητικές διαστάσεις στην ερμηνεία της έννοιας του δρώμενου και του λαϊκού θεάτρου. Πρακτικά Α' Συνεδρίου Κομοτηνής 25-27 Νοεμβρίου. σ. 18.

⁴⁰<http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Yliko/OMHROS%20ODYSSIEIA/OMHROS%20ODYSSIEIA.htm>

⁴¹Βαρβούνης Μ.Γ. (2015) Ελληνικά λαϊκά δρώμενα και

τελετουργίες του χειμώνα και του δωδεκαημέρου. Αθήνα: Κιβωτός της Ορθοδοξίας

⁴²Νιτσιάκος, Κοσμάτου (2005, σελ.346)

⁴³Νιτσιάκος Β. (2016) ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ. Ιωάννινα: Ισνάφι

⁴⁴Παπαδιαμάντης Α. (1985) ΑΠΑΝΤΑ ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ. Αθήνα: Δόμος. σελ. 85-97.

⁴⁵Νιτσιάκος Β. (1990) Μηχανισμοί «εναλλακτικών κοινωνικών δομών» Κουμπαριά και πελατειακές σχέσεις στην αγροτική Ελλάδα. Αθήνα: Πλέθρον. σελ. 129.

⁴⁶Νιτσιάκος, Κοσμάτου (2005)

⁴⁷Νιτσιάκος Β. (1995) Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου. Στον απόηχο της μακράς διάρκειας. Αθήνα: Πλέθρον

⁴⁸Νιτσιάκος (2016)

⁴⁹Νιτσιάκος Β.(2001) Ο τόπος του χωρού και ο χορός του τόπου. Πρακτικά Β' συνεδρίου Λαϊκού Πολιτισμού. Σέρρες 2-4 Νοεμβρίου

⁵⁰Βαρβούνης (2015)

⁵¹Γεωργιτσογιάννη, Παντουβάκη (2011)

⁵²Κορρέ (2019)

⁵³ Γεωργιτσογιάννη, Παντουβάκη (2011)

⁵⁴Λύκειο Ελληνίδων. μαντίλι κεφαλής 13469 [online] Διαθέσιμο από: <https://lykeionellinidon.com/endymata-el/mantili-kefalīs-13469-gr/>

⁵⁵ http://ayla.culture.gr/i_metakinoumeni_ktinotrofia/

⁵⁶ <https://www.mixanitouxronou.gr/i-metafora-tis-prikas-se-baou-la-gia-na-mi-mini-i-kopela-sto-rafi-to-anachronistiko-ethimo-pou-proka-lese-kinoniki-katakavgi-ke-katargithike-to-1983/>

⁵⁷<https://www.e-kyklades.gr/showroom/tourism/MONAS-TERY-ZODOCHOUPIGI-ANAFI?lang=el>

⁵⁸<https://diastixo.gr/kritikes/meletesdokimia/6274-the-wria-tou-vadismatos>.

⁵⁹ Augoyard, Jean-Francois [1979] 2007. Step by Step, Everyday Walks

Βιβλιογραφία*

Λαβαντσιώτης, Γ., Μπέρδος, Γ., Ζβες, Κ., 2014. What is|land? Κόμβοι ενός μεσογειακού ταξιδιού. Διπλωματική. Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Ασδραχάς, Σ., 2006. Το ελληνικό Αρχιπέλαγος. Μια διάσπαρτη πόλη. Σε Το Αιγαίο: Μια διάσπαρτη πόλη. Επιμέλεια απο Κοτζιά, Κ., Κωνσταντόπουλος, Η., Παπαδόπουλος, Λ. και Φιλοξενίδου, Κ., Αθήνα: ΟΛΚΟΣ ΕΠΕ

Μπελαβίλας, Ν., 1997. Λιμάνια και οικισμοί στο αρχιπέλαγος της πειρατείας. Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας.

Ψαλάκης, Δ., 2008. ΒΙΓΛΕΣ ΤΗΣ ΧΙΟΥ: ΕΞΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΑ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΑ. Διπλωματική. Αθήνα: ΤΕΙ Πειραιά.

Παπασάββας, Α., Σταθοκώστας, Α., Μητρόπουλος, Α., 2007. Βίγλες ελλαδικού χώρου. Διπλωματική. Αθήνα: ΑΤΕΙ Πειραιά.

Καστρολόγος. 2015. Βίγλες της Χίου-Μέρος 2ον. Διαθέσιμο από: <http://kastrologos.blogspot.com/2015/04/2.html>

Νιτσιάκος, Β., 1995. Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου. Αθήνα: Πλέθρον.

Νιτσιάκος, Β., Ο έρωτας στην παραδοσιακή κοινωνία. Πρακτικά Συνεδρίου Περί Έρωτος στο Καπέσοβο 1-3 Οκτωβρίου 1999. Ιωάννινα: Δωδώνη.

Νιτσιάκος, Β., Ο τόπος του χορού και ο χορός του τόπου. Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου Λαϊκού Πολιτισμού στις Σέρρες 2-4 Νοεμβρίου 2001.

Νιτσιάκος, Β., Κοσμάτου, Β., Φαρακλάτα Κεφαλονιάς: Θρησκευτικά πανηγύρια και κοινωνική συγκρότηση. Πρακτικά Συνεδρίου Λαογραφία- Εθνογραφία στα Επτάνησα που διεξήχθη στην Κεφαλονιά 27-29 Μαΐου 2005. Φορέας διεξαγωγής: Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών.

Νιτσιάκος Β. (1990) Μηχανισμοί «εναλλακτικών κοινωνικών δομών» Κουμπαριά και πελατειακές σχέσεις στην αγροτική Ελλάδα. Αθήνα: Πλέθρον.

Νιτσιάκος Β. (2016) ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ. Ιωάννινα: Ισνάφι

Νιτσιάκος Β. (1995) Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου. Στον απόηχο της μακράς διάρκειας. Αθήνα: Πλέθρον.

Μπάδα, Κ., 1992. Η «γλώσσα» του ρούχου και της ατομικής εμφάνισης στην παραδοσιακή κοινωνία. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Κορρέ, Α., 2019, Η «παραδοσιακή φορεσιά της Ρόδου» στο πλαίσιο της πολιτιστικής αειφορίας: Απόψεις των κατοίκων της τοπικής κοινωνίας. Διπλωματική. Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Γεωργιτσογιάννη, Ε., Παντουβάκη, Σ., 2011. Ιστορία της

ενδυμασίας. Ιδιωτική Έκδοση

Ίσαρη. Φ., Πούρκος. Μ., 2015. Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση. Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα και Βοηθήματα.

Τσελεμέγκου, Λ., (2016), Νέες μορφές αστικοποίησης και τουριστικής ανάπτυξης. Επενδύσεις στο Κάβο Σίδερο, Αθήνα: Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π.

Βαρβούνης, Μ.Γ., (2015), Ελληνικά Λαϊκά Δρώμενα και τελετουργίες χειμώνα και του Δωδεκαήμερου, Αθήνα: Κιβωτός της Ορθοδοξίας

Αίσωπος Γ., (ΕΠΙΜ.) - Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, ΔΟΜΕΣ, ΑΘΗΝΑ 2015

Καράμπελα Σ., Μετεξάκης Μ., Παλάγγα Γ., Ρετσιλίδου Ο., Βαίτης Μ., Παπακωνσταντίνου Α., Κουκουρουβλή Ν., Παπάζογλου Χ., Άτλας των νησιών, Μυτιλήνη, Πανεπιστήμιο Αιγαίου: 2015

"Τόπος και εντοπία: τα Συμπόσια της Δήλου (Toros and Entopia: The Symposia of Delos)", in Τόπος Τοπίο, Τιμητικός Τόμος για τον Δημήτρη Φιλιππίδη (Toros Topio, Honorary Volume for Dimitris Philippidis). Athens: Melissa 2018, 63-70

Ασκούνη Κ.Δ., (2011), Σχεδιασμός και κατασκευή φάρων στην Ελλάδα, Πανεπιστήμιο Πατρών

Σιγάλα Μ., Χρήστου Ε., «Από τον μαζικό τουρισμό στον τουρισμό της εμπειρίας»

ΑΥΔΙΚΟΣ ΓΡ. ΒΑΓΓΕΛΗΣ (2017) Εορταί και πανηγύρεις ./ Σύνορα, λαϊκά δρώμενα και τελετές. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Μερακλής Γ. Μιχάλης (2011) ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ / ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ, ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ , ΛΑΙΚΗ ΤΕΧΝΗ. Αθήνα: Καρδαμίτσα.

Παπαδιαμάντης Α. (1985) ΑΠΑΝΤΑ ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ. Αθήνα: Δόμος.

PUCHNER WALTER (1994). Θεωρητικές διαστάσεις στην ερμηνεία της έννοιας του

δρώμενου και του λαϊκού θεάτρου. Πρακτικά Α' Συνεδρίου Κομοτηνής 25-27 Νοεμβρίου.

Constantakopoulou, C., 2007. The Dance of the Islands: Insularity, Networks, the Athenian Empire, and the Aegean World. Oxford: Oxford University Press.

Careri F., "Anti-Walk," in Land+Scape Series: Walkscapes: Walking as an Aesthetic Practice. Barcelona: Editorial Gustavo Gili, SA, 2002

Osterlund-Potzsch S., "The Ephemeral Act of Walking: Random Reflections on Moving in Landscapes of Memory (Loss)

Moholy's Edit: CIAM 1933: The Avant-Garde at Sea, Blencowe, Chris; Levine, Judith, Lars Muller Publishers: Oct 2018

Gunalan Nadarajan, (1999), Ambulations, The Poetics of Walking Augoyard, Jean-Francois [1979] 2007. Step by Step, Everyday Walks

βόλος 2020